శ్రీ సద్గురుగ్రంథమాల   ఓం   పూజాపుష్పము-2

శ్రీ చిద్గగనానందసద్గురు పరబ్రహ్మణే నమః

ప్రమావృత్తి

(ప్రత్యక్ష, అనుమితి, ఉపమితి ప్రమలు)

ప్రథమ భాగము

గ్రంథకర్త:

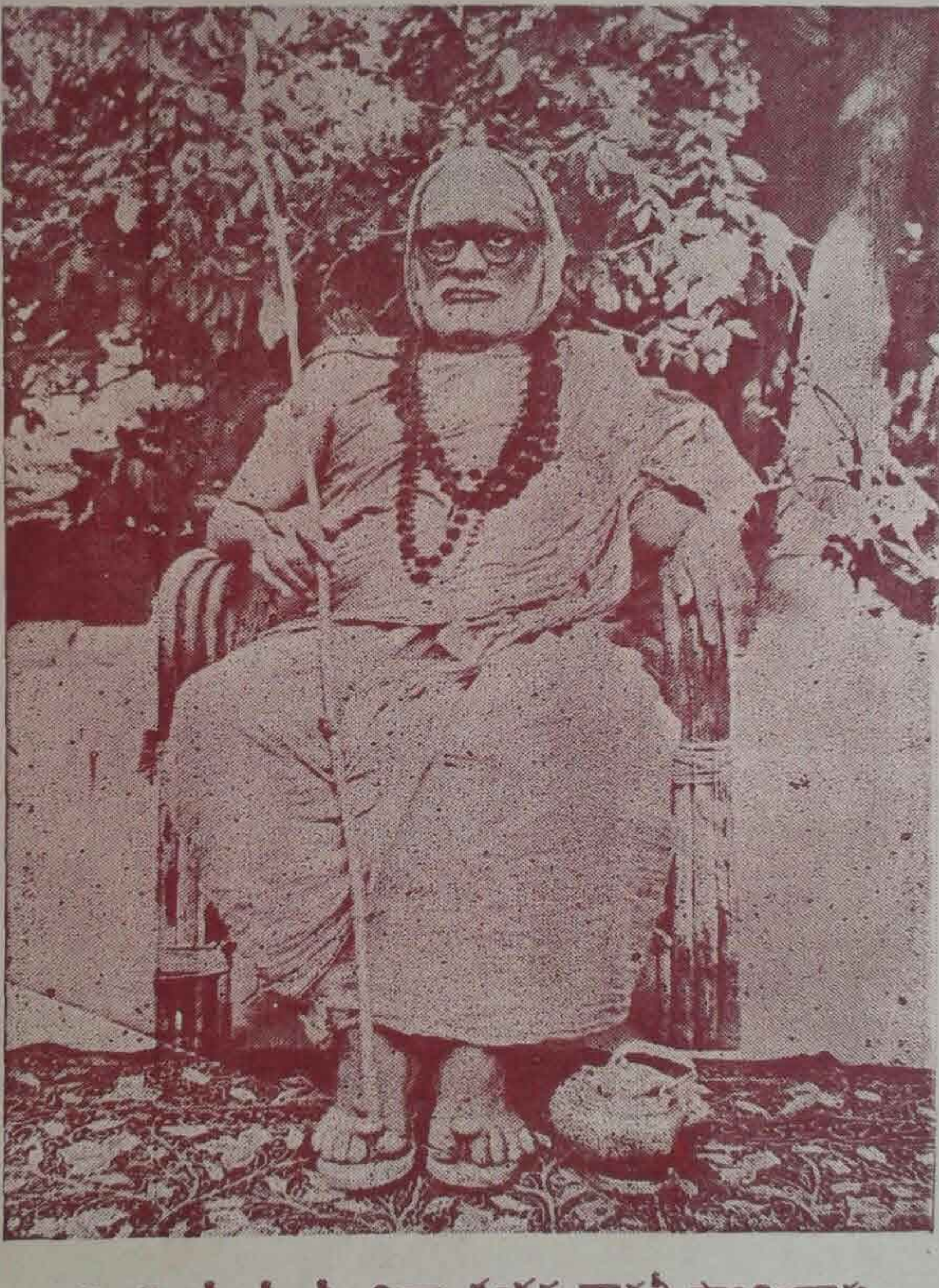
సద్గురు శ్రీ భూమానంద స్వాములవారు

శ్రీ బ్రహ్మవిద్యాశ్రమం : : కల్యాణదుర్గం

అనంతపురం జిల్లా : : (ఆం. ప్ర.)

1971

ప. ప. శ్రీ శ్రీ శ్రీ విద్యాశంకర భారతీ స్వామివారు
గాయత్రీ పీఠాధిపతులు

ఓం నమో భగవతే శ్రీ గురుదేవాయ

తొలిపలుకు

పురుషునిచేత కోరబడునది పురుషార్థము. పురుషార్థమనగా ధర్మార్థకామమోక్షములు. అందులో మొదటి ధర్మార్థకామములను మూడింటిని "ప్రేయస్సు" అనియందురు. అందువలన నివి గౌణపురుషార్థములు. చివరిదైన మోక్షమునకు "శ్రేయస్సు" అని పేరు. ఇది ముఖ్య పురుషార్థము. లోకమున వివేకబుద్ధి కలిగిన జీవులు ధర్మార్థకామములతోనే తృప్తి పొందరు. ముఖ్యపురుషార్థమగు శ్రేయస్సు (మోక్షము) ను తన స్వరూపముగా ననుభూతి నందినప్పుడే జీవుల పురుషప్రయత్నము సార్థకత జెందును. అట్టి మోక్షముఅధికారిపురుషులకాత్మజ్ఞానమువలననేసంప్రాప్తమగును. కాని కర్మోపాసనాద్యన్యసాధనముల చేత కాదు.

"న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన" ఇత్యాది శ్రుతులు కర్మోపాసనాదికము వలన మోక్షప్రాప్తి లేదనియు 'జ్ఞానాదేవతు కైవల్యం, తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి, నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ' ఇత్యాది శ్రుతులు కేవలాత్మజ్ఞానము చేతనే మోక్షము సిద్ధించుననియు చెప్పుచున్నవి. ఇట్టి మోక్షమును బొందిన యధికారి జీవులు తిరిగి జనన మరణాది దుఃఖ సంసారమును బొందరని 'న స పునరా

వర్తతే' 'యద్గత్వా న నివర్తంతే' ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతులు నుడువుచున్నవి. ఇచట అజ్ఞాననివృత్తి సచ్చిదానంద బ్రహ్మభావప్రాప్తి మోక్షమనబడును. కాని బ్రహ్మలోకాదుల ప్రాప్తి ముఖ్యమోక్షమనబడదు.

ఎందుకనగా 'తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయతే, ఏవమేవాఽముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే' ఈ లోకము వలె బ్రహ్మలోకాదులును నాశవంతములు. అవి పుణ్యము వలన లభ్యములై పుణ్యక్షయము కాగా పునరావృత్తి సహితములగునని 'ఆ బ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున ''అని భగవద్గీత కూడ చెప్పుచున్నది. అందువలన శివ విష్ణు బ్రహ్మాదుల, కైలాస వైకుంఠ సత్యలోకాది లోకముల యొక్క ప్రాప్తి ముఖ్యమోక్షము కాదు. 'తత్త్వమసి' మహావాక్యశ్రవణ జన్యమైన 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను ప్రత్యగాత్మాఽభిన్న బ్రహ్మకారవృత్తిరూపజ్ఞానము మోక్షము. ఇట్టి మోక్షము జీవబ్రహ్మములయొక్క భేదజ్ఞానమువలన సంభవింపదు. అభేదజ్ఞానము చేతనే సిద్ధించును. కావున సాధనచతుష్టయ సంపత్తిగల అధికారి పురుషులు శ్రోత్రియ బ్రహ్మనిష్ఠులగు సద్గురు సన్నిధిని తత్త్వమస్యాది మహావాక్యముల శ్రవణ మననాదుల జేయుట ముఖ్య కర్తవ్యము.

జీవబ్రహ్మముల అభేదమును బోధించు మహావాక్యములను శ్రవణము చేయుట చేత జిజ్ఞాసువు యొక్క అంతఃకరణమునందు అఖండైక బ్రహ్మస్వరూపమును విషయము

చేయునట్టి 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను అపరోక్షవృత్తి కల్గును. అట్టి వృత్తివలన అజ్ఞాననివృత్తి, బ్రహ్మభావ ప్రాప్తిరూప మోక్షము సిద్ధించునని వేదాంత శాస్త్రము బోధించుచున్నది. అప్పుడు వృత్తి అనగా నేమి? దాని లక్షణ మేమి? అది ఎన్ని విధములు? ఎట్లు? ప్రమ అనగా నేమి? అప్రమ అనగా నేమి? అనెడి సందేహములు జిజ్ఞాసువులకు కలుగుచున్నవి. తన్నివృత్తి, వృత్తిప్రభాకరము, తత్త్వానుసంధానము, వృత్తిరత్నావళి మున్నగు గ్రంథముల వలన కలుగుచున్నను, ఆ గ్రంథములను స్వయముగా చదివి సరియైన అర్థమును గ్రహించుట కష్టసాధ్యము. గనుక ప్రశ్నోత్తరరూపముగా నుండిన జిజ్ఞాసుజనమునకు సులభపద్ధతిలో అర్థమగునని తలంచి నేను వృత్తిరత్నావళి, తత్త్వానుసంధానము, బ్రహ్మవిద్యామహోదధి మున్నగు గ్రంథముల నాధారముగానుంచుకొని ఈ 'ప్రమావృత్తి' అను గ్రంథమును రచించి పాఠక మహాశయుల కరకమలముల నలంకరింప జేయుచు, పై గ్రంథ కర్తలకు నా కృతజ్ఞతాభివందనములు తెలుపుకొనుచున్నాను.

మరియొక ముఖ్యవిషయము – బందరు సాంగవేద విద్యాలయ, శంకరమఠ, గాయత్రీపీఠవ్యవస్థాపకులును, శ్రీ గాయత్రీపీఠాధిపతులును, అఖిలాంధ్రసాధుపరిషత్తు గౌరవాధ్యక్షులును అగు పూజ్యపాదపద్ములు శ్రీ శ్రీ విద్యాశంకర భారతీ స్వాములవారు మా ఆశ్రమమునకు విజయం చేసిన

పుడు శ్రీవారికి ఈ పుస్తక వ్రాతప్రతి చూపించబడ్డమైనది. అప్పుడు శ్రీ స్వాములవారు పుస్తకవ్రాతప్రతిని ఆ మూలా గ్రము పరిశీలించి సంతోషముతో ఆశీర్వదించిరి. తర్వాత శ్రీ స్వాములవారి ప్రియశిష్యులు బ్రహ్మశ్రీ రామబ్రహ్మము గారు కొల్లూరులోని శ్రీ అజంతా ప్రెస్సు యజమానులైన బ్రహ్మశ్రీ చెరువు శివరామ కృష్ణశాస్త్రిగారు 'మంచివారు పండితులు, ప్రూఫ్ కూడ స్వయముగ చూడగలరు. అనుభ వజ్ఞులు' అని వారి మృదుమధుర వాక్కులతో చెప్పిరి. వారి విద్యా వినయ సౌశీల్యాది సద్గుణముల యందు నాకమిత విశ్వాసము. ఈ విషయము శ్రీ స్వాములవారితో మనవి చేసుకొనగా శ్రీవారు ఆనందించి వ్రాతపుస్తకము చేతికి తీసుకొని కొల్లూరు శ్రీ అజంతా ప్రెస్సు యజమానులకు పంపించిరి.

ఈ విధమున బ్రహ్మశ్రీ చెరువు శివరామకృష్ణశాస్త్రి గారికిని మాకును మైత్రి యేర్పడినది. మా అన్యోన్యపరస్పర సహకార మైత్రి చిరకాలము వర్ధిల్లుగాక ! యని పరమేశ్వ రుని హృదపూర్వకముగ ప్రార్థింతును. ఈ గ్రంథమును సాధ్యమైనంత త్వరలో ముద్రించి ప్రూఫ్‌లు స్వయముగ తన స్వహస్తమున సరిదిద్ది పుస్తకమును సర్వాంగసుందరముగ వారి అజంతా ప్రెస్సునందు ముద్రించి యిచ్చినందులకు శ్రీ శివరామకృష్ణ శాస్త్రిగారికి పరమేశ్వరుడు ఆయు రారోగ్య ఐశ్వర్యాదులను ప్రసాదించి వారి మనోభీష్టములు

నెరవేర్చి వారిద్వారా అనేక ఆధ్యాత్మిక గ్రంథములు ప్రకటింపబడి లోకక్షేమమునకు మార్గదర్శకమగును గాక ! యని శ్రీ సద్గురు పరమాత్మను ప్రార్థించుచున్నాను.

అడిగినదే తడవుగా "శ్రీ సద్గురు గ్రంథమాలకు" మహాదాతలుగను, ఉద్ధారకులుగను, పుణ్యదాతలుగను, మహారాజరాజపోషకులుగను, శాశ్వతసభ్యులుగను చేరి విరాళములిచ్చిన సహృదయులకును, పవిత్ర ప్రేమవిశ్వాసములతో ముద్రణ చేయించి యిచ్చిన శ్రీ అజంతా ప్రెస్సు పనివారలకును శ్రీ సద్గురు పరమాత్మ ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాది సుఖశాంతులనిచ్చి కంటికి రెప్పవోలె సర్వదా కాపాడుగాక!

ఇట్లు

26-8-71
కల్యాణదుర్గం

విశ్వమానవశ్రేయోభిలాషి
సద్గురు భూమానందస్వామి
(అఖిలాంధ్ర సాధుపరిషత్తు ఉపాధ్యక్షులు)

విషయసూచిక

పేజీ

సవరణపట్టిక

(పాఠకు లీక్రింది సవరణాలను జేసుకొన ప్రార్థన)

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
2	1	కరణజ్ఞాన	కరణాజ్ఞాన
3	1	యభివంజ్య	యభివ్యంజ
5	8	అమమితి	అనుమితి
16	12	వినువు	వినుము
16	12	కురత	కురుత
23	9	అనెది	అనెడి
31	21	జాతసత్తా	జ్ఞాతసత్తా
32	17	యొకక	యొక్క
36	21	జానజన్య	జ్ఞానజన్య
39	8	భేదన	ఛేదన
38	10	దోషము నివృత్తి	దోషము కలుగును దానిని నివృత్తి
40	20	మద్వైథ	మడ్వైథ
41	21	లెన	లైన
41	21	శంకర	శంకరా
48	12	నేతాది	నేత్రాది

51	8	లోపము	లోపల
62	12	యీ ప్రత్య	యీ ప్రత్యక్ష
64	6	కణరత్వ	కరణత్వ
66	1	బ్రహ్మగోచర	బ్రహ్మాఽగోచర
68	1	దశమ్నోఽహం	దశమోఽహం
72	11	స్వానావృత	స్యానావృత
81	17	చేతచే	చేతనే
84	16	పరోక్షప్రమ	అపరోక్షప్రమ
86	8	శిష్టాత్మ	విశిష్టాత్మ
86	12	మనుఘ్యః	మనుష్యః
88	11	ప్రత్య:ప్రమ	ప్రత్యక్షప్రమ
90	7	శ్రోత	శ్రోత్ర
90	7	ఆ శ్రోత	ఆ శ్రోత్ర
93	5	శ్రోత	శ్రోత్ర
93	5	ఘ్రూణము	ఘ్రాణము
93	6	యందుసు	యందును
94	21	ద్రవ్యత్వము	ద్రవత్వము
97	9	ద్రవ్యత్వము	ద్రవత్వము
107	22	హ్న్యాది	వహ్న్యాది
126	7	సాదృశము	సాదృశ్యము
127	7	శృగసంహిత	శృంగసహిత

ప్రమావృత్తి

(ప్రత్యక్ష, అనుమితి, ఉపమితి ప్రమలు)

ప్రథమ భాగము

ప్రమావృత్తి

ప్రత్యక్ష ప్రమ

వృత్తియొక్క స్వరూపము

శిష్యుడు :— స్వామీ! మోక్ష మనగా నేమి?

గురువు :— ప్రియశిష్యా! కార్యసహిత అజ్ఞాన నివృత్తియు, పరమానంద ప్రాప్తియు మోక్షము.

శిష్యుడు ;— గురుదేవా! అట్టి మోక్షము ఎట్లు సిద్ధించును?

గురువు:— ఉత్తమాధికారియగు జిజ్ఞాసువు సద్గురుసన్నిధిని తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములను శ్రవణము చేయగా అతని అంతఃకరణమునందు అఖండబ్రహ్మమును విషయము చేయునట్టి 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను అపరోక్షవృత్తి కలుగును. అట్టి వృత్తివలన సర్వానర్థనివృత్తి, శాశ్వతానంద ప్రాప్తిరూపమోక్షము సిద్ధించును.

శిష్యుడు :— సద్గురుదేవా? వృత్తి అనగా నేమి? దానియొక్క లక్షణ మేమి?

గురువు :- కుమారా:— "విషయచైతన్యాభివ్యంజకో

ఉంతఃకరణజ్ఞానయోః పరిణామవిశేషః వృత్తిః' అనగా విషయ చైతన్యముయొక్క యభివ్యంజకమైన (విషయ మును ప్రకాశింపజేయ గలిగిన) అంతఃకరణము యొక్క గాని, లేక అజ్ఞానముయొక్కగాని పరిణామవిశేషము వృత్తి యనబడును.

శిష్యుడు ;- దేవా! విషయచైతన్య మనగా నేమి?

గురువు:- ఘటపటాదిరూప విషయావచ్ఛిన్న చైతన్య మునకు విషయచైతన్యమని పేరు.

శిష్యుడు;- స్వామీ! అంతఃకరణపరిణామములు ఏవి?

గురువు :- కామము, క్రోధము, సుఖము, దుఃఖము, సంతోషము, (తృప్తి) క్షమ, ధైర్యము, అధైర్యము, లజ్జ, భయము మున్నగున వన్నియు, అంతఃకరణ పరిణామములు.

శిష్యుడు ;- అజ్ఞానముయొక్క పరిణామములు ఏవి!

గురువు ;- ఆకాశాది పంచభూతములు అజ్ఞానము యొక్క పరిణామములు.

శిష్యుడు :- అటులైన కామక్రోధాది అంతఃకరణ పరిణామములను, ఆకాశాది అజ్ఞాన పరిణామములను, వృత్తులే యని అనవచ్చును కదా?

గురువు:- అటు లనకూడదు ఎందుకనగా, కామక్రోధాది అంతః కరణ పరిణామములందును, ఆకాశాది అజ్ఞాన

పరిణామము లందును, విషయచైతన్యముయొక్క యభివంజ్య కత్వము లేదు. అనగా వాటితో ఘటపటాది యేపదార్థము కూడ ప్రకాశింప జేయబడుట లేదు. కాబట్టి వాటిని 'వృత్తి' అనరాదు. అందువలన 'విషయచైతన్యాభివ్యంజకః' అను పదమును చేర్చవలసి వచ్చినది. అనగా (అజ్ఞాన అంతఃకరణముల) జ్ఞానాకార పరిణామముచే వస్తుప్రకాశ మగుచున్నది. దానినే 'వృత్తి' అని యందురు. ఇట్లు చెప్పుటవలన కామ క్రోధ సుఖదుఃఖాదులయందు వృత్తియొక్క లక్షణమునకు అతివ్యాప్తి దోషము కలుగదు.

శిష్యుడు:— అతివ్యాప్తి దోష మనగా నేమి ?

గురువు:— ఏలక్షణము స్వలక్ష్యమునందు వర్తించుట యే కాక, ఇతర అలక్ష్యమునందు కూడ వర్తించుచున్నదో ఆలక్షణము అతివ్యాప్తిదోషముతో కూడిన దని చెప్పుదురు.

శిష్యుడు;— ఇందులకొక ఉదాహరణము నిరూపింపుడు!

గురువు:— మంచిది, శిష్యా! 'గోవు యెట్టిది?' అని అడిగితే 'కొమ్ములు గలిగినది గోవు' అని చెప్పినపుడు 'కొమ్ములు గలిగినది' అనేలక్షణము ఒక్క ఆవునందే కాక, గేదె యందు ఎనుమునందు, మేకయందు, కూడ వర్తించుచున్నది అందువలన 'కొమ్ములు గల్గి వుండుట' అను లక్షణము అతివ్యాప్తిదోషము కలదిగా నగును.

శిష్యుడు;— అట్లగుచో, నేత్రాది యింద్రియములు

స్వజన్యవృత్తిద్వారమున అనగా తమయందు కలుగుచున్న వృత్తులతో కూడి విషయచైతన్యాభి వ్యంజకములు (ఘట పటాదివిషయములను ప్రకాశింప జేయునవి) అగుచున్నవి కదా? వానినైనను వృత్తులని చెప్పకూడదా ?

గురువు:- అటుల చెప్పకూడదు. ఆ నేత్రాదియింద్రియములు తమ వలన కలిగెడి వృత్తులతో గూడి విషయచైతన్యాభివ్యంజకములైనప్పటికిని (విషయములను ప్రకాశింప జేయునవైనప్పటికిని) అవి అంతఃకరణముయొక్క గాని అజ్ఞానముయొక్క గాని పరిణామములు కావు. ఆనేత్రాదియింద్రియములు తేజఃప్రభృతిపంచభూతముల పరిణామములగుటచే, నవి వృత్తులని వ్యవహరింప దగవు.

శిష్యుడు :- దేవా! వృత్తిని గురించి చెప్పుటలో 'అభివ్యంజకత్వము' అను పదమును ఎక్కువగా వాడుచున్నారు కదా! దానియొక్క లక్షణమేమి?

గురువు ;- కుమారా! 'అపరోక్షవ్యవహారజనకత్వం అభివ్యంజకత్వమ్' అనగా 'ఇది కుండ, ఇది వస్త్రము, ఇది పుస్తకము' అను అపరోక్షవ్యవహారజనకత్వము - అనగా ఘటాది విషయములను ప్రత్యక్షముగా ప్రకాశింపజేయుటయే ఆవృత్తులయందు విషయచైతన్యముయొక్క అభివ్యంజకత్వమనఁబడును.

శిష్యుడు ;- సద్గురూత్తమా! తాము యింత వరకు

చెప్పిన లక్షణము సరికాదని తోచుచున్నది. ఎందుకనగా నేత్రాదియింద్రియములవలన కలిగిన అపరోక్షవృత్తులవలన 'ఇది చెట్టు, ఇది గుట్ట' అను విషయచైతన్యముయొక్క అపరోక్షవ్యవహారము సిద్ధించుచున్నది. కాని, అనుమానాది ప్రమాణములవలన కలిగెడి అనుమిత్యాది పరోక్షవృత్తులవలన విషయచైతన్యముయొక్క యభివ్యంజకత్వము అనగా అపరోక్షత్వముకలుగుటలేదు. ఏకారణముచేతననగా, పర్వతో వహ్నిమాన్' అనెడి అనుమితిజ్ఞానానంతరము ఎవరికిగాని 'అయం వహ్నిః' ఇది అగ్ని అనెడి అపరోక్షవ్యవహారము కలుగుట కానము. అందువలన, అనుమిత్యాది పరోక్షవృత్తులయందు విషయచైతన్యము యొక్క యభివ్యంజకత్వము సిద్ధించుట లేదు. కావున తాము మునుపు జెప్పిన వృత్తిలక్షణమునకు అవ్యాప్తి దోషము కలుగు చున్నది కదా?

(ఏలక్షణము చెప్పబడిన లక్ష్యమునందు పూర్తిగా ప్రవర్తించక లక్ష్యముయొక్క ఏకదేశమునందు మాత్రము ప్రవర్తించునో, అట్టి లక్షణము అవ్యాప్తిదోషము కలదిగా చెప్పబడును

ఉదా॥ 'గోవులు కపిలరంగు కలవి' అని చెప్పితే, ఆ లక్షణము గోవులలో కొన్నిటికి మాత్రమే అన్వయించును. కపిలత్వమనే యీలక్షణము అన్నిగోవులను వర్తించదు. తెల్లనివి, ఎఱ్ఱవి, అని అనేకరకములుగా గోవులుండును.

కాబట్టి 'గోవులు కపిలరంగు కలవి' అని చెప్పిన లక్షణము అవ్యాప్తిదోషముతో కూడినది.

గురువు:- అట్లయినచో కొన్ని గ్రంథములయందు 'అజ్ఞాన నివర్తక పరిణామమే వృత్తి' యని వ్యవహరింపబడి యున్నది. 'ఆవరణ నివర్తకత్వం అభివ్యంజకత్వమ్' ఆవృత్తుల యందు గల ఆవరణ నివర్తకత్వమే, విషయచైతన్యము యొక్క అభివ్యంజకత్వమై యున్నది. ఆ యభివ్యంజకత్వము అనుమిత్యాది పరోక్షవృత్తుల యందును గలదు కావున మునుపు జెప్పిన వృత్తిలక్షణమునకు అవ్యాప్తిదోషము కలుగదు.

శిష్యుడు:- గురుదేవా! అజ్ఞానకృతమగు ఆవరణము ఎన్ని విధములు ?

గురువు:- అజ్ఞానకృతమగు ఆవరణము 1) అసత్త్వాపాదక ఆవరణమనియు, 2) అభానాపాదక ఆవరణమనియు రెండువిధములు.

శిష్యుడు:- స్వామీ! అసత్త్వాపాదక ఆవరణ మెట్టిది? అది దేని నాశ్రయించి యుండును? ఎట్లు నివృత్తమగును?

గురువు:- పుత్రా! ఘటాదివిషయము (వస్తువు) లందు 'నాస్తి' అనగా 'లేదు' అనెడి వ్యవహారమునకు హేతువైనది అసత్త్వాపాదక ఆవరణము. ఇది ప్రమాతృ

చైతన్యమును ఆవరించియుండును. ఈ అసత్త్వాపాదక ఆవరణము అనుమిత్యాది పరోక్షజ్ఞానముల చేత గూడ నివృత్తమగుచున్నది. ధూమరూపమగు హేతువుయొక్క జ్ఞానము కలుగుటచేత 'పర్వతో వహ్నిమాన్' అనగా పర్వతము నందు అగ్ని యున్నదనెడి యనుమితిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అట్లే శాస్త్రప్రమాణమువలన స్వర్గాదులయొక్క పరోక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఇందు ధూమరూపమగు హేతుజ్ఞానమువలన ప్రమాతృచైతన్యము నావరించి యుండిన పర్వతమువందు అగ్ని లేదనెడి అసత్త్వాపాదక ఆవరణము నివృత్తమగుచున్నది. అట్లే శాస్త్రప్రమాణమువలన, స్వర్గము లేదనెడి అసత్త్వాపాదక ఆవరణము నివృత్తమగుచున్నది. ఇట్లు 'పర్వతో వహ్నిమాన్' అనెడి అనుమితి జ్ఞానమువలనను 'స్వర్గోస్తి' అనెడి పరోక్షజ్ఞానమువలనను ప్రమాతృచైతన్యమును ఆవరించియుండిన అసత్త్వాపాదక ఆవరణము నివృత్తమై 'అగ్ని యున్నది. స్వర్గమున్నది' అనెడి పరోక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది.

అనుమిత్యాది పరోక్షజ్ఞానములచే, నొక్క ప్రమాతృచైతన్యనిష్ఠమగు అసత్త్వాపాదక ఆవరణము మాత్రమే నివృత్తమగుచున్నది. కావున నాయనుమిత్యాది పరోక్షవృత్తులయందు అసత్త్వాపాదక ఆవరణనివర్తక రూపమైన అభివ్యంజకత్వము సిద్ధించుటవలన పూర్వోక్తవృత్తియొక్క

లక్షణమునకు అవ్యాప్తిదోషము కలుగదని తెలియవల యును.

శిష్యుడు :- ఇక అభానాపాదక ఆవరణమనగా నేమి? అది దేని నాశ్రయించి యుండును. ఎట్లు నివృత్త మగును?

గురువు:- శిష్యా! ఘటాదివిషయము (వస్తువు)లు 'న భాతి' అనగా తెలియలేదనెడి వ్యవహారమునకు కారణమైనది అభానాపాదక ఆవరణమనబడును. ఇది విషయచైతన్యము నావరించి యుండును. ఈ అభానాపాదక ఆవరణము ఒక్క అపరోక్షజ్ఞానముచేత మాత్రమే నివృత్త మగును. కాని పరోక్షజ్ఞానముచేత నివృత్తమగుటలేదు. అపరోక్షజ్ఞానము వలన విషయచైతన్యనిష్ఠమగు అభానాపాదక ఆవరణ మొక్కటి మాత్రమే కాదు. ప్రమాతృచైతన్య నిష్ఠమగు అసత్త్వాపాదక ఆవరణమును, ఈ యావరణద్వయమునకు కారణమగు అజ్ఞానమును సమూలముగా నివృత్త మగు చున్నవి.

శిష్యుడు :- దేవా! 'అజ్ఞాన నివర్తక పరిణామము వృత్తి' అని చెప్పిన లక్షణముచే, పరోక్షమునందు అవ్యాప్తిదోషము కలుగ దనునది నిజమే. కాని సుఖదుఃఖ గోచరజ్ఞానమునందును, మాయ యొక్క వృత్తిరూపమైన ఈశ్వరుని జ్ఞానమునందును, రజ్జుసర్పాది రూపమున గోచ రించు భ్రమజ్ఞానరూప అవిద్యావృత్తి యందును. స్వప్న

గోచరమైన జ్ఞానమునందును సుషుప్తియందుగల సుఖా జ్ఞానములను గోచరింపజేయు అవిద్యావృత్తి యందును, ప్రత్యభిజ్ఞారూప వృత్తియందును ధారావాహికమైన 'అహం బ్రహ్మాస్మి' జ్ఞానమునందును ఆవరణము (అజ్ఞానము) లేదు కాబట్టి 'అజ్ఞాననివర్తక పరిణామము వృత్తి' అనెడి లక్షణమునకు అవ్యాప్తిదోషము కలుగుచున్నది కదా?

ఎట్లనగా;— (1) మొదట అజ్ఞాత సుఖదుఃఖాదులు కలిగి తరువాత వానిజ్ఞానములు కలిగినట్లయినచో, ఆసుఖ దుఃఖాదుల జ్ఞానముచే చేతనాశ్రితమైన అజ్ఞానముయొక్క ఆవరణనాశము సంభవించును. కాని అజ్ఞాతములగు సుఖ దుఃఖాదులు ఎప్పుడును కలుగుట లేదు. సుఖదుఃఖాదులును వానిజ్ఞానమును. ఒకే కాలమున కలుగుచున్నవి. అందువలన అజ్ఞాతములైన సుఖదుఃఖాదులు లేనేలేవు కాబట్టి, సుఖదుఃఖ జ్ఞాన రూపవృత్తితో అజ్ఞాననాశ మసంభవము.

2) అట్లే, ఈశ్వరునియందు అవిద్యాదిక్లేశములు గాని. పాపపుణ్యాదికర్మదోషములు గాని యేవియు లేవు. అతడు నిరతిశయసర్వజ్ఞుడు. అనగా ఈశ్వరుని జ్ఞానము కంటె శ్రేష్ఠతరమగు జ్ఞానము మరియొకటి లేదు. అట్టి అసాధారణరూపజ్ఞానముచే త్రికాలములయందుగల సకల పదార్థములను ప్రత్యక్షముగా గాంచుచున్నాడు. కాబట్టి ఆయనకు అజ్ఞానకృతమగు ఆవరణము లేకపోవుటచే,

ఈశ్వరుని మాయావృత్తిరూప జ్ఞానము చేతను అజ్ఞాన (ఆవరణ) నాశమగుట లేదు.

(3-4) రజ్జుసర్పాదులును, వానిజ్ఞానమును, అట్లే స్వప్నగత మిథ్యాపదార్థములును, వానిజ్ఞానమును, ఒకే కాలమున కలుగుచున్నవి. అవి జ్ఞాతపదార్థము లగును. అనగా రజ్జువునందు లేకనే తోచెడి సర్పము ప్రతీతికి పూర్వమందు లేదు. ప్రతీతికాలమునందే కలుగుచున్నది. ఇట్లు ఏపదార్థములు జ్ఞానమునకు పూర్వము లేవో, ప్రతీతికాలమునందు మాత్రమే యుండునో, వాటిని జ్ఞాతపదార్థము లందురు. మిథ్యారూపములగు యీజ్ఞాతపదార్థములను గోచరింపజేసెడి భ్రమారూప అవిద్యావృత్తుల వలనను అజ్ఞానకృతావరణము నశించుట లేదు.

5, అట్లే, సుషుప్తిలో కూడ వృత్తి యున్నది. విషయజ్ఞానమును అవలంబింపని వృత్తియే సుషుప్తి. నేను సుఖముగా నిద్రపోయితినని నిద్రావస్థను స్మరించుట కలదు. నిద్రపోనియెడల అట్లు స్మరించుటకు వీలుకలుగదు. కాబట్టి నిద్రకు వృత్తిత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఆవృత్తియొక్క విషయమైన అజ్ఞానము వృత్తికి ఉపాదానముగాను, స్వరూపసుఖముయొక్క ఆవరణముగాను, ఉన్నది. ఇట్టి అజ్ఞానముయొక్క ఆవరణభంగము అవిద్యావృత్తిచే కలుగునను మాట పొసగదు.

6) ఇక, జ్ఞానగోచరమైన ప్రత్యభిజ్ఞా జ్ఞానవృత్తి యందును, ఆవరణము లేమిచే, దానిచేతను అజ్ఞాన నాశ మగుటలేదు. ఎట్లనగా, 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అని యొక సారి ఉదయించిన బ్రహ్మాకారవృత్తిరూప అపరోక్షజ్ఞానముచే స్వరూపావరణము నాశ మొందుచున్నది. తరువాత పలు పర్యాయములు చేయుశ్రవణమననాదివిచారముచే విద్వాం సునికి 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను బ్రహ్మాకారవృత్తి కలుగు చుండును. కాని ప్రథమవృత్తిచేతనే, నశించిపోయిన ఆవ రణము మరల మరల కలుగు బ్రహ్మాకార వృత్తుల వలన భంగమగుననుమాట అసంగత మగును.

అటులే, ధారావాహిక వృత్తి యందును, జ్ఞానధార కలుగునప్పుడు ప్రథమవృత్తి (జ్ఞానము) చేతనే, అజ్ఞాన నాశ మగుచుండగా, ద్వితీయ, తృతీయాది వృత్తు (జ్ఞానము) ల వలన తిరిగి ఆవరణభంగమగునను మాట సంభవింపదు. కావున పై జెప్పిన అన్నిచోట్లను, ఆవరణము (అజ్ఞానము) లేదు కాబట్టి 'అజ్ఞాననివర్తక పరిణామము వృత్తి' అనెడి లక్షణమునకు అవ్యాప్తిదోషము కలుగు చున్నది కదా?

గురువు ;- వివేకశాలీ! 'ప్రకాశక పరిణామము వృత్తి' అని చెప్పినచో అతివ్యాప్తి- అవ్యాప్తిదోషములు సంభవించవు.

శిష్యుడు:— గురుదేవా! 'ప్రకాశకపరిణామమునువృత్తి

యన్నను, అజ్ఞాత (ఆవృత) పదార్థమును గోచరింపచేయు వృత్తియందే అజ్ఞాననివర్తకత్వరూప ప్రకాశకత్వము సంభవించును. కాని; జ్ఞాత (అనావృత) పదార్థమును గోచరింప జేయు వృత్తియందు ప్రకాశకత్వము లేదు. కారణమేమనగా- అనావృత చేతనము యొక్క సంబంధముచేతనే విషయము ప్రకాశించుచున్నది. జడమైనవృత్తియందు ప్రకాశకత్వమును కల్పించుట యోగ్యముకాదు. వృత్తియందు అజ్ఞానము యొక్క ఆవరణభంగము తప్ప యింకొకవిధమైన ప్రకాశకత్వ మేదియు సంభవింపదు. కావున ప్రథమలక్షణము నందువలె 'ప్రకాశక పరిణామము వృత్తి' అని చెప్పు లక్షణమునందుకూడ సుఖాదిగోచరవృత్తియందు అవ్యాప్తి దోషము కలుగు చున్నది?

గురువు :- బిడ్డా! అట్లయినచో యింకొక లక్షణము చెప్పుచున్నాను. శ్రద్ధతో వినుము. 'అస్తి వ్యవహారజనకత్వం అభివ్యంజకత్వమ్' అనగా 'ఘటోఽస్తి' అను అస్తి వ్యవహారజనకత్వమే ఆవృత్తులయందుగల విషయచైతన్యము యొక్క అభివ్యంజకత్వ మనబడును. అనగా 'ఉన్నది' అను వ్యవహారమునకు హేతువగు అవిద్యాంతఃకరణ పరిణామమే 'వృత్తి' యని చెప్పబడును. ఇదియే సల్లక్షణము ఈ లక్షణము పరోక్షవృత్తులయందును, అపరోక్షవృత్తుల యందును, సుఖదుఃఖాదిగోచర వృత్తులయందును, మాయా వృత్తులయందును, భ్రమవృత్తులయందును, ప్రత్యభిజ్ఞా

వృత్తులయందును, ధారావాహిక వృత్తులయందును, సర్వత్ర సిద్ధించుచున్నది. కావున దీనికి. అవ్యాప్తి, అతివ్యాప్తి, అసంభవము అనుదోషములు యేమియు లేవు.

శిష్యుడు:- స్వామీ! మునుపు అతివ్యాప్తి, అవ్యాప్తి దోషములను గురించి తెలుసుకొన్నాను ఇక అసంభవ దోషమనగా నేమి?

గురువు :- ఏలక్షణము స్వలక్ష్యమునందు గూడ వర్తింపదో, ఆలక్షణము అసంభవ దోషదూషిత మనబడును.

ఉదా :- 'ఒకగిట్ట కలిగివుండునది గోవు' అని చెప్పినపుడు ఆలక్షణము గోవుకు ఎంతమాత్రము వర్తింపదు. గాడిదకు, గుఱ్ఱమునకు ఒకగిట్ట వుండును కాని గోవునకు గిట్టలు రెండుగ చీలివుండును. కావున 'ఒక గిట్ట గలిగి వుండునది గోవు' అని చెప్పరాదు. అట్లు చెప్పినచో యీ లక్షణము అసంభవదోషము కలదిగా చెప్పబడును.

శిష్యుడు :- సల్లక్షణ మనగా నేమి?

గురువు :- అతివ్యాప్తి, అవ్యాప్తి. అసంభవము అను ఈ త్రివిధదోషములు లేని లక్షణమే సల్లక్షణ మన బడును.

శిష్యుడు :- దేవా! ఇంతవరకును అజ్ఞానముయొక్క గాని, లేక అంతఃకరణముయొక్క గాని పరిణామమును

వృత్తి యని చెప్పితిరి. 'పూర్వరూపపరిత్యాగేన రూపాంతరాపత్తిః పరిణామః' అనగా ఒక వస్తువు తన పూర్వ (మొదటి) రూపమును పరిత్యజించి యింకొక రూపమును పొందుట పరిణామ మనబడును. లోకమునందు వస్తువు యొక్క మొదటిరూపము తెలియబడునప్పుడు గాని, లేక మొదటి రూపము నశించినప్పుడు గాని అన్యరూపముగ పరిణామము జెందుట ఎక్కడను కానము. కావుననే, వేదాన్తశాస్త్రమునందు యీ పరిణామవాదము అంగీకరింపబడలేదు. వివర్తవాద మొక్కటియే అంగీకరింపబడియున్నది. అందువలన పరిణామవాదము నంగీకరించినచో వివర్తవాదసిద్ధాంతమునకు విరోధ మేర్పడును కదా!

గురువు :— నాయనా! అసలు పరిణామ మనగా నేమో? వివర్త మనగా నేమో? ఆరెండింటికి గల పరస్పర భేదమెట్టిదో? లక్షణసహితముగా నిరూపింతును శ్రద్ధతో నాలకింపుము

'ఉపాదాన సమసత్తా కాన్యథాభావః పరిణామః' అనగా ఉపాదానకారణముతో సమానసత్తాగలిగి, దానికి అన్యథాభావము గలిగియుండునది పరిణామ మనబడును.

ఉదా॥ పాలయొక్క పరిణామమే పెరుగు. ఇందులో పాలును, పెరుగును వ్యావహారికసత్తా గలవియై యున్నవి. కావున యీ రెండును సమానసత్తాతో కూడియుండుటచే

సమసత్తాకము. లనబడును అయినను పెరుగునందు పాలు అను భావము కలుగుట లేదు. అందువలన పెరుగు పాల యొక్క అన్యథాభావ మగుచున్నది. కావున పాలు పెరుగు నకు పరిణామకారణ మనబడుచున్నది. 'ఉపాదానవిషమ సత్తాకాన్యథాభావః వివర్తః' ఉపాదానకారణమునకంటె విషమసత్తాగల ఉపాదానముయొక్క అన్యథాభావము వివర్త మనఁ బడును.

ఉదా॥ రజ్జువునందు ప్రతీతమగు సర్పము రజ్జ్వవచ్ఛిన్న చైతన్యము యొక్క వివర్తమగును. ఇచ్చటరజ్జ్వవచ్ఛిన్న చైతన్యము పారమార్థికసత్తా గలది. కల్పితసర్పము ప్రాతిభాసికసత్తా గలది. అందువలన కల్పితసర్పము చైతన్య రూపమగు ఉపాదానకారణము కన్నను విషమసత్తా గలిగి యున్నది. 'ఇది సర్పము' అను వ్యవహారమునకు విషయమగుటవలన, ఆ కల్పిత సర్పము చైతన్యమునకు అన్యథాభావము గలదియు నగును. రజ్జ్వవచ్ఛిన్నచైతన్య వివర్తమే కల్పితసర్పము కావున నిది వివర్తోపాదాన కారణ మనబడును. ఇట్లు సమసత్తా, విషమసత్తాలను బట్టి పరి ణామ వివర్తములకు పరస్పరభేదము కలదు. అటులే పూర్వోక్త (కనుపు చెప్పబడిన) వృత్తులును అంతఃకరణా జ్ఞానరూపములగు ఉపాదానకారణముల యపేక్షచేత పరిణా మములు గాను, వాని కధిష్ఠానమగు చైతన్యము యొక్క యపేక్షచేత వివర్తములుగాను యేర్పడుచున్నవి. కావున

సిద్ధాంతమునందు పరిణామ వివర్తములకు విరోధము సంభ
వింపదు.

శిష్యుడు:—దయామయా! అంతఃకరణము నిరవయవ
పదార్థ మగుటచే, దానికి వృత్తిరూపమగు పరిణామము
సంభవించుట లేదు ఎందుకనగా లోకమునందు సావయవ
ములగు దుగ్ధాదులకు దధ్యాదిపరిణామము అనగా పాలుపెరు
గగుట చూడబడుచున్నది. కాని నిరవయవపదార్థమున
కెచ్చటను పరిణామము కనబడుట లేదు. నిరవయవపదార్థ
మునకు కూడ పరిణామ మున్నదని చెప్పినచో దానిస్వరూ
పమునకే నాశ మేర్పడునను శంక కలుగుచున్నది?

గురువు:—శిష్యా! అట్టిసందేహమున కాస్పదము లేదు.
వినుము. "త న్మనోఽకురత" పరమేశ్వరుడు మనస్సు నుత్ప
న్నము చేసెను. అనునిట్టి శ్రుతులచే మనోరూపమగు అంతః
కరణమునకు ఉత్పత్తి చెప్పబడినది. ఉత్పత్తిగల ప్రతిపదార్థ
ము పాలవలె సావయవమే యగును. అంతఃకరణము సావ
యవ మగుటవలన దానికి పరిణామము సంభవించుచున్నది.
శ్రుతిప్రమాణముచేత అంతఃకరణకు సావయవత్వము సిద్ధించు
చున్నట్లు వృత్తిజ్ఞానమునకు అంతఃకరణధర్మత్వము అనగా
వృత్తిజ్ఞానము కూడ అంతఃకరణధర్మమని శ్రుతియే చెప్పుచు
న్నది. "కామః సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధాఽశ్రద్ధా ధృతి
రధృతిర్హ్రీ ర్ధీర్భీరి త్యేతత్సర్వం మనఏవ," ఇచ్ఛ, సంకల్పము

సంశయము, శ్రద్ధ, అశ్రద్ధ, ధైర్యము, అధైర్యములజ్జ, వృత్తిజ్ఞానము, భయయు మొదలగునవన్ని యుమనస్సు (అంతఃకరణము) యొక్క ధర్మములేయని పైజెప్పిన శ్రుతి చెప్పుచున్నది.)

శిష్యుడు:- మహాశయా! "అహం జానామి అహ మిచ్ఛామి', అనగా నేను తెలియుచున్నాను, నేనుకోరుచున్నాను అనెడి అనుభవము ప్రతియొక్కరికి కలుగుచున్నది. అట్టి లోకానుభవమును బట్టి జ్ఞానేచ్ఛాదులు ఆత్మధర్మములుగానే తెలియబడుచున్నవి. కాని అంతఃకరణధర్మములుగా తెలియబడుట లేదు. అవి అంతఃకరణ ధర్మము లని చెప్పినచో అనుభవమునకు విరోధము కలుగును. ఇది సర్వానుభవసిద్ధమగుటచే దీనిని భ్రమయని త్రోసిపుచ్చరాదు. 'ఏతత్సర్వం మన ఏవ' అనెడి శ్రుతి జ్ఞానేచ్ఛాదులు సర్వమును మనస్సుచేతనే పుట్టినవని చెప్పుచున్నది. కావున జ్ఞానేచ్ఛాదులు అంతఃకరణ ధర్మములని చెప్పుట సంభవింపదు?

గురువు:- నాయనా! నిజముగ దాహకత్వము లేని ఇనుపముద్ద అగ్నియొక్క తాదాత్మ్యసంబంధముచేత యినుపముద్ద కాల్చుచున్నదను వ్యవహారము లోకమునందు కలుగుచున్నది. అట్లే, 'అంతఃకరణము,' ఆత్మ యీ రెంటికిని గల తాదాత్మ్యాఽధ్యాసముచే 'అహంజానామి అహమిచ్ఛామి' అనునిట్టి అనుభవము కలుగుచున్నది. ఈ అధ్యాసమునందు

పురుషునకు తన అనుభవమే పరమ ప్రమాణముగనున్నది, ఇట్టి అనుభవమువలన పురుషునియందు జ్ఞాతృత్వము ప్రతీతమగుచున్నది. అధిష్ఠానమగు చిదాత్మయును, అధ్యస్తమగు అంతఃకరణమును గూడి పురుషుడనబడును. 'అంతఃకరణము పంచభూతముల కార్యమగుటచే జడమగుట వలన కేవలాంతఃకరణమునందు జ్ఞాతృత్వము సంభవించుట లేదు జడమునందును జ్ఞాతృత్వము కలదని చెప్పినచో, జడములగు ఘటాదులకును జ్ఞాతృత్వము కలదని చెప్పవలయును. అట్లే జ్ఞాతృత్వము నిర్వికారుడగు కేవలాత్మయందును సంభవింపదు.

ఎందుకనగా 'అసంగో హ్యాయం పురుషః, కేవలో నిర్గుణశ్చ, అవ్యక్తోఽయ మచింత్యోఽయ మవికార్యోఽయ ముచ్యతే' ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులు ఆత్మకు అసంగత్వమును చెప్పుచున్నవి. అట్టి అసంగాత్మయందును జ్ఞాతృత్వము సంభవించుట లేదు. అందువలన 'అహమ్' అను ప్రతీతిచేత ఆత్మయందు అంతఃకరణమును దాని ధర్మములగు జ్ఞానేచ్ఛాదులును స్వరూపముచే నధ్యారోపములగుచున్నవి. అటులే అంతఃకరణమునందు 'అహం చేతనః' అను ప్రతీతిచేత ఆత్మయొక్క సత్యజ్ఞానానందాది ధర్మములు తాదాత్మ్యాధ్యారోపములగుచున్నవి. ఇట్లు ఆత్మాంతఃకరణములకు గల తాదాత్మ్యాధ్యాసముచేతనే, జీవుడు 'అహం జానామి' అని తనయందు జ్ఞాతృత్వము

ననుభవించుచున్నాడు. ఇట్టి అనుభవసిద్ధమగు అధ్యాసవశము చేత అంతఃకరణముయొక్క జ్ఞానేచ్ఛాది ధర్మములు ఆత్మ యందు ప్రతీతము లగుచున్నవి. కాని నిజమునకవి ఆత్మ యొక్క ధర్మములు కావు. అంతఃకరణధర్మములే యగును.

శిష్యుడు;-మహాత్మా! ఆత్మతో మనస్సునకు సంయో గము కలుగునప్పుడు 'జ్ఞానము; ఇచ్ఛ, ప్రయత్నము. సుఖము, దుఃఖము, ద్వేషము, ధర్మము, అధర్మము, సంస్కా రము' అను నీ తొమ్మిది గుణములు ఆత్మయందు కలుగు చున్నవి. కావున జ్ఞానేచ్ఛాదులు ఆత్మధర్మము లగునని నైయాయికు లందురు. ఈ విషయమున మీ అభిప్రాయ మేమి?

గురువు :— బిడ్డా! నైయాయికులు ఆత్మవలె మనస్సు కూడ నిరవయవ పదార్థమని చెప్పుదురు. అట్టినిరవయవమగు మనస్సునకు, నిరవయవమగు ఆత్మతో సంయోగము కలుగనేరదు. అయినను నిరవయవములగు ఆత్మ మనస్సు లకు నైయాయికులు సంయోగ మంగీకరించు చున్నారు. ఆ సంయోగమునకు వారు 'అవ్యాప్యవృత్తి. అని పేరిడియున్నారు. లోకమున రెండు ద్రవ్యములకు సంయో గము కలుగునప్పుడు ఆ రెండిటికి ఒకచోట సంయోగమును మఱియొకచోట సంయోగాఽభావమును కలిగియున్నచో వారు దానిని 'అవ్యాప్యవృత్తిత్వము అందురు.

ఉదా॥ వృక్షముయొక్క ఒక కొమ్మయందు కోతి యొక్క సంయోగ మున్నది. వృక్షమూలమునందు దాని యొక్క సంయోగాఽభావమున్నది.

ఈవిధమైన సర్వసంయోగములను అవ్యాప్యవృత్తు లగుచున్నవి. ఇట్టి అవ్యాప్యవృత్తి సంయోగము వృక్ష మర్కటాది సావయవపదార్థములందే సంభవించును. కాని నిరవయవ పదార్థములయందు కాదు. ఇక వారి సిద్ధాంతము ప్రకారము ఆత్మమనస్సులు రెండును నిరవయవద్రవ్యములగు టచే వాని కాసంయోగము సంభవింప నేరదు. అందువలన ఆత్మమనస్సంయోగముచేత ఆత్మయందు జ్ఞానేచ్ఛాదిగుణ ములు కలుగుచున్నవను నైయాయికుల సిద్ధాంతము సరి యైనది కాదు.

ఒకవేళ జ్ఞానేచ్ఛాదులు ఆత్మధర్మములని నైయా యికు లంగీకరించినచో, ఆ జ్ఞానేచ్ఛాదులకు ఆత్మయే ఉపా దానకారణమని చెప్పవలసి వచ్చును. అట్లయినచో ఆ ఉపాదాన కారణము ఆరంభోపాదానకారణమా? లేక పరిణామోపాదాన కారణమా? జ్ఞానేచ్ఛాదులకు ఆత్మ ఆరంభోపాదానకారణమని చెప్పినచో, అనేకములగు పర మాణువులకే జగత్తుయొక్క ఆరంభోపాదానకారణత్వము చెప్పబడినది: కాని ఆత్మ ఏకమగుటవలన దానికి జ్ఞానే చ్ఛాదులయొక్క ఆరంభోపాదానకారణత్వము సంభ వింపదు.

ఇటులే జ్ఞానేచ్ఛాదులకు ఆత్మ పరిణామోపాదానకార ణమని చెప్పినను అదియును సంభవింపదు. ఎందుకనగా, సావయవములగు పాలకే, పెరుగుగా పరిణామ మొందుట చూడబడుచున్నది. కాని నిరవయవద్రవ్యమున కెచ్చటను పరిణామము కలుగుట లేదు, ఆత్మ నిరవయవమగుటచే ఆ యాత్మకు జ్ఞానేచ్ఛాదులయొక్క పరిణామ్యుపాదానత్వము సిద్ధించుట లేదు. ఆత్మను సావయవద్రవ్యమని చెప్పినచో దానికి ఘటాదులవలె అనిత్యత్వము సంప్రాప్త మగును కావున జ్ఞానేచ్ఛాదులు ఆత్మధర్మములని చెప్పెడి నైయా యికులయొక్క మతము సమ్మతింపదగినది కాదు.

మఱియును 'సాక్షీ చేతాః కేవలో నిర్గుణశ్చ' అను శ్రుతి చైతన్యరూపుడగు సాక్షి కేవలుడును, నిర్గుణుడును, అగునని చెప్పుచుండుటచే జ్ఞానేచ్ఛాదులు ఆత్మధర్మము లెంతమాత్రమును కావు. అవి అంతఃకరణధర్మములే యని తెలియనగును.

వృత్తి భేదములు

శిష్యుడు ;-గురుదేవా! వృత్తిజ్ఞానము ఎన్నివిధములు?

గురువు ;- వృత్తిజ్ఞానము 1) ప్రమారూపము 2) అప్రమారూపము అని రెండువిధములు.

శిష్యుడు :- అయ్యా? ప్రమాజ్ఞానముయొక్క లక్షణ మేమి?

గురువు :- 'బోధేద్ధా వృత్తిః వృత్తీద్ధబోధో వా ప్రమా' అనగా చైతన్యమునకు బోధయని పేరు. ఆ చైతన్యరూపమగు బోధచేత ఇద్ధము – అనగా ప్రకాశితమగు వృత్తి ప్రమ యనబడును. లేక ఆ వృత్తియందు ప్రతిబింబితమగు చైతన్యము ప్రమ యనబడును.

శిష్యుడు ;– దేశికోత్తమా! ఆయా గ్రంథకారుల మతమును బట్టి ప్రమాజ్ఞానము ఎన్నివిధములు?

గురువు ;- శిష్యా! ఆయా గ్రంథకారులు యీ నాల్గువిధలక్షణములను ప్రమయని చెప్పుదురు.

1) ప్రమాణజన్యయథార్థ జ్ఞానము ప్రమ యనబడును.

2) అబాధితార్థమును విషయీకరించు జ్ఞానమును ప్రమ యందురు.

3) అబాధితార్థమును విషయీకరించు, స్మృతికన్న భిన్నమగు జ్ఞానమును ప్రమ యందురు.

4) లేక యథార్థానుభవమును ప్రమ యందురు.

శిష్యుడు :– ఇందు 'ప్రమాణజన్య యథార్థజ్ఞానము ప్రమ'యనెడి ప్రథమలక్షణమును బట్టి ప్రమ జ్ఞానము ఎన్ని విధములు?

గురువు :- 'ప్రమాణజన్య యథార్థజ్ఞానము ప్రమ'

యనెడి ప్రథమలక్షణానుసారముగా, ప్రత్యక్షాదిభేదముచే ప్రమాజ్ఞానము ఆరువిధములు. 1 ప్రత్యక్షము, 2. అనుమితి, 3) ఉపమితి, 4) శాబ్ది, 5) అర్థాపత్తి, 6. అభావము.

శిష్యుడు:—ప్రభూ! అప్రమారూప మనగా నేమి? అది ఎన్ని విధములు?

గురువు:—పై జెప్పిన ఆరువిధములైన ప్రమాజ్ఞానమునకు భిన్నమైన 1) ఈశ్వరజ్ఞానము 2) సుఖాది గోచరజ్ఞానము 3) స్మృతిజ్ఞానము 4) భ్రాంతిజ్ఞానము అనెడి యీనాల్గును అప్రమారూపములు. ఈ నాల్గింటిలోను మొదటి మూడును యథార్థ అప్రమారూపమని, నాల్గవదియైన భ్రాంతిజ్ఞానము అయథార్థ అప్రమారూపమని చెప్పబడును. ఇది ప్రథమ లక్షణము.

శిష్యుడు:—స్వామీ! ఇక 'అబాధితార్థమును విషయీకరించుజ్ఞానము ప్రమ' యనెడి ద్వితీయ లక్షణమును బట్టి ప్రమా, అప్రమా రూపములు ఎట్లు? ఎన్ని విధములు?

గురువు:—పై జెప్పిన ద్వితీయ లక్షణము నంగీకరించు గ్రంథకారుని మతమున, యథార్థజ్ఞానము ప్రమయు, అయథార్థజ్ఞానము అప్రమయు నగును. దీని ననుసరించి, 1) ఈశ్వరజ్ఞానము, 2) సుఖాది గోచర జ్ఞానము, 3) స్మృతి జ్ఞానము అనెడి యీ మూడును కూడ ప్రమలనబడును.

భ్రాంతిజ్ఞానము ఒక్కటి అప్రమ యనబడును. ఈలక్షణ మును బట్టి ప్రత్యక్షాది ప్రమాజ్ఞానములు ఆరును, ఈశ్వర జ్ఞానము మొదలగునవి మూడును కలసి ప్రమాజ్ఞానము తొమ్మిది విధము లగును. ఒక్క భ్రాంతిజ్ఞానము మాత్రము అప్రమారూపము. (ఇది ద్వితీయ లక్షణము),

శిష్యుడు ;— విజ్ఞాననిధీ! అనేక గ్రంథములలో అనేక మంది ప్రాచీనాచార్యులు అంగీకరించిన ప్రమాలక్షణ మేది?

గురువు :—కుమారా! అనేక గ్రంథములలో శ్రీవ్యాస శ్రీ శంకరాది ప్రాచీనాచార్యులు మూడవ లక్షణమగు 'అబాధితార్థమును విషయీకరించు స్మృతికి భిన్నమైన జ్ఞానము ప్రమ' అని అంగీకరించి యున్నారు. కాబట్టి స్మృతివిలక్షణమగు యథార్థజ్ఞానము నందే ప్రమాలక్షణ మును చెప్పవలయును.

శిష్యుడు ;— మహాప్రభూ! దయయుంచి యీమూడవ లక్షణమును పదకృతిచేసి వివరింపుడు?

గురువు;— మంచిది. శ్రద్ధతో నాలకింపుము.

ఉదా:—రజ్జువునందు దోచెడి సర్పజ్ఞానము స్మృతికంటె భిన్నమైనది. కాని ఆసర్పజ్ఞానము రజ్జుజ్ఞానముచే బాధింప బడు చున్నది. కావున నది అబాధితార్థమును విషయీ కరించుట లేదు. బాధితార్థమును విషయము చేయున దగుట

వలన ఆ సర్పజ్ఞానము భ్రాంతిజ్ఞాన మగును కాని ప్రమా రూపము కానేరదు. ఇక స్మృతిజ్ఞానము అబాధితార్థ మును విషయీకరించునదైనను స్మృతిజ్ఞానము ప్రమ అని చెప్పబడదు. కావున అనేక గ్రంథములలో 'స్మృతికి భిన్నమైన అబాధితార్థమును విషయీకరించు జ్ఞానము ప్రమ' అని ప్రతిపాదింప బడినది. (ఇది తృతీయ లక్షణము)

శిష్యుడు ,- దేవా! 'యథార్థానుభవము ప్రమా' అని చెప్పిన యీనాల్గవ లక్షణము స్మృతికి సంబంధించునా? సంబంధింపదా?

గురువు :- స్మృతిజ్ఞానము యథార్థజ్ఞానముగాను, యథార్థజ్ఞానము స్మృతిజ్ఞానముగాను, వుండవచ్చును. కాని స్మృతిజ్ఞానము అనుభవ (ప్రత్యక్ష) రూపము కాదు. కనుక స్మృతికి యీ లక్షణము సంబంధపడదు.

అనుభవ (ప్రత్యక్ష) రూపమైన జ్ఞానము భ్రాంతి జ్ఞానముగా కూడ వుండవచ్చును. భ్రాంతిజ్ఞాన మెప్పటికిని యథార్థజ్ఞానము కాదు. అందువలన స్మృతివిలక్షణమైన 'యథార్థానుభవమే ప్రమాజ్ఞానము' అని నాల్గవలక్షణమున స్పష్టముగా జెప్పబడినది. దీనికి భిన్నమైన స్మృతిజ్ఞానము, భ్రాంతిజ్ఞానము అప్రమాజ్ఞానమని చెప్పబడును.

(ఇది చతుర్థలక్షణము)

శిష్యుడు ;- దయాసాగరా! ఈతృతీయ చతుర్థలక్ష

ణములను బట్టి ప్రమాజ్ఞానము ఎన్నివిధములు? అదివేదేది?

గురువు;- సుమతీ! పై మూడు, నాల్గులక్షణముల ననుసరించి 1) ప్రత్యక్షము 2) అనుమితి 3) ఉపమితి 4) శాబ్దీ 5) అర్థాపత్తి 6) అభావము అనెడి ప్రమాణజన్యములగు యథార్థజ్ఞానములు ఆరును, 7) ఈశ్వరజ్ఞానము 8) సుఖాదిగోచరజ్ఞానము అనెడి యథార్థానుభవరూపములు రెండును కలిసి మొత్తము ప్రమాజ్ఞానము ఎనిమిది విధములని చెప్పబడును. దీనికిభిన్నమైన స్మృతిజ్ఞానము 2) భ్రాంతిజ్ఞానము అప్రమాజ్ఞానము లనబడును.

శిష్యుడు :- ఈ ఎనిమిదివిధములగు ప్రమాజ్ఞానములు ఎన్నివిధములు? అది యెట్లు?

గురువు :- శిష్యా! ఈప్రమాజ్ఞానము, ఈశ్వరాశ్రిత (ఈశ్వరాశ్రయ) ప్రమయనియు 2) జీవాశ్రిత (జీవాశ్రయ) ప్రమయనియు రెండువిధములు.

శిష్యుడు :- మహానుభావా! అందు ఈశ్వరాశ్రిత (ఈశ్వరాశ్రయ) ప్రమఅనగానేమి? లక్షణయుక్తముగా బోధింపుడు?

గురువు:- వత్సా! 'ఈక్షణాపరపర్యాయ స్రష్టవ్యవిషయాకార మాయావృత్తి ప్రతిబింబితా చిత్ ఈశ్వరాశ్రయా ప్రమా' సృష్టి యొక్క ప్రారంభ కాలమునందు జీవుల కర్మననుసరించి ఉత్పన్నము కాబోవు జగత్తును

విషయముచేయు యేమాయావృత్తి కలదో, ఆవృత్తి 'ఈక్షణ' నామముచే చెప్పబడును శ్రుతియందు 'తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయ' మాయోపహిత పరమేశ్వరుఁడు సృష్ట్యాదికాలమునందు, నేను బహురూపము లయ్యెదనని సంకల్పించినట్లు చెప్పబడెను. కావున నా మాయావృత్తి యందు ప్రతిబింబితమగు చైతన్యము ఈశ్వరాశ్రితప్రమ యనబడును. అనగా భూతభవిష్యద్వర్తమానరూపమైన మూడు కాలములలోని సకలపదార్థములను విషయీకరించు మాయావృత్తిరూపమైన యేజ్ఞానము కలదో, ఆజ్ఞానమును ఈశ్వరాశ్రితప్రమ అని యందురు.

జీవాశ్రితప్రమ

శిష్యుఁడు :- గురుదేవా! జీవాశ్రిత (జీవాశ్రయ) ప్రమ యొక్క లక్షణమేది?

గురువు :- కుమారా! వినుము 'అనధిగత అబాధిత విషయాకార అంతఃకరణవృత్తి ప్రతిబింబితా చిత్ జీవాశ్రయప్రమా' అనధిగతమనగా అజ్ఞాతము (ఇంతకు ముందు తెలియనిది) అని అర్థము. అబాధితమనగా బాధింపబడనిది అని అర్థము. ఇట్లు అనధిగతమును, అబాధితమును నగు విషయాకారముగ పరిణమించిన అంతఃకరణవృత్తియందు ప్రతిబింబితమగు చైతన్యము జీవాశ్రిత (జీవాశ్రయ) ప్రమ యనబడును.

శిష్యుడు :— స్వామీ! ఆ జీవాశ్రితప్రమకు 'విషయాకారాంతః కరణవృత్తి ప్రతిబింబితా చిత్' జీవాశ్రయ ప్రమా' అను లక్షణము చెప్పిన చాలును కదా! 'అనధిగతము, అబాధితము' అనెడి విశేషణములను చేర్చవలసిన పనియేమి?

గురువు :— 'విషయాకారముగ పరిణమించిన అంతఃకరణ వృత్తియందు ప్రతిబింబించిన చైతన్యము జీవాశ్రిత ప్రమ' అను లక్షణమును చెప్పి 'అబాధితము' అను విశేషణమును చెప్పనిచో భ్రాంతిజ్ఞానమునందాలక్షణమునకు అతివ్యాప్తి దోషము కలుగును. ఆ యతివ్యాప్తి దోషము రాకుండుటకై ప్రమాలక్షణమునందు 'అబాధితము' అను విశేషణము చేర్చి చెప్పబడినది భ్రమజ్ఞానముచే తెలియబడెడి విషయములు అబాధితములు కావు. లోకమందు రజ్జువుయొక్క అధిష్ఠానజ్ఞానము కలిగినవెంటనే సర్పరూప భ్రమా జ్ఞానము బాధింపబడుచున్నది. భ్రమాజ్ఞానమును బాధించెడి ప్రమావృత్తి అంతఃకరణపరిణామమగును. కాని అవిద్యావృత్తి కాదు. అందువలన భ్రమాజ్ఞానమునందు ఆ ప్రమయొక్క లక్షణమునకు అతివ్యాప్తి దోషము కలుగదు.

శిష్యుడు:— వివరణకారాది సంప్రదాయుల యొక్క మతమునందు భ్రమాజ్ఞానము అవిద్యావృత్తిరూప మగుట

వలన 'అంతఃకరణవృత్తి' అను పదము చెప్పుటచేతనే, భ్రమాజ్ఞానము నందు పూర్వోక్తలక్షణమునకు అతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. కావున 'అబాధితము' అను విశేషణ పదమును చేర్చుట వ్యర్థముకదా?

గురువు ;- వివరణకారుల మతవిషయమున ఆమాట నిజమే అయినను, ఉపాధ్యాయుల యొక్క మతమునందు భ్రమాజ్ఞానము అంతఃకరణవృత్తిరూపమై యున్నది. కావున వారి మతమునందు చెప్పిన అంతఃకరణవృత్తి రూపమగు భ్రమాజ్ఞానము వలన ప్రమాలక్షణమునకు అతివ్యాప్తి దోషము కలుగుచున్నది. అందువలన 'అబాధితము అను విశేషణపదమును చెప్పుటచే భ్రమాజ్ఞానము నందు అతివ్యాప్తి దోషము నివారణమగును. కావున 'అబాధితము' అను విశేషణపదము సార్థకమై యున్నది.

శిష్యుడు ;- అట్లగుచో, పై ప్రమాలక్షణమునందు 'అనధిగతము' అను విశేషణపదమును చెప్పవలసిన పని యేమి?

గురువు ;- పుత్రా! పై ప్రమాలక్షణమునందు 'అనధిగతము' అను విశేషణపదమును చెప్పని యెడల, ఆ లక్షణమునకు స్మృతి జ్ఞానమునందు అతివ్యాప్తి దోషము కలుగుచున్నది. ఈ ప్రమావృత్తి స్మృతిజ్ఞానమునకంటె భిన్నమని తెలుపుటకొరకు 'అనధిగతము' అనువిశేషణము చెప్పబడి

నది. యథార్థస్మృతికి విషయము అబాధితమైనను అనధిగతము కాదు. ఎట్లనగా పూర్వము అనుభవింపబడిన విషయమునందే స్మృతి కలుగుచున్నది. అందువలన ఆ స్మృతికి విషయము పూర్వము అజ్ఞాతము కాదు. జ్ఞాతమే యగును. కావున అబాధితార్థమును విషయీకరించునది యును స్మృతికంటె భిన్నమైనదియును ప్రమాజ్ఞాన మని చెప్పబడినది.

శిష్యుడు :— గురుదేవా! తాము చెప్పిన జీవాశ్రిత ప్రమయొక్క 'అనధిగతము, అబాధితము' అను లక్షణ ములు రెండును యేప్రమావృత్తియందును ఘటిల్లుట లేదు. అందువలన యీ లక్షణము అసంభవదోషముతో కూడి యున్నది.

గురువు :— శిష్యా! జీవాశ్రిత ప్రమయొక్క 'అనధిగతము, అబాధితము' అను రెండులక్షణములును 'తత్వమసి' 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను నిటువంటి మహావాక్యముల చేత కలిగిన బ్రహ్మాత్మలయొక్క యేకత్వమును విషయము చేయునట్టి అంతఃకరణవృత్తియందు ప్రతిబింబితమగు చైతన్య రూప ప్రమయందు సంభవించుచున్నవి. ఎందుచేతననగా బ్రహ్మాత్మలయొక్క యేకత్వము అనధిగతమును, అబాధితమును నగుచున్నది. కావున పూర్వోక్తలక్షణము అసంభవ దోషముతో కూడినది కాదు.

శిష్యుడు ;- స్వామీ! అట్లయినచో ఘటపటాది సర్వప్రపంచము బ్రహ్మజ్ఞానముచేత బాధింప బడుచున్నది. అందువలన ఆ ఘటపటాదులయందు అబాధితత్వము లేదు. కావున పై జెప్పిన అబాధితత్వలక్షణమునకు 'అయం ఘటః' 'అయం పటః' అనగా ఇది కుండ ఇది వస్త్రము అనునిట్టి ప్రమలయందు అవ్యాప్తి దోషము కలుగుచున్నదికదా?

గురువు:-కుమారా! బ్రహ్మజ్ఞానముచేత ప్రపంచమునకు బాధ యేర్పడినను బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగకపూర్వము సంసారదశయందు ప్రపంచమునకు బాధ కలుగుట లేదు. అందువలన ఆప్రపంచమును సంసారదశయందు అబాధితమే యగుటవలన ఆ ఘటపటాదిప్రపంచవిషయక ప్రమయందు గల అబాధితత్వలక్షణమునకు అవ్యాప్తిదోషము కలుగుట లేదు.

శిష్యుడు.-అబాధితపదమునకు పై జెప్పిన అర్థ మంగీకరించినచో భ్రాంతిజ్ఞానమునకు విషయమైనట్టి రజ్జుసర్పాదికము భ్రాంతికాలమునందు అబాధితములగుచున్నవి కదా? అప్పుడైనను భ్రాంతిజ్ఞానమం దా ప్రమయొక్క లక్షణమునకు అతివ్యాప్తి దోషము కలుగునుకదా?

గురువు:-శిష్యా! రజ్జుసర్పాదికము భ్రాంతికాలమునందు అబాధితమైనను అనధిగతము కాదు. అనగా అజ్ఞాతసత్తాసహితము కాదు. అది జ్ఞాతసత్తాసహితమే యగును.

అందువలన భ్రాంతిజ్ఞానమునందు పూర్వోక్త ప్రమ యొక్క లక్షణమునకు అతివ్యాప్తిదోషము కలుగదు. ఈవిధముగ అబాధితార్థమును విషయీకరించునదియును, స్మృతికంటె భిన్నమైనదియును అగు జ్ఞానము ప్రమ యనబడును.

శిష్యుడు:—దేవా! అజ్ఞాత సత్తా యనగా నేమి? జ్ఞాత సత్తా యనగా నేమి?

గురువు:—నాయనా! జ్ఞానమునకు పూర్వకాలమున విషయమునకు గల సత్తా అజ్ఞాతసత్త యనబడును. లేక బాహ్యపదార్థములు, వాటిజ్ఞానము భిన్నకాలమునందు పుట్టుట అజ్ఞాతసత్త.

ఉదా॥నీకు తెలియకపూర్వము బాహ్యపదార్థములు పుట్టినవి ఎపుడు అంతఃకరణవృత్తి విషయమును పొంది తదాకారమై ఆవరణభంగము చేయునో అపుడు వాటిజ్ఞానము కలుగును. జ్ఞానమునకు పూర్వముపదార్థములకు గల సత్తా అజ్ఞాతపదార్థము లనబడును.

జ్ఞానముయొక సమకాలమునందు విషయమునకు గలసత్తా జ్ఞాతసత్తయనబడును. (పదార్థములు, వాటిజ్ఞానము సమకాలముననే పుట్టినవి, జ్ఞాతపదార్థము లనబడును.)

ఉదా॥స్వప్నపదార్థములు, భ్రాంతి సర్పాదులు.

ప్రమల యొక్క సంఖ్య

శిష్యుడు;- గురువర్యా! ఈ జీవాశ్రితప్రమ ఎన్ని విధములు? ఎట్లు?

గురువు ;- కుమారా! ప్రత్యక్షప్రమలోని విభేదములగు 1) శ్రోత్రజ, 2) త్వాచ 3) చాక్షుష 4) రాసన 5) ఘ్రాణజములు అయిదును, 6) అనుమితి 7) ఉపమితి 8) శాబ్దీ 9) అర్థాపత్తి 10) అభావములగు ప్రమలు అయిదును, 11) సుఖాదిగోచరజ్ఞానము కలిసి మొత్తము పదకొండు విధములు జీవాశ్రిత ప్రమాజ్ఞానము. ఇందులో 12) మాయావృత్తి రూపమైన యీశ్వరుని జ్ఞానమును కలిపినచో ప్రమాజ్ఞానములు పండ్రెండు విధములగును.

శిష్యుడు;- పై జెప్పిన పండ్రెండు రకములైన ప్రమాజ్ఞానములలో ప్రత్యక్షరూపమైన జ్ఞానములు యేవి? పరోక్షరూపమైన జ్ఞానములు యేవి?

గురువు :- ప్రత్యక్షప్రమలో 1) శ్రోత్రజ 2) త్వాచ 3) చాక్షుష 4) రాసన 5) ఘ్రాణజములు అయిదును, 6) మాయావృత్తిరూపమైన ఈశ్వరుని జ్ఞానమును 7) సుఖాదిగోచర జ్ఞానమును కలసి యీయేడును ప్రమాజ్ఞానములో ప్రత్యక్షప్రమ లగును.

1) శాబ్దీప్రమ 2) అభావ (అనుపలబ్ధి) ప్రమ అను

నీ రెండును ప్రత్యక్ష, పరోక్షములని రెండువిధములగును. అయినను అభావప్రమ వివాదాస్పదమైన విషయము కాబట్టి పరోక్షముగానే చెప్పబడును

1) అనుమితి ప్రమ 2) ఉపమితి ప్రమ 3) అర్థాపత్తిప్రమ యీ మూడును పరోక్షరూపమైన ప్రమాజ్ఞానము లగును.

ప్రమా ప్రమల కారణము

శిష్యుడు :- సద్గురూత్తమా! ఈ ప్రమాజ్ఞానము యొక్క కారణము లేవేవి? అట్లే, ఈశ్వరాశ్రిత ప్రమకు గల కారణములు యేవి?

గురువు ;- నాయనా! వినుము. జీవులయొక్క కర్మల ననుసరించి జరిగే సృష్టియొక్క ఆదికాలములో, సకలపదార్థములను విషయీకరించు ఈశ్వరజ్ఞానము ఉత్పన్నమగుచున్నది ఆ జ్ఞానము త్రికాలములలోని సకలపదార్థములను సామాన్యభావముతోను, విశేషభావముతోను విషయము చేయుచు, ప్రళయకాల పర్యంతస్థాయి కలదిగానుండును కాబట్టి మాయావృత్తి రూపమైన యీశ్వరజ్ఞానము ఏకముగను, నిత్యముగను ఉన్నది. ఈ యీశ్వరాశ్రిత ప్రమాజ్ఞానమునకు మాయ ఉపాదాన కారణమగును. సకలజీవుల అదృష్టాదులు నిమిత్తకారణము లగును

శిష్యుడు ;- సుఖదుఃఖాది గోచరజ్ఞానముయొక్క కారణము లేవేవి?

గురువు;- జీవుల అంతఃకరణమునందు గల ధర్మాధర్మముల నిమిత్తములచే అంతఃకరణవృత్తి అనుకూల ప్రతికూల పదార్థములతో సంబంధ పడుచుండును. అనుకూల పదార్థములతో సంబంధపడినప్పుడు అంతఃకరణ వృత్తి సత్వగుణరూపముగ పరిణమించుటచే నాయంతఃకరణమున సుఖము కలుగుచున్నది ప్రతికూల పదార్థములతో అంతఃకరణవృత్తి సంబంధ పడినప్పుడు రజోగుణరూపముగ పరిణమించుటచే నాయంతఃకరణమున దుఃఖము కలుగుచున్నది. ఆ సుఖదుఃఖములను విషయీకరించెడి, అంతఃకరణవృత్తి రూపమగు జ్ఞానముకూడ. ఆ కాలమునందే కలుగుచున్నది. అపుడావృత్తియందు ఆరూఢమైయున్న సాక్షి చైతన్యము సుఖదుఃఖములను, సుఖదుఃఖ జ్ఞానములను ప్రకాశింపజేయుచున్నది. అది జీవాశ్రిత ప్రమాజ్ఞానము. ఆసుఖదుఃఖాది గోచరజ్ఞానమునకు ఉపాదాన కారణము అంతఃకరణమును, నిమిత్తకారణము ఆయా ధర్మాధర్మములును అగుచున్నవి.

శిష్యుడు ;- ప్రమాణజన్య యథార్థజ్ఞానము లెన్నివిధములు ? వానికి ఉపాదాన నిమిత్తకారణములు యేవి?

గురువు ;- ప్రమాణజన్యములగు యథార్థ జ్ఞానములు

ఆరువిధములు. 1) ప్రత్యక్షప్రమాణజన్య జ్ఞానము ప్రత్యక్ష ప్రమ. 2) అనుమానప్రమాణజన్య జ్ఞానము అనుమితిప్రమ 3) శబ్దప్రమాణ జన్యజ్ఞానము శాబ్దీప్రమ 4) ఉపమాన ప్రమాణజన్య జ్ఞానము ఉపమితి ప్రమ 5) అర్థాపత్తి ప్రమాణజన్య జ్ఞానము అర్థాపత్తి ప్రమ 6) అనుపమలబ్ధి ప్రమాణజన్య జ్ఞానము అభావప్రమ ఇవి షట్ప్రమలు. ఈ ఆరింటికిని అంతఃకరణము ఉపాదానకారణ మగును. ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములును ఇంద్రియసంయోగాదులును నిమిత్తకారణము లగును.

శిష్యుడు ;- భ్రమజ్ఞాన మనగా నేమి? దానికి ఉపాదాన నిమిత్తకారణములు యేవేవి?

గురువు :- అవిద్యయొక్క పరిణామరూపము (రజ్జుసర్ప) భ్రమజ్ఞానము. ఆభ్రమజ్ఞానమునకు ఉపాదానకారణము అవిద్య యగును. నిమిత్తకారణములు 1) సజాతీయ వస్తుజ్ఞానజన్య సంస్కారమును, 2) ప్రమాతృదోషమును 3) ప్రమాణదోషమును 4) ప్రమేయదోషమును 5) అధిష్ఠానము యొక్క సామాన్యజ్ఞానమును, తిమిరాదులును అగును.

శిష్యుడు :- స్మృతిజ్ఞానమునకు ఉపాదాన నిమిత్త కారణములు యేవి?

గురువు :- స్మృతిజ్ఞానమునకు ఉపాదానకారణము అంతఃకరణమును, నిమిత్తకారణము పూర్వానుభవజ్ఞానజన్య

సంస్కారములును అగును.

1) ఇందు మాయావృత్తిరూపమగు ఈశ్వరీయ జ్ఞానమును, సుఖదుఃఖాదిగోచరజ్ఞానమును స్మృతిజ్ఞానమును యథార్థము లగుటచే నివి సంవాది జ్ఞానములనబడును.

2) రజ్జుసర్పాది భ్రమజ్ఞానములన్నియు విసంవాది జ్ఞానము లనబడును.

3) ప్రమాణజన్యములగు యథార్థజ్ఞానము లారును ప్రమాజ్ఞానము లనబడును.

ప్ర మా ణ ము

శిష్యుడు :— స్వామీ! షడ్విధప్రమాణము లనగా యేవేవి?

గురువు :— 1) ప్రత్యక్షము 2) అనుమానము 3) ఉపమానము 4) శబ్దము 5) అర్థాపత్తి 6) అనుపలబ్ధి ఈ ఆరును షట్ప్రమాణము లనబడును.

శిష్యుడు :— ప్రమాణలక్షణములను సంగ్రహముగా చెప్పుడు?

గురువు ;— 'ప్రమాకరణం ప్రమాణం' జీవాశ్రిత ప్రమయొక్క కరణము ప్రమాణ మనబడును లేక అజ్ఞాత పదార్థముయొక్క జ్ఞాపకము ప్రమాణ మనబడును. 'అయం ఘటః' అను ప్రత్యక్ష ప్రమకు చక్షురింద్రియము కరణ

మగును. అందువలన నాచక్షురింద్రియము ప్రత్యక్షప్రమాణ మనబడును. ఇట్లే అనుమిత్యాది ప్రమలకు అనుమానాది ప్రమాణములు కరణమగునని తెలియవలెను.

శిష్యుడు :— 'కరణం ప్రమాణం' అనునింతమాత్రమే ప్రమాణమునకు లక్షణము చెప్పిన చాలునుకదా! 'ప్రమా' అనుపదమును చేర్చవలసిన పనియేమి?

గురువు ;— 'కరణం ప్రమాణం' అను నింతమాత్రమే ప్రమాణమునకు లక్షణము చెప్పినచో, ఛేదనరూపమగు క్రియను గూర్చి కరణరూపమగు కుఠారమునందు ప్రమాణ లక్షణమునకు అతివ్యాప్తిదోషము నివృత్తి చేయుట కొరకు ఆలక్షణమునందు 'ప్రమా' అనుపదము చెప్పబడినది ఆ కుఠారము (గొడ్డలి) నందు ప్రమాజ్ఞానముయొక్క కరణరూపత్వము లేదు. అందువలన ఆ కుఠారమునందు పూర్వోక్త లక్షణమునకు అతివ్యాప్తిదోషము కలుగుటలేదు.

శిష్యుడు ;— 'ప్రమా ప్రమాణమ్' అని ప్రమాణమునకు లక్షణము చెప్పిన సరిపోవును కదా? 'కరణం' అను పదమును చెప్పవలసిన పని యేమి?

గురువు :— అట్లు సరిపోదు, 'ప్రమాప్రమాణమ్' అని చెప్పి 'కరణం' అనుపదమును చెప్పనియెడల చక్షురాదుల యందు యీప్రమాణలక్షణమునకు అవ్యాప్తిదోషము కలుగును. ఎట్లనగా, ఆ చక్షురాదులకు ద్రవ్యరూపత్వముంచుట

వలన ప్రమాజ్ఞానరూపత్వము లేదు. ఆ యవ్యాప్తిదోషము రాకుండుటకై ఆలక్షణమునందు 'కరణం' అను పదము చెప్పబడినది.

శిష్యుడు ;- ప్రభూ ! జీవాశ్రితప్రమ ఎన్ని విధములు?

గురువు ;- జీవాశ్రితప్రమ 1) 'పారమార్థికప్రమ. 2) వ్యావహారికప్రమ' అని రెండువిధములు.

శిష్యుడు ;- అందు పారమార్థికప్రమ యనగా నేమి?

గురువు :- తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములచే ఉత్తమాధికారి యొక్క అంతఃకరణమున కలిగెడి 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను ప్రమ పారమార్థికప్రమ యనబడును.

శిష్యుడు ;- ఇక, వ్యావహారికప్రమ యనగా నేమి?

గురువు ;- 'అయం ఘటః' అయం పటః' అనగా 'ఇది కుండ. ఇది వస్త్రము' అను నిటువంటి ప్రపంచపదార్థములను విషయము చేయునట్టిప్రమ వ్యావహారిక ప్రమయనబడును.

శిష్యుడు :- ఈవ్యావహారిక ప్రమ ఎన్నివిధములు?

గురువు ;- ఈ వ్యావహారిక ప్రమ 1) ప్రత్యక్షము 2) అనుమితి, 3) ఉపమితి 4) శాబ్ది 5) అర్థాపత్తి 6) అభావ ప్రమ అను భేదములచే ఆరు విధములగును,

ప్రమాణసామాన్య లక్షణము

శిష్యుడు ;- దేవా! ఈషడ్విధప్రమలయొక్క కరణములు ఎన్ని విధములు?

గురువు:- ఈషడ్విధ ప్రమలయొక్క కరణములు 1) ప్రత్యక్షము 2) అనుమానము 3) ఉపమానము 4) శబ్దము 5) అర్థాపత్తి 6) అనుపలబ్ధి అను భేదములచే ఆఱువిధములగును.

1) ప్రత్యక్షప్రమయొక్క కరణము ప్రత్యక్షప్రమాణము.

2) అనుమితి ప్రమయొక్క కరణము అనుమాన ప్రమాణము.

3) శాబ్దీ ప్రమయొక్క కరణము శబ్దప్రమాణము.

4) ఉపమితి ప్రమయొక్క కరణము ఉపమాన ప్రమాణము

5) అర్థాపత్తి ప్రమయొక్క కరణము అర్థాపత్తి ప్రమాణము.

6) అభావ ప్రమయొక్క కరణము అనుపలబ్ధి ప్రమాణము.

శిష్యుడు:-గురువర్యా! ఏయే మతములవారికి ఏయే ప్రమాణములు అంగీకృతములో వాటినిగురించి వివరింపుము?

గురువు:-కుమారా! వినుము. ఆషడ్విధప్రమాణములలో

1) చార్వాకమతము వారు ప్రత్యక్షప్రమాణ మొక్కటియే అంగీకరింతురు.

2) వైశేషిక దర్శనకర్తయైన కణాదమహర్షి మతము వారును, బుద్ధునికి చెందిన సౌగతమతము వారును ప్రత్యక్ష అనుమానములను రెండు ప్రమాణములను అంగీకరింతురు.

3) సాంఖ్యదర్శన కర్తయగు కపిలాచార్యుల మతమువారు ప్రత్యక్షము, అనుమానము, శబ్దము అను నీ మూడుప్రమాణ ములను అంగీకరింతురు.

4)న్యాయదర్శనకర్తయైన గౌతమఋషిమతమువారు ప్రత్యక్షము అనుమానము శబ్దము ఉపమానము అను నీ నాలుగు ప్రమాణములను అంగీకరింతురు.

5)పూర్వమీమాంసాశాస్త్రములోని ఏకదేశియగు భట్టులయొక్క శిష్యులైన ప్రభాకర మతమువారికి ప్రత్యక్షము- అనుమానము- శబ్దము, ఉపమానము, అర్థాపత్తి యను పంచప్రమాణములు అంగీకృతములు.

6)జైమినిముని శిష్యుడైన కుమారిలభట్టుని మతము వారికి షడ్విధప్రమాణములును అంగీకృతములే.

శిష్యుడు:- వేదాంతశాస్త్రమునందును ఎన్ని ప్రమాణములు చెప్పబడినవి?

గురువు:- వేదాంతశాస్త్రములయందు సూత్రకారులైన వ్యాసులవారును, భాష్యకారులైన శ్రీశంకరచార్యుల

వారును ప్రమాణములసంఖ్యను విచారించి చర్చించ లేదు. అయినను వేదాంతసిద్ధాంతమునకు అవిరోధమైన భాట్టమతమును అద్వైతవాదమునందు అంగీకరించి యున్నారు. కాబట్టి వేదాంతపరిభాషాది గ్రంథములలో షడ్విధ ప్రమాణములు అంగీకరింపబడినవి.

ప్ర మా ణ — ప్ర మే య ము లు

శిష్యుడు:-ఆచార్యోత్తమా! ప్రమాణ మనగా నేమి?

గురువు:-ప్రమాజ్ఞానముయొక్క కరణము ప్రమాణ మనబడును. లేక అజ్ఞాతవస్తువు యొక్క జ్ఞాపకము ప్రమాణ మనబడును. ప్రత్యక్షప్రమయొక్క కరణములు నేత్రాదీంద్రియములు కావున నేత్రాదియింద్రియములు ప్రత్యక్ష ప్రమాణములనబడును.

శిష్యుడు:-తండ్రీ! కరణమునకు లక్షణ మేమి?

గురువు:-కుమారా! 'అసాధారణ కారణం కరణమ్' వ్యాపారయుక్తమైన అసాధారణ కారణము కరణ మనబడును లేక వ్యాపారముకన్న భిన్నమైన అసాధారణకారణము కు కరణమని పేరు

ఉదా॥ ప్రత్యక్షప్రమలో (రూపజ్ఞానమునకు) చక్షురింద్రియము అసాధారణ కారణమైనందున అది కరణ మనబడును. లేక ప్రమాణ మనబడును.

శిష్యుడు:—బ్రహ్మాకారవృత్తికి కరణమేమి?

గురువు:-మహావాక్య శ్రవణము చేతనే బ్రహ్మాకారవృత్తి కలుగుటవలన వృత్తికి మహావాక్యము అసాధారణ కారణ మైనందున అది కరణమనబడును. లేక ప్రమాణమనబడును. అందువలన బ్రహ్మాకారవృత్తికి లేక బ్రహ్మప్రమకు మహా వాక్యరూపశబ్దప్రమాణము కరణమనియు, మనసు సహకారి యనియు చెప్పబడును. వృత్తియనగా బ్రహ్మాకారవృత్తియే వృత్తియనియు, దానికి అసాధారణకారణము లేక కరణము మహావాక్య మనియు చెప్పబడును.

శిష్యుడు:—స్వామీ! కారణ మనగా నేమి?

గురువు;—"నియతపూర్వవృత్తి కారణమ్" ఏపదా ర్థము కార్యోత్పత్తికి పూర్వము నియతముగా వర్తించు చున్నదో ఆపదార్థము ఆ కార్యమునకు కారణమని చెప్పబడును (అనగా నియతమై కార్యమునకు అవ్యవహిత పూర్వకాల ములో ఉండుదానిని కారణమందురు.)

ఉదా॥ ఘటరూప కార్యోత్పత్తికి పూర్వకాలము నందు మృత్తికా, కులాల దండ చక్రాదికము నియత ముగా నున్నది. అందువలన ఆమృత్తికాదులు ఘటరూప కార్యమునకు కారణము లగు చున్నవి.

శిష్యుడు:-గురువర్యా! ఆ కారణము ఎన్నివిధములు?

గురువు:— 1) సాధారణకారణము 2) అసాధారణ

కారణము అని రెండువిధములు.

శిష్యుడు:- సాధారణకారణ మనగా నేమి?

గురువు:- అనేక కార్యములకు యేది కారణమై వుండునో దానిని సాధారణ కారణమందురు. '1) ఈశ్వరుడు 2) ఈశ్వరజ్ఞానము 3) ఈశ్వరేచ్ఛ 4) ఈశ్వరప్రయత్నము 5) దేశము (దిక్కులు) 6) కాలము 7) అదృష్టము 8) ప్రాగభావము 9) ప్రతిబంధకాభావము' అను నీతొమ్మిదియు న్యాయ మతమందు సర్వకార్యములకు సాధారణ కారణములు

శిష్యుడు:- వేదాంతిశాస్త్రములో సాధారణ కారణములు ఎన్ని?

గురువు:- 1) ఈశ్వరుడు 2) ఈశ్వరజ్ఞానము 3) ఈశ్వరేచ్ఛ 4) ప్రయత్నము 5) అదృష్టము 6) ప్రతిబంధకాభావము అను నీఆరును వేదాంతశాస్త్రమున సాధారణ కారణములు.

శిష్యుడు:- అసాధారణకారణమనగా నేమి?

గురువు:- ఏదైన ఒక కార్యమునకు కారణమై వుండు దానిని అసాధారణకారణమందురు. అనగా సకలకార్యంబుల కును కారణముగాక కొన్నికార్యంబులకు మాత్రము కారణమై యుండునది అసాధారణకారణ మనబడును.

ఉదా॥ దండము సకలకార్యంబులకును కారణముగ లేదు. అయినను ఘటాది కార్య విశేషంబులకు కారణమై

యున్నది. కాన దండము ఘటమునకు అసాధారణకారణ మనియు, కరణమనియు చెప్పబడును. (అంధకారనివృత్తికి ప్రకాశము హేతువైనందున ప్రకాశము అసాధారణ కారణ మని చెప్పవచ్చును)

శిష్యుడు:- పైజెప్పిన షడ్విధప్రమాణములలో కరణములు యేవి? కరణములుగను, కారణములుగను రెండుగను వుండునవి యేవి?

గురువు:-ప్రత్యక్షము, అనుమానము; శబ్దము అను యీమూడుప్రమాణములు వ్యాపారయుక్తమై అసాధారణ కారణములై యున్నందున కరణములుగను, మరియు కారణములుగను రెండుగను యున్నవి.

ఉపమానము, అర్థాపత్తి. అనుపలబ్ధి అను యీ మూడు ప్రమాణములును వ్యాపారయుక్తమైనవి కావు, కాని అసాధారణకారణములై యున్నందున కేవలకరణములని మాత్రము చెప్పవచ్చును.

శిష్యుడు :— ఈ సాధారణకారణములు ఎన్ని విధములు?

గురువు ;—ఈ సాధారణకారణములు 1) కొన్ని ఉపాదానకారణములుగను, 2) మరికొన్ని నిమిత్తకారణములుగను వుండును.

శిష్యుడు :- దేవా! ఉపాదాన కారణ మనగా నేమి?

గురువు :— శిష్యా! 'కార్యాన్వితం కారణ ముపాదాన కారణమ్' కార్యమునందు అన్వితము, అనగా తాదాత్మ్యము బొందియుండు కారణము ఉపాదాన కారణమన బడును. అనగా దేనిస్వరూపములో కార్యముయొక్క స్థితి యుండునో యేదిలేక కార్యము పుట్టదో దానిని ఉపాదాన కారణ మందురు.

ఉదా॥ ఘటము కార్యము మన్ను కారణము. ఘటమునందు అన్వితమైన (చేరియున్న) మృత్తిక (మన్ను) ఘటమునకు ఉపాదానకారణము. మరియు పటరూప కార్యమునందు అన్వితమైన తంతువు (నూలు) ఆ పటము (వస్త్రము) నకు ఉపాదాన కారణము:

శిష్యుడు ;- స్వామీ! నిమిత్త కారణ మనగా నేమి?

గురువు :— 'కార్యానుకూల వ్యాపారవత్కారణం నిమిత్త కారణమ్' కార్యోత్పత్తికి అనుకూలమగు వ్యాపారముగల కారణము నిమిత్తకారణ మనబడును. అనగా ఏకారణము, కార్యమునకంటె భిన్నమై యుండి కార్యము నుత్పన్నము చేయునో, దానిని నిమిత్త కారణమని అందురు.

ఉదా॥ ఘటాది కార్యోత్పత్తికి భిన్నమై యుండి,

ఘటాది కార్యము నుత్పన్నము జేయు అనుకూలమగు వ్యాపారముగల కులాల దండ చక్రాదులు, ఆఘటాదికార్య ములకు నిమిత్త కారణమై యున్నది.

శిష్యుడు ;- మరియు అసాధారణకారణము లెన్ని విధములు?

గురువు:- 1) వ్యాపారసహిత కారణము 2) వ్యాపార రహిత కారణము అని రెండువిధములు.

శిష్యుడు ;- ఇచట వ్యాపార మనగా నేమి? వ్యాపార సహిత కారణ మనగా నేమి?

గురువు ;- కారణమందు పుట్టి కార్యోత్పత్తిని కలుగ జేయు దానిని వ్యాపారమందురు.

ఉదా॥ కపాలము ఘటమునకు కారణము. రెండు కపాలముల సంయోగము కూడ ఘటమునకు కారణమే. అయితే కపాలముయొక్క కారణత్వమందు సంయోగము వ్యాపారమగును. ఏలననగా, రెండు కపాలముల సంయోగము రెండుకపాలములనుండి ఉత్పన్న మగుచున్నది.

కపాలములయొక్క కార్యరూపమైన సంయోగము ఘటమును ఉత్పత్తి చేయుచున్నది. కాబట్టి ఆ రెండుకపాలములు సంయోగరూప వ్యాపారసహిత కారణములు, కావున వాటియందు కరణత్వము. కారణత్వము రెండు లక్షణములు ఉన్నవి.

శిష్యుడు ;- దేవా! వ్యాపారరహిత కారణ మనగా నేమి?

గురువు ;- ఏకారణము, వేఱొక సహాయముతో కార్యమును ఉత్పత్తి చేయింపక, తానే స్వయముగా నుత్పత్తి చేయునో, దాని వ్యాపార రహిత కారణమని చెప్పుదురు. అట్టిది కేవలకారణమే గాని కరణత్వమనునది దానికి లేదు.

ఉదా॥ ఒకేకుండ, ఒకేమారు తయారు చేయ బడుట.

శిష్యుడు :- గురుదేవా। ప్రత్యక్షప్రమకు నేత్రాది యింద్రియములు ఎట్లు 'వ్యాపారము, వ్యాపారసహిత కారణము' లగుచున్నవో విపులముగా విపురింపుడు?

గురువు ;- పై చెప్పినట్లే, ప్రత్యక్షప్రమకు నేత్రాది యింద్రియములు కరణములు, నేత్రాదియింద్రియములకు వాటివాటి విషయములతో సంబంధము కలుగకపోతే ప్రత్యక్షప్రమ కలుగుట లేదు. విషయములకును, ఇంద్రియ ములకును, సంబంధము కలిగినప్పుడే, ప్రత్యక్షప్రమ కలుగు చున్నది. కాబట్టి; యింద్రియముద్వారా విషయమునకును యింద్రియమునకును సంబంధము కలిగి ప్రత్యక్షప్రమను కలిగించుటచే నది వ్యాపార మనబడును. సంబంధ రూప వ్యాపారముగల ప్రత్యక్షప్రమయొక్క అసాధారణ కారణములు ఇంద్రియములు ఈ కారణమున యింద్రియ

ములను ప్రత్యక్షప్రమాణము లందురు. ఇంద్రియ జన్య యదార్థ జ్ఞానమును ప్రత్యక్షప్రమ అని యందురు.

ప్రత్యక్ష ప్రమ

శిష్యుడు ;- గురుసార్వభౌమా ! ఈ ప్రత్యక్షప్రమను గురించి లక్షణయుక్తముగా బోధింపుడు?

గురువు ;- ప్రియశిష్యా! 'విషయచైతన్యాఽభిన్న ప్రమాణ చైతన్యం ప్రత్యక్షప్రమా' విషయచైతన్యము నకు అభిన్నమైన యేప్రమాణచైతన్య మున్నదో అది ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును. ఇది ప్రత్యక్షప్రమకు ప్రథమ లక్షణము.

శిష్యుడు;- ప్రమాత యనగా నేమి?

గురువు :- ప్రమాజ్ఞానమున కాశ్రయమగుట వలన సాభాసాంతఃకరణ విశిష్ట చైతన్యము ప్రమాత యనబడును. కేవల ఆత్మను గాని, కేవల అంతఃకరణమును గాని ప్రమాత యని చెప్పకూడదు. అంతఃకరణ విశిష్ట చైతన్యమునే ప్రమాత యని చెప్పవలెను.

శిష్యుడు ;- మహాత్మా! చైతన్యముయొక్క ఉపాధి కృత భేదములు ఎన్నివిధములు? వాటిని నిరూపింపుడు?

గురువు ;- నిజమునకు చైతన్యము ఏకము అద్వితీ యము, అయినప్పటికిని ఉపాధిభేదముచేత 1) ప్రమాతృ

చైతన్యము 2) ప్రమాణచైతన్యము 3) విషయ (ప్రమేయ) చైతన్యము 4) ఫలచైతన్యము లేక ప్రమాచైతన్యమని నాలుగు విధములు. అందు 1) అంతఃకరణ విశిష్టచైతన్యము లేక సాభాసాంతఃకరణ విశిష్ట చైతన్యము ప్రమాతృచైతన్య మనబడును. 2) కేవలవృత్తి విశిష్ట చైతన్యము లేక సాభాసా వృత్తివిశిష్ట చైతన్యము ప్రమాణచైతన్య మనబడును. 3) ఘటాదివిషయావచ్ఛిన్న(ప్రమేయావచ్ఛిన్న) చైతన్యము విషయ (ప్రమేయ) చైతన్య మనబడును. 4) ఘటాదివిష యాకారవృత్తియందుగల ఆరూఢచైతన్యము అనగా ఘటాది విషయములతో సమానాకారమును బొందిన యే అంతః కరణవృత్తికలదో, ఆ వృత్తితో అభివ్యక్తమైన చైతన్యము ఫలచైతన్య మనియు, లేక ప్రమాచైతన్యమనియు చెప్ప బడును. ఇట్లు ఒకే చైతన్యము అంతఃకరణాద్యుపాధుల భేదముచే నాలుగు విధనులగుచున్నది.

శిష్యుడు :- దయామూర్తి ! ఈఉపాధులయొక్క స్వభావమేమిటి?

గురువు :- నాయనా! ఈఉపాధులు భిన్నభిన్నప్రదే శములయందున్నంత వరకు తమ తమ ఉపహితచైతన్యము లను భిన్నముచేసి చూపించుచున్నవి. ఈఉపాధులు ఒకే చోట నున్నపుడు తమతమ ఉపహితచైతన్యములు ఒక్క టియే యగును. అప్పుడాయుపహితచైతన్యములకు యేభేద మును కలుగుట లేదు. అభేదస్థితిలోనే వుండును.

ఉదా॥ మఠమునకు వెలుపల ఘటముండినచో మఠోపహిత ఆకాశమునకు, ఘటోపహిత ఆకాశమునకు భేదము కలుగు చున్నది. కాని ఆ ఘటము మఠమునకు లోపము యున్నచో ఘటోపహిత, మఠోపహిత ఆకాశములకు భేదము కనబడదు. రెండును అభేదస్థితిలో వుండును.

అట్లే, 1) అంతఃకరణమును 2) అంతఃకరణ పరిణామమగు వృత్తియును 3) ఘటాదివిషయములును యీమూడు ఉపాధులు భిన్న భిన్న ప్రదేశములయం దున్నంతవరకు 1) అంతఃకరణోపహిత చైతన్యము ప్రమాతృచైతన్యమనియు 2) వృత్త్యుపహిత చైతన్యము ప్రమాణచైతన్యమనియు 3) విషయోపహితచైతన్యము విషయ (ప్రమేయ) చైతన్యమనియు మూడువిధములగు నామములను పొందు చున్నది. కాని ఆచైతన్యము (శరీరమునకు లోపలగల అంతఃకరణము వృత్తిరూపమగు పరిణామమును పొంది) నేత్రాదియింద్రియముల ద్వారా వృత్తిరూపముతో బయటికి నిర్గమించి, ఘటాదివిషయములను పొందునప్పుడు, అంతఃకరణాదులైన పై మూడు ఉపాధులును, ఏక దేశస్థితము లగుటచే, ఆప్రమాత్రాది త్రివిధచైతన్యములకు మూడింటికి అభేదము కలుగుచున్నది. దానికే ప్రమాచైతన్యమని పేరు. ఈవిధముగ విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యమునకుప్రమాణచైతన్యమునకు గల అభేదము ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును.

శిష్యుడు;— ప్రభూ! అపరోక్షవృత్తి యొక్క ఉత్పత్తి

విషయమున యిం కొక మంచి దృష్టాంతము నిరూపించి చూపింపుడు?

గురువు:— శిష్యా! నీ ఏకాగ్రబుద్ధివృత్తికి అర్థమగు విధమున మంచి దృష్టాంత మొక్కటి చెప్పుచున్నాను. ఆల కింపుము.

ఉదా॥ ఒక తటాకము (చెరువు) నందున్న జలము తూములనుండి బయటికి వచ్చి, కాలువనుండి ప్రవహించి, మడిని పొంది, మడివుల్లుంటే అట్టి ఆకారమును పొందు చున్నది. అప్పుడు తటాకములోని జలమును, కాలువలోని జలమును, మడిలోని జలమును, అభేదము లగుచున్నవి. అట్లేశరీరము తటాకమువంటిది. శరీరమునందలి అంతఃకర ణము తటాకమునందలి జలము వంటిది. నేత్రాదియింద్రి యములు తూములవంటివి. అంతఃకరణ పరిణామరూపమగు వృత్తి ప్రవాహము, కాలువలోని జలము వంటిది. ఘటాది విషయములను పొంది, వానితో సమానాకారమును ధరిం చిన అంతఃకరణవృత్తి మడిలోని జలముతో సమానము.

ఆవిషయాకారమును పొందిన వృత్తియందు, విషయా వచ్ఛిన్నచైతన్యము ప్రతిఫలించుచున్నది. అంతఃకరణవృత్తి విషయమును పొంది విషయాకారమును ధరించినప్పుడు వృత్త్యుపాధియును విషయోపాధియును ఒక ప్రదేశమునందే యుండుచున్నవి. కావున ఆసమయమున ప్రమాణచైతన్య

మునకు విషయచైతన్యముతో అభేదము కలుగుచున్నది. ఈప్రకారముగ విషయచైతన్యముతో నభిన్నమైన ప్రమాణచైతన్యము ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును.

శిష్యుడు ;— అయ్యా ! ప్రత్యక్షప్రమకు లక్షణము 'ప్రమాణచైతన్యం ప్రత్యక్షప్రమా' అని చెప్పిన చాలును కదా? 'విషయచైతన్యాభిన్న' మని విశేషణపదము చేర్ప వలసిన పనియేమి?

గురువు ;- 'ప్రమాణచైతన్యం ప్రత్యక్షప్రమా' అను నింతమాత్రమే ప్రత్యక్షప్రమకు లక్షణముగా చెప్పినయెడల అనుమిత్యాదిక పరోక్షప్రమయందు ఆలక్షణమునకు అతివ్యాప్తిదోషము కలుగును ఆయతివ్యాప్తిదోషము నివర్తించుటకొరకు, ఆలక్షణమునందు 'విషయచైతన్యాభిన్న'మని ప్రమాణచైతన్యమునకు విశేషణము చెప్పబడినది. అనుమిత్యాది పరోక్షవృత్తులు బాహ్యవిషయదేశములకు బోవుట లేదు. శరీరమునకు లోపల హృదయమునందే యుత్పన్నములగుచున్నవి. అందువలన నాపరోక్షస్థలమునందు ఆ విషయచైతన్యముతో అభేదము గలుగుట లేదు. అందువలన నాయనుమిత్యాది పరోక్షజ్ఞానములయందు ఆప్రత్యక్షప్రమాలక్షణమునకు అతివ్యాప్తిదోషము కలుగుటలేదు.

శిష్యుడు ;— స్వామీ! 'విషయచైతన్యాభిన్నం వృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యం ప్రత్యక్షప్రమా' అని ప్రత్యక్షప్రమకు

లక్షణము చెప్పిన చాలును కదా! 'ప్రమాణచైతన్యం' అను పదమును చెప్పవలసిన పనియేమి?

గురువు ;- అట్లు చెప్పినచో భ్రమ ప్రత్యక్షమునందు ఆలక్షణమునకు అతివ్యాప్తి దోషము కలుగును. ఎందుకనగా ఆ భ్రమస్థలమునందును విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యముతో వృత్త్యవచ్ఛిన్న చైతన్యమునకు అభేదమున్నది. ఆయతివ్యాప్తి దోష నివారణకొరకు ఆలక్షణమునందు 'ప్రమాణచైతన్యం' అనుపదము చెప్పబడినది. భ్రమ వృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యమునందు ప్రమాణచైతన్యరూపత్వము లేదు. అందువలన భ్రమ ప్రత్యక్షమునందు ఆప్రత్యక్షప్రమయొక్క లక్షణమునకు అతివ్యాప్తిదోషము కలుగదు.

శిష్యుడు ;- దేవా! భ్రమజ్ఞానమునకు విషయములైన (రజ్జు) సర్పాదులను ప్రకాశింపచేయునట్టి ఇదమాకారాంతఃకరణావృత్త్యవచ్ఛిన్న సాక్షిచైతన్యము విషయ చైతన్యమునకంటెను, అభిన్నమైన ప్రమాణచైతన్యరూప మగుచున్నది. కావున ప్రత్యక్షప్రమ లక్షణమునకు భ్రమప్రత్యక్షమునందు అతివ్యాప్తిదోషముకలుగుచున్నది కదా?

గురువు;- నిజమే ఆయతివ్యాప్తి దోషనివృత్తికొరకై ఆలక్షణము నందుగల విషయమునకు "అబాధితం" అను విశేషణము చేర్చవగినదిగా నున్నది. అనగా వృత్త్యవచ్ఛిన్న చైతన్యముతో అబాధిత విషయచైతన్యమునకు గల అభే

దమే ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును. భ్రమప్రత్యక్షమునకు విషయములైన (రజ్జు) సర్పాదులు అబాధితములు కావు రజ్జ్వాది అధిష్ఠాన జ్ఞానములచే అధ్యస్తములగు సర్పాదులకు బాధ కలుగుచున్నది కావున ప్రత్యక్షప్రమకు భ్రమ ప్రత్యక్షమునందు అతివ్యాప్తిదోషము కలుగదు.

శిష్యుడు:— అట్లయినచో, ఘటాది వ్యావహారిక ప్రపంచము కూడ బ్రహ్మజ్ఞానము చేత బాధింపబడుచున్నది. కావున దానియందును అబాధితత్వము సంభవించుట లేదు అందువలన "అయంఘటః, అయంపటః" ఇత్యాది ప్రత్యక్ష ప్రమయందు ఆలక్షణమునకు అతివ్యాప్తి దోషము కలుగుచున్నది?

గురువు:— ఘటపటాది వ్యావహారిక ప్రపంచము బ్రహ్మజ్ఞానమునకంటె పూర్వము సంసారదశయందు బాధింపబడుట లేదు. అబాధితమే యగుచున్నది. అందువలన ఆఘటపటాది ప్రపంచ విషయకమగు ప్రత్యక్షప్రమయందు ఆలక్షణమునకు అతివ్యాప్తి దోషముకలుగుట లేదు.

శిష్యుడు:— దయామయా! పురుషునకు సుఖదుఃఖరూప హేతుజ్ఞానముచేత తన ధర్మాధర్మములయొక్క అనుమితి జ్ఞానము కలుగుచున్నది. లేక 'నీవు ధర్మవంతుడవు. నీవు అధర్మవంతుడవు' అను ఒకనియొక్క వాక్యమును వినుటచేత యీ పురుషునకు తనయొక్క ధర్మాధర్మముల

యొక్క శాబ్దజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అప్పుడు ధర్మాధర్మరూప విషయములకును, అనుమితి శాబ్దరూపవృత్తులకును, ఒకే అంతఃకరణరూప దేశమందు స్థితియుండుట వలన తదుపహితచైతన్యములకును అభేదమే యున్నది. ఆధర్మాధర్మములు సంసారదశయందు అబాధితములే యగుచున్నవి. అందువలన ప్రత్యక్షప్రమయొక్క లక్షణమునకు ధర్మాధర్మ విషయక అనుమితి శాబ్దరూప పరోక్షజ్ఞానమునందు అతివ్యాప్తిదోషముగలుగుచున్నదికదా?

గురువు;– అవును నిజమే. ధర్మాధర్మవిషయక అనుమితి శాబ్దరూప పరోక్షజ్ఞానమునందు అతివ్యాప్తి దోషము రాకుండుటకై ప్రత్యక్షప్రమకు యింకొక లక్షణము చెప్పబడుచున్నది. "అబాధిత వర్తమానయోగ్య విషయచైతన్యాభిన్నం ప్రమాణచైతన్యం ప్రత్యక్షప్రమా" అనగా సంసారదశయందు అబాధితమును, వర్తమానమును, ప్రత్యక్షయోగ్యమునైన విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యముతో అభిన్నమైన ప్రమాణచైతన్యము ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును. అచ్చట ధర్మాధర్మములు ప్రత్యక్ష యోగ్యములు కావు. ఎందుకనగా ప్రమాతతో వర్తమాన సంబంధముగల యోగ్య విషయము ప్రత్యక్షమనబడును. అట్టి యోగ్యవిషయ జ్ఞానము ప్రత్యక్షజ్ఞాన మనబడును. ఏవస్తువునందు ప్రత్యక్షత్వానుభవము కలుగుచున్నదో దానియందు యోగ్యత కలదు. దేనియందు ప్రత్యక్షత్వానుభవము కలుగుట

లేదో, దాన అయోగ్యతకలదు. కావున ప్రత్యక్ష యోగ్య వస్తువునకు ప్రమాతతో వర్తమానసంబంధము కలుగునేని అచట ప్రత్యక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది. యోగ్యమని చెప్పనిచో ధర్మాదు లెప్పుడును ప్రమాతృ సంబంధులుగా నుండుటచే నెల్లప్పుడును ప్రత్యక్ష మనవలయును. ధర్మాదులు ప్రత్యక్షయోగ్యములు గామిచే ప్రత్యక్షప్రమ యొక్క లక్షణమునందు 'యోగ్య' అను విశేషణముచెప్పుట వలన ఆధర్మాధర్మవిషయక అనుమితి శాబ్దజ్ఞానములందు అతివ్యాప్తిదోషము కలుగుట లేదు.

ఇక స్మృతిజ్ఞానమునకు విషయములగు అతీత సుఖ దుఃఖాదులకు ప్రమాతతో వర్తమానసంబంధము లేదు. అనగా స్మృతిజ్ఞానము ప్రత్యక్షరూపము కాదు. కావున ప్రత్యక్షప్రమా లక్షణమునందు 'వర్తమాన' అను విశేషణ మును జెప్పుటచే, స్మృతి జ్ఞానమునందు పై ప్రమాలక్షణ మునకు అతివ్యాప్తిదోషము గలుగదు.

ద్వితీయ లక్షణము

శిష్యుడు :- గురుదేవా! ప్రత్యక్షప్రమకుగల ద్వితీయ లక్షణ మెట్టిది?

గురువు :- ప్రత్యక్షప్రమకు యీవిధమగు ద్వితీయ లక్షణము చెప్పబడినది. 'అబాధితాపరోక్షార్థ విషయజ్ఞానం

ప్రత్యక్షప్రమా' అబాధితమును అపరోక్షమును నగు పదార్థములను విషయము చేయునట్టి జ్ఞానము ప్రత్యక్ష ప్రమ యనబడును.

శిష్యుడు:- ఈలక్షణమున "అబాధితం" అని అర్థమునకు విశేషణము ఎందుకు చెప్పబడినది.

గురువు ;- ఈలక్షణమున భ్రమజ్ఞానమునందు అతివ్యాప్తి దోషమును నివారించుటకై 'అబాధిత' మని అర్థమునకు విశేషణము చెప్పబడినది.

శిష్యుడు ;- మంచిది. 'అపరోక్ష' మని అర్థమునకు విశేషణము ఎందుకు చెప్పబడినది?

గురువు ;- అనుమిత్యాదిక పరోక్షజ్ఞానములయందు అతివ్యాప్తిని నివారించుటకై పైలక్షణమున 'అపరోక్ష' మనిఅర్థమునకు విశేషణము చెప్పబడినది.

శిష్యుడు :- ఇచట అపరోక్షమను 'అర్థమునకు తాత్పర్య మేమి?

గురువు ;- సాక్షిచైతన్యముతో ఘటాది పదార్థములకు గల తాదాత్మ్యము ఆఘటాదిపదార్థములయందు అపరోక్షత్వమై యున్నది.

శిష్యుడు;- దేవా! ఘటాదిపదార్థములకు సాక్షిచైతన్యముతో తాదాత్మ్యము ఎట్లు కలుగును?

గురువు :- ఘటమునకు (స్వావచ్ఛిన్న బ్రహ్మచైతన్యములో మాత్రమే) ఘటమునందుగల ఉపహిత బ్రహ్మచైతన్యముతో తాదాత్మ్యసంబంధ మున్నది. కాని అంతఃకరణోపహిత సాక్షిచైతన్యముతో తాదాత్మ్యము లేదు. అయినను అంతఃకరణవృత్తి నేత్రాదియింద్రియముల ద్వారా బయటికి వెళ్ళి. ఘటాదివిషయములను పొందినప్పుడు, ఆ ఘటావచ్ఛిన్న చైతన్యమునకు అనగా విషయచైతన్యమునకు సాక్షిచైతన్యముతో అభేద మగుచున్నది. కావున ఆఘటాదులకు సాక్షిచైతన్యముతో, తాదాత్మ్యము సంభవించుచున్నది.

శిష్యుడు :- తండ్రీ! ప్రత్యక్షప్రమయొక్క ఫలము (ప్రయోజనము) యేమి?

గురువు ;- కుమారా! ప్రత్యక్షప్రమయందు రెండు అంశములున్నవి 1) అంతఃకరణవృత్తి రూపాంశము 2) చైతన్యరూపాంశము. అచ్చట వృత్త్యంశము చేత ఘటాదివిషయములయొక్క ఆవరణము నివృత్తమగుచున్నది. చైతన్యాంశము చేత అజ్ఞానము నివృత్తమగుచున్నది.
(ఇది నృశింహాశ్రమస్వాములవారి మతము)

శిష్యుడు ;- అదికాదు ప్రభో! నేనడుగునది. అసలు ఆచార్యుల వారి అభిప్రాయ మేమి?

గురువు :- ఆచార్యులవారి అభిప్రాయము ప్రకారము

ప్రత్యక్షప్రమ చేతనే ఆవరణశక్తులతో గూడ అజ్ఞానము నివృత్తమగు చున్నది. అప్పుడు అంతఃకరణోపహిత చైతన్యరూపమగు సాక్షిచేత ఘటాదివిషయములు ప్రకాశింప బడుచున్నవి.

— సాక్షిస్వరూపము —

శిష్యుడు:- గురుదేవా ! సాక్షిస్వరూప మెట్టిది ?

గురువు;- ప్రియశిష్యా ! " ఉదాసీనత్వే సతి బోద్ధా సాక్షీ " ఏచైతన్యము నిర్వికారమై ఉదాసీనముగ నుండి బుద్ధ్యాదులను ప్రకాశింపజేయుచున్నదో, అనగా ప్రమాతృ ప్రమాణ, ప్రమేయములను యీసర్వమును ప్రకాశింపజేయు చున్నదో, ఆచైతన్యము సాక్షి యనబడును. లోకమునందు పరస్పరము వివాదము చేయు యిరువురు పురుషులకంటె భిన్నముగా నుండి, ఉదాసీనుడై పక్షపాతరహితముగ వారి వివాదమును అపరోక్షముగా జూచువాడు సాక్షి యనబడు నట్లు ఉదాసీనమై యుండి బుద్ధ్యాది సర్వమును అనగా ప్రమాతృ, ప్రమాణ, ప్రమేయములను వాని వ్యవహారము లను ప్రకాశింపజేయు చైతన్యము సాక్షి యనబడును. దీనినే "సాక్షీ చేతాః కేవలోనిర్గుణశ్చ " అను శ్రుతియును జెప్పు చున్నది. ఈశ్రుతియందు " చేతాః " అనుపదముచేత బోద్ధృత్వము చెప్పబడినది. మఱియు " కేవలః " అను పదముచేత ఉదాసీనత్వము చెప్పబడినది. ఆత్మజ్ఞానాది గుణ

సహితము కాదు అని నైయాయికుల మతమును ఖండించుట కొరకు ఆత్మకు నిర్గుణత్వమును, ఆ శ్రుతియందుండు చకారము చేత ఆత్మకు నిష్క్రియత్వమును చెప్పబడినది. అనగా కేవల ఉదాసీనత్వము గలిగి నిర్గుణమును నిష్క్రియమును నగు చైతన్యము సాక్షియని చెప్పబడెను. కావున ప్రమాతృ, ప్రమాణ ప్రమేయములను వాని కార్యములను అంటక ఉదాసీనుడై వానిని ప్రకాశింపజేసెడి చైతన్యము సాక్షి యనబడును.

శిష్యుడు:— ఎవరి మతమున మనస్సు యింద్రియము కాదో, వారి మతమున ప్రత్యక్షముయొక్క లక్షణమెట్టిది ?

గురువు;— ఎవరిమతమున మనస్సు యింద్రియము కాదో, వారి మతమున యింద్రియజన్యత్వము ప్రత్యక్షలక్షణము కాదు. మరేమనగా విషయచేతనమునకు వృత్తి చేతనముతోనుండు అభేదమే ప్రత్యక్షజ్ఞాన లక్షణము అని చెప్పుదురు. దానినే ప్రత్యక్షప్రమ యనియు వారువ్యవహరింతురు.

— ప్రత్యక్ష ప్రమా విభాగము —

శిష్యుడు :— గురువర్యా ! ప్రత్యక్షప్రమ ఎన్ని విధములు?

గురువు ;— ప్రత్యక్షప్రమ 1) అభిజ్ఞా ప్రత్యక్షప్రమ 2) ప్రత్యభిజ్ఞా ప్రత్యక్షప్రమ అని రెండువిధములు.

శిష్యుడు;— అభిజ్ఞా ప్రత్యక్షప్రమ యనగా నేమి ?

గురువు;— కేవల యింద్రియాది సంబంధమువలన కలి

గడి జ్ఞానము అభిజ్ఞా ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును.

శిష్యుడు :- ప్రత్యభిజ్ఞా ప్రత్యక్షప్రమ యనగా నేమి?

గురువు :- ప్రత్యక్ష సామగ్రులతో కూడి పుట్టిన సంస్కారజన్య జ్ఞానమును ప్రత్యక్షప్రమఅని యందురు. అనగా పూర్వజ్ఞానజన్య సంస్కారములచేతను. విషయేంద్రియ సంబంధము వలనను, కలిగెడి జ్ఞానము ప్రత్యభిజ్ఞా ప్రత్యక్ష ప్రమ యనబడును.

ఉదా॥ ఇప్పుడు నీదగ్గరకు గోపాలుడను. పూర్వ స్నేహితు డొకడువచ్చినచో, ఆతనిని చూడగనే, వెనుక ఒకప్పుడు అనంతపురములో అతనిని చూచియుంటివి కాబట్టి ఆ పూర్వసంస్కారజన్య జ్ఞానము యీప్రత్య సామగ్రులతో కలసి వచ్చినందువ గోపాలుడితడని తెలుసుకొనగలుగు చున్నావు. ఈజ్ఞానమే ప్రత్యభిజ్ఞా ప్రత్యక్షప్రమ యని చెప్ప బడును.

శిష్యుడు ;- ఈప్రమ ఒక్కొక్కటియు ఎన్నివిధములు? అవి యేవి?

గురువు ;- ఇది ప్రతి యొక్కటియు 1) ఆంతర ప్రత్యక్షప్రమ 2) బాహ్య ప్రత్యక్షప్రమ అని రెండువిధములు. అందు ఆంతరపదార్థములను విషయముచేయు ప్రమ ఆంతర

ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును. బాహ్యపదార్థములను విషయము చేయు ప్రమ బాహ్యప్రత్యక్షప్రమ యనబడును.

శిష్యుడు:-అందు ఆంతర ప్రత్యక్షప్రమ ఎన్ని విధములు?

గురువు:-ఆంతరప్రత్యక్షప్రమ 1)ఆత్మగోచరమని 2)అనాత్మ (సుఖదుఃఖాది) గోచరమని రెండువిధములు. అందు ఆత్మను విషయము చేయు ప్రమ ఆత్మగోచర మన బడును. 'అహం సుఖీ, అహం దుఃఖీ' ఇత్యాది సుఖదుఃఖాదులను విషయము చేయు ప్రమ అనాత్మ (సుఖదుఃఖాది) గోచరమనబడును.

శిష్యుడు:- దేవా! ఆత్మగోచరప్రత్యక్షప్రమ ఎన్ని విధములు?

గురువు;-1] విశిష్టాత్మగోచరప్రత్యక్షప్రమ 2)విశుద్ధాత్మ గోచర ప్రత్యక్షప్రమ అని ఆత్మగోచరప్రత్యక్షప్రమ రెండువిధములు. ఇందు 'నేను జీవుడను కర్తను, భోక్తను. సుఖిని, దుఃఖిని' అని కలిగెడి ప్రమ (జ్ఞానము) విశిష్టాత్మగోచర ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును. "అహంబ్రహ్మాస్మి" అను ప్రమ విశుద్ధాత్మగోచర ప్రమ యనబడును.

శిష్యుడు:- ఆచార్యోత్తమా! వాచస్పతి మిశ్రుల యొక్క మతమున బాహ్యప్రత్యక్ష ప్రమలకు చక్షురాది యింద్రియములు కరణమైనట్లు ఆంతరప్రత్యక్షప్రమకు అంత

రింద్రియరూప మనస్సు కరణమని చెప్పబడినది. "మనసై
వాను ద్రష్టవ్యమ్, దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా" అను నిట్టి
శ్రుతులు శుద్ధాత్మ సాక్షాత్కారమునందు మనస్సు కరణ
మగునని చెప్పుచున్నవి. 'యతో వాచో నివర్తంతే, అప్రాప్య
మనసా సహ' 'యన్మనసా న మనుతే' ఇత్యాది శ్రుతులు ఆత్మ
సాక్షాత్కారమునందు అపరిశుద్ధ మనస్సునకు కరణత్వమును
నిషేధించు చున్నది. గాని పరిశుద్ధమనస్సునకు కాదు. కావున
అపరిశుద్ధమనస్సుచే ఆత్మసాక్షాత్కారము కలుగకున్నను
శాస్త్రాచార్యులచేత సంస్కరింపబడిన పరిశుద్ధ మనస్సుచేత
ఆత్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఆత్మసాక్షాత్కా
రమునందు ఉపనిషద్రూపశబ్దము అనగా వాక్యమునకు కర
ణత్వము లేదు. శుద్ధమనస్సునకే కరణత్వ మున్నది అని
చెప్పబడినది. ఈవిషయమున ఆచార్యులవారి అభిప్రాయ
మేమి ?

గురువు:— పుత్రా! మనస్సునకుయింద్రియరూపత్వము
సిద్ధించినచో, అది అంతరప్రత్యక్షప్రమకు కరణమని చెప్ప
వచ్చును. కాని 'ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం
మనః, ఇంద్రియేభ్యః పరం మనః ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులయందు
మనస్సు యింద్రియములకంటె భిన్నమగునని చెప్పబడినది.
కావున మనస్సు ఇంద్రియము కాదని తెలియుచున్నది.
సర్వవృత్తులకును మనస్సు ఉపాదాన కారణమగుచు, కార్య
మునకు ఉపాదానకారణమగు పదార్థము ఆకార్యమునకు

కరణమగుట సంభవింపదు. ఘటాదులకు ఉపాదానకారణమైన మృత్తిక ఘటాదులకు కరణరూపము గాక, దండచక్రాదులే కరణములగునట్లు సర్వవృత్తులకు ఉపాదానకారణరూపమగు మనస్సుకూడ ఆవృత్తులకు కరణము కాజాలదు. ఏవృత్తికిని కరణముగాని మనస్సును యింద్రియ మనుట వ్యర్థము.

ఆత్మసాక్షాత్కారమునందు వాక్యమునకు కరణత్వము లేదని చెప్పుమాట సరికాదు. ఎందుకనగా లోకమున 'దశమస్త్వమసి' అను వాక్యశ్రవణముచేత దశమపురుషునకు 'దశమోఽహం' అను అపరోక్షజ్ఞానమే కలుగుచున్నట్లు తత్త్వమస్యాది వాక్యశ్రవణముచేత అధికారి పురుషునకు శుద్ధాత్మయొక్క అపరోక్షజ్ఞానమే నియతముగా కలుగుచున్నది. కావున వాక్యమునకు కరణరూపత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఇట్లుతత్త్వమస్యాది వేదాంతవాక్యములచే జన్యమగుటవలన 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను ప్రమ విశుద్ధాత్మగోచర ప్రత్యక్షప్రమ యనబడుచున్నది.

శిష్యుడు:— గురువర్యా! విశుద్ధాత్మగోచర (ఆంతర ప్రత్యక్ష) ప్రమ ఎన్ని విధములు?

గురువు:— విశుద్ధాత్మగోచర ఆంతరప్రత్యక్ష ప్రమ 1) బ్రహ్మాఽగోచరమని 2) బ్రహ్మగోచరమని రెండు విధములు.

శిష్యుడు:- అయ్యా! బ్రహ్మ గోచర (విశుద్ధాత్మగోచర అంతరం) ప్రత్యక్షప్రమను గురించి అర్థమగునట్లు బోధింపుడు?

గురువు;- నాయనా! త్వం పదార్థముయొక్క అన్వయ వ్యతిరేక విచారణచే 'సాక్షీ నిత్యః ప్రత్యగాత్మ శివోఽహమ్' అనెడి వృత్తి కలుగుచున్నది. ఆవృత్తి దేశమందు అంతఃకరణోపహిత శుద్ధచైతన్య మున్నది. కాబట్టి ఆవృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యమునకును, విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యమునకును అభేదమగుటచే ఆవృత్తిజ్ఞానము అపరోక్ష మైనది. ఆ వృత్తియొక్క విషయమగు చైతన్యమునందు బ్రహ్మరూపత్వమును గలదు. కాని బ్రహ్మాకారవృత్తి కలుగుటలేదు. ఎందుకనిన, ఆవృత్తి అవాంతరవాక్యముతో గలిగియున్నదే గాని మహావాక్యముతో కలిగినది కాదు. మహావాక్యము వలన కలిగియున్నచో, ఆవృత్తికి బ్రహ్మాకారము కలుగును

శబ్దజన్యజ్ఞానము యొక్క స్వభావమేమనగా, అత్యంత సమీప పదార్థమును, యేరూపముతో శబ్దము బోధించునో ఆరూపమును మాత్రమే శబ్దజన్య జ్ఞానము విషయము చేయును. కాని ఏరూపమును శబ్దము తెలుపలేదో, ఆ రూపమును శబ్దజన్యజ్ఞానము విషయము చేయుట లేదు. అనగా శ్రోత యొక్క స్వరూపమును బోధించెడి పదములు గల వాక్యముచేతనే అపరోక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అట్టి పదములు లేని వాక్యముచే అపరోక్షజ్ఞానము కలుగదు.

కాని పరోక్షజ్ఞానము కలుగును. విషయము సమీపమునం దున్నను, ప్రత్యక్షయోగ్యమై యున్నను, స్వరూపమును బోధించెడి పదములు లేని వాక్యముచే అపరోక్షజ్ఞానము కలుగనేరదు.

ఉదా॥ పదిమంది పరమానందశిష్యులు ఒకపుడు దూర ప్రాంత మేగి, తిరిగి వచ్చునపుడు ఒకనదిని దాటవలసి వచ్చెను వారందరును ఆయేరు దాటిన పిమ్మట ఒక్కొ-క్కడును తన్ను విడిచి మిగతా తొమ్మిది మందిని లెక్కించి పదియవవానిని తెలియక వాడు లేడనియు, తెలియబడుట లేదనియు తలంచి దుఃఖించు చుండిరి ఆసమయమున అచ్చ టికి దయాళువగు నొక మహానుభావుడు వచ్చి 'దశ మోఽస్తి' అనగా పదియువవాడు ఉన్నాడని చెప్పెను. ఆ వాక్యమునందు పదియవవాని స్వరూపమును బోధించు పదము లేదు. కాబట్టి శ్రోతకు పదియవవాడు ఎచ్చటనో యున్నాడు అను పరోక్షజ్ఞానము మాత్రము కలిగెను. కాని 'దశమోఽహం' (నేను దశముడను) అను అపరోక్షజ్ఞానము కలుగుట లేదు.

పదియవవాడు ప్రత్యక్షయోగ్యుడును, అతిసన్నిహి తుడై యుండినప్పటికిని, అతని ఆత్మత్వమును అనగా దశ ముడు తానై వుండినప్పటికిని; 'దశమ స్త్వమసి' (దశముడు నీవే) అని ఆత్మత్వము నెఱిగించు శబ్దము లేకపోవుటతో

ఆదశమునకు (దశమోఽహం) అనగా 'నేనే పదియవ వాడను.' అను అపరోక్షజ్ఞానము కలుగుట లేదు. అట్లే ఆత్మయందు బ్రహ్మత్వము సదా యున్నప్పటికిని బ్రహ్మాభేదము నెరిగించు బ్రహ్మరూపతాబోధకమైన శబ్దము లేక పోవుటచే ఆత్మయందు బ్రహ్మరూపత్వము కలుగుట లేదు. అనగా 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను అపరోక్షజ్ఞానము సిద్ధించుట లేదు. కాబట్టి త్వం పదమునకు అర్థమైన ప్రత్యగాత్మను విషయము చేయు వృత్తి బ్రహ్మాఽగోచర (విశుద్ధాత్మగోచర ఆంతర) ప్రత్యక్షప్రమ యని చెప్పబడును.

శిష్యుడు ;— సద్గురుదేవా! రెండవదియైన బ్రహ్మగోచర (విశుద్ధాత్మగోచర) ఆంతర ప్రత్యక్షప్రమ యనగా నెట్టిదో వివరింపుడు?

గురువు :— వివేకశాలీ! మహావాక్య జన్యమైన 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను బ్రహ్మమునకంటె అభిన్నమైన ఆత్మను విషయము చేయు యేప్రమ కలదో; దానిని బ్రహ్మగోచర (విశుద్ధాత్మగోచర) ఆంతరప్రత్యక్షప్రమ అని యందురు. బ్రహ్మముయొక్క అపరోక్షజ్ఞానము కలుగనంతవరకు బ్రహ్మభావన చేయుట అవసరమగును కాని, బ్రహ్మాపరోక్షజ్ఞానమైన తర్వాత బ్రహ్మభావనతో పనిలేదు.

ఒకసారి అంతఃకరణముయొక్క బహిర్ముఖవృత్తిచే ఘటావరణ భంగమైన వెనుక ఘటావరణభంగముకొరకు

మరల ఆ వృత్తియొక్క ప్రయోజనము లేనట్లు; ఒకసారి బ్రహ్మావరణమైన అజ్ఞానము నశించిన తర్వాత బ్రహ్మావరణ భంగము కొరకు మరలవృత్తి నిరోధ ప్రయత్నము చేయ నవసరము లేదు. అట్లే, మహావాక్యార్థ శ్రవణాది సాధన సంపన్నమైన అంతఃకరణము యొక్క 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను నీ బ్రహ్మాకారవృత్తివలన వెదురు లేక అరటిచెట్లకు ఫలమయిన తర్వాత వృక్షములు నశించి మరల ఫలోత్పత్తి కానట్లు బ్రహ్మావరణభంగమై బ్రహ్మసాక్షాత్కారము (అపరోక్షజ్ఞానము) ను పొంది మరల సంసారదుఃఖమును చూడడు. ఇట్టి బ్రహ్మాకారవృత్తిని సుజ్ఞజనులు చరమ (అంత్య) వృత్తి లేక భవాబ్ధిసేతు అని యనుచున్నారు.

'అహం బ్రహ్మాస్మి' అనెడి జ్ఞానము వాచస్పతి మనో జన్యమని చెప్పియున్నను. యితరుల మతమునందు యీ జ్ఞానము మహావాక్యజన్యమగును. అందులోను సంక్షేప శారీరక కారుడు మహావాక్యశ్రవణమువలన బ్రహ్మముయొక్క ప్రత్యక్ష(అపరోక్ష) జ్ఞానమే కలుగుచున్నది. కాని పరోక్షజ్ఞాన మెప్పుడును కలుగుట లేదని చెప్పియున్నాడు. విచారసహిత మహావాక్యశ్రవణము వలన అపరోక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది. విచారరహిత కేవల వాక్యమువలన పరోక్షజ్ఞానము కలుగు చున్నది. అని యితర గ్రంథకారుల మతాభిప్రాయమై యున్నది.

అన్నిపక్షముల యందును 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అనెడు అపరోక్షజ్ఞానము శుద్ధాత్మ గోచరమును బ్రహ్మ గోచరమును ప్రత్యక్షమును అగును. ఈయర్థమునందు ఎవరికిని వివాదము లేదు.

శిష్యుడు:- యోగ్యము యోగ్యప్రమాణము లనగానేమి? అవి యేవి?

గురువు:- శ్రోతయొక్క స్వరూపమును బోధించెడి పదములుగల వాక్యము యోగ్యమనబడును. 'దశముడే నీవు' అను వాక్యము యోగ్యప్రమాణము. దీనివలన దశముడే నేను అను ప్రత్యక్ష (అపరోక్ష) జ్ఞానము కలుగుచున్నది.

మహావాక్యములయందు శ్రోతయొక్క స్వరూప బోధకము లగు 'త్వం' అను పదములున్నవి. కావుట్టి ప్రత్యక్షజ్ఞాన జనకము లగు మహావాక్యములు యోగ్య ప్రమాణములు. దానిచే నుదయించు జ్ఞానము ప్రత్యక్షము అనగా అపరోక్షము.

'య ఏష హృద్యంతర్జ్యోతిః పురుషః' (ఏ యీ హృదయాంతర్జ్యోతి యగు పురుషుడు) ఇత్యాదిత్వం పదార్థబోధక అవాంతరవాక్యము కూడ మహావాక్యముల వలె యోగ్యమైనదే కాని అయోగ్యము కాదు. ఎందు కనగా విను వాని (శ్రోతయొక్క) స్వరూపమును బోధించు

పదము లిందుగలవు. ఇందుచేత త్వం పదార్థబోధక అవాంతరవాక్యములచేతను అపరోక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది. కాని ఆ యపరోక్షజ్ఞానము బ్రహ్మాఽభేదగోచరము కాదు. కావున పరమపురుషార్థసాధకము అనగా మోక్షహేతువు కాదు. అయినను పదార్థశోధన మూలమున పురుషార్థసాధనమగు అభేదజ్ఞాన మున కుపయోగపడుచున్నది.

శిష్యుడు:- అయోగ్యములు. అయోగ్యప్రమాణము లనగా నేమి? అవి యేవి?

గురువు;— శ్రోతయొక్క స్వరూపమును బోధించెడి పదములు లేని వాక్యము అయోగ్యమనబడును. అతి సన్నిహితుడును, వాక్యజన్య ప్రత్యక్ష యోగ్యుడును నగు దశమ పురుషుని ప్రత్యక్షజ్ఞానము వాక్యముచే కలుగ లేదనిన ఆ వాక్యము అయోగ్యము అనగా 'దశమోఽస్తి' (దశముడున్నాడు) అను వాక్యము అయోగ్యప్రమాణము. ఇందువలన గలుగు 'దశముడు ఎక్కడనో యున్నాడు' అను దశమపురుషజ్ఞానము పరోక్షము.

ఇట్లే, బ్రహ్మబోధక వాక్యములలో 'సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ' అను నిటువంటి తత్పదార్థబోధక అవాంతర వాక్యములు అయోగ్యప్రమాణము లనబడును. ఇట్టి అవాంతర వాక్యములయందు శ్రోతయొక్క స్వరూపమును బోధించెడి పదము లేదు కావున అవి ప్రత్యక్ష (అపరోక్ష)

జ్ఞానమును కలిగించుట యందు యోగ్యమైనది కాదు. కావుననే అయోగ్యప్రమాణమన బడినది. దీనిచే నుదయించుజ్ఞానము పరోక్షము. కాని అపరోక్షజ్ఞానము కాదు

— పరోక్షము —

శిష్యుడు:— దేవా! ఏవాక్యమువలన శ్రోతకు పరోక్ష ప్రమ కలుగుచున్నది ?

గురువు;— పరోక్షార్థప్రతి పాదక వాక్యమువలన శ్రోతకు పరోక్షప్రమ కలుగుచున్నది.

శిష్యుడు:— దయయుంచి పరోక్షమనగా నేమో లక్షణ సహితముగా నియాపింపుడు ?

గురువు;— నాయనా! 'యోగ్యవిషయ స్యానావృత సంవిత్తా దాత్మ్యాభావః పరోక్షత్వమ్' అనగా అజ్ఞానకృత ఆవరణ రహితమగు సాక్షిచైతన్యము అనావృత సంవిత్తన మనబడును. అట్టి అనావృతసంవిత్తుతో ప్రత్యక్షయోగ్యవిష యము యొక్క తాదాత్మ్యమునకు నే అభావ మున్నదో అదియే ఆవిషయమునందు పరోక్షత్వమై యున్నది.

ఉదా॥ 1) స్వర్గాదియోగ్యవిషయములకు అనావృత సాక్షిచైతన్యముతో తాదాత్మ్యము లేదు. అందువలన స్వర్గాదికము పరోక్ష మనబడును.

2) ఘటపటాది విషయాకారముగా అంతః కరణ వృత్తి కాని కాలమునందు ఆఘటపటాది యోగ్యవిషయము

లకు అనావృత సాక్షిచైతన్యములో తాదాత్మ్యము లేదు. అప్పుడు ఘటపటాదికముకూడ పరోక్ష మనబడుచున్నది.

శిష్యుడు:- పై లక్షణము నందుగల విషయమునకు 'యోగ్య' అను విశేషణము జెప్పవలసిన పని యేమి?

గురువు:- 'యోగ్య' అను విశేషణము జెప్పకున్నచో ధర్మాధర్మములయందు ఆలక్షణమునకు అవ్యాప్తి దోషము కలుగును. ఎందుకన, ధర్మాధర్మములకు అనావృత సాక్షిచైతన్యములో తాదాత్మ్య మున్నది. అయినను ఆ ధర్మాధర్మములు ప్రత్యక్షయోగ్యములు కావు. అయోగ్యములై యున్నవి. అందువలన యోగ్యపదమును జెప్పుటచేత ఆధర్మాధర్మముల యందును పరోక్షత్వముసంభవించుచున్నది అట్టి పరోక్షార్థమును విషయము జేయునట్టి ప్రమాజ్ఞానము కూడ పరోక్ష మనబడును. అనగా పరోక్షార్థమును విషయము జేయుటయే ప్రమాజ్ఞానమునందు పరోక్షత్వమై యున్నది.

ఉదా॥ 'స్వర్గోఽస్తి' 'అయం ధర్మాధర్మవాన్' 'దశమోఽస్తి' ఇత్యాది వాక్యజన్యప్రమయందు 'స్వర్గము' ధర్మాధర్మములు, దశముడు అను నిట్టి పరోక్షార్థముల యొక్క విషయత్వము పరోక్ష మనబడును. లేక, విషయ చైతన్యములో, ప్రమాణచైతన్యము నకుగల భిన్నత్వము ప్రమాజ్ఞానమునందు పరోక్షత్వమై యున్నది. 'స్వర్గోఽస్తి'

ఇత్యాది వాక్యజన్య వృత్త్యవచ్ఛిన్న ప్రమాణచైతన్యము నందు స్వర్గాదివిషయావచ్ఛిన్న చైతన్యమునకు గల భిన్నత్వము ఆస్వర్గాదివిషయక జ్ఞానమునందు పరోక్షత్వమై యున్నది. ఇట్లే, అనుమిత్యాది జ్ఞానములయందు కూడ పరోక్షత్వమును దెలియ వలయును.

పరోక్షస్థలమునందు, అంతఃకరణవృత్తి విషయ దేశ మందు (బయట) పోవుట లేదు. శరీరములోపలనే ఆవృత్తి యుత్పన్న మగుచున్నది. అందువలన విషయవృత్తిరూప ఉపాధులు భిన్న భిన్న దేశములయందుండుట వలన వృత్త్యవచ్ఛిన్న చైతన్యముతో విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యమునకు ఏకత్వము కలుగుటలేదు. అందువలన ఆ వృత్త్యవచ్ఛిన్న ప్రమాణ చైతన్యమునందు విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యమున కంటె భిన్నతారూపమైన జ్ఞాననిష్ఠ పరోక్షత్వమునందు సంభవించుచున్నది.

— అపరోక్షము —

శిష్యుడు;— ఓ కృపాసధీ ! అపరోక్ష మనగా నేమి ? లక్షణయుక్తముగా బోధింపుడు ?

గురువు:— ప్రియపుత్రా! 'యోగ్యవిషయస్యానావృతసంవిత్తాదాత్మ్య మపరోక్షమ్' ప్రత్యక్ష యోగ్యవిషయమునకు అనావృతసాక్షిచైతన్యముతోగల తాదాత్మ్యము ఆవిషయమునందు అపరోక్షత్వమైయున్నది.

ఉదా॥ ఘటపటాద్యాకారవృత్తి కాలమునందు ఆ ఘటపటాదులకు అనావృత సాక్షిచైతన్యముతో తాదాత్మ్యమున్నది. అందువలన 'అయంఘటః, అయంపటః' అనగా ఇది ఘటము, ఇతి వస్త్రములను అపరోక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది.

శిష్యుడు:— సద్గురూ! ఈలక్షణమున 'యోగ్య' అను విశేషణము ఎందుకు జెప్పవలెను ?

గురువు:— ధర్మాధర్మములకు అనావృతసాక్షిచైతన్యముతో తాదాత్మ్య మున్నది అయినను ఆధర్మాధర్మములు ప్రత్యక్షయోగ్యములు కావు. అందువలన యీలక్షణమునందు విషయమునకు యోగ్యః అను విశేషణము చెప్పుటవలన ఆధర్మాధర్మముల యందు అపరోక్షత్వ లక్షణమునకు అతివ్యాప్తిదోషము కలుగదు.

శిష్యుడు ;— దేవా! సిద్ధాంతమునందు నిత్యాపరోక్షమైనది చైతన్య మొక్కటే కదా! ఆ ఒకే చైతన్యమునందు 'సాక్షిచైతన్యము అనావృతమైయున్నది. విషయ చైతన్యము ఆవృతమై యున్నది.' అని యీప్రకారమైన భేదము ఎట్లు సంభవించును?

గురువు :— నాయనా! విషయాంతఃకరణాద్యుపాధుల యొక్క భేదముచేత ఆచైతన్యమునకు భేదము చెప్పబడియున్నది. ఘటాది పదార్థములయందు సర్వలోకులకును. సంశయము, అనవభాసము, విపర్యయము అనునవి కలుగు

చున్నవి. అంతఃకరణోపహిత సాక్షిచైతన్యమునందు ఒకప్పు డును ఆసంశయాదికము కలుగుట లేదు. అందువలన కార్య బలముచేత ఆఘటాద్యవచ్ఛిన్న చైతన్యము ఆవృతమనియు సాక్షిచైతన్యము అనావృతమనియును చెప్పబడినది.

శిష్యుడు :- స్వామీ! సాక్షిచైతన్యముగూడ ఆవృత మని అంగీకరించిన కలుగు దోష మేమి?

గురువు :- కుమారా! సాక్షిచైతన్యము కూడ ఆవృతమని అంగీకరించినచో, ప్రకాశము లేక పోవుట వలన జగత్తునకు అంధత్వదోషము ప్రాప్తమగును. అనగా ప్రతి వస్తువును ప్రకాశము లేనిదగును. అందువలన ఆ సాక్షికి సర్వదా అనావృతత్వమే అంగీకరింపవలయును.

శిష్యుడు ;- ఘటాదివిషయములయందు గల అపరో క్షత్వ మెట్టిది?

గురువు ;- వినుము. ఘటాదివిషయావచ్ఛిన్నచైత న్యము ఘటాద్యాకార వృత్త్యుత్పత్తికి పూర్వము ఆవృతమై యున్నది వృత్తికాలమునందు ఆవరణరహితమై ఆ సాక్షి చైతన్యముతో అభిన్నమగుచున్నది ఆవృత్తి కాలమునందు ఘటాది విషయములకు అనావృతసాక్షిచైతన్యముతో గల తాదాత్మ్యమే ఘటాదివిషయముల యందు అపరోక్షత్వమై యున్నది.

— తాదాత్మ్యము —

శిష్యుడు ;- ఘటాది విషయములకు సాక్షిచైతన్యముతో చెప్పబడిన తాదాత్మ్య మెట్టిది? ఏకత్వ మనునది తాదాత్మ్యమా? లేక భేదసహితాభేదమనునది తాదాత్మ్యమా?

గురువు :- అందు ఘటాదివిషయములకు సాక్షిచైతన్యముతో, చీకటి వెలుతురులకువలె జడచైతన్యములకు విరోధమగుటవలన ఏకత్వమను తాదాత్మ్యము సంభవింపదు. సమానసత్తాయుక్తమైన భేదాభేదములకు పరస్పర విరోధమగుటచే, ఏకాధికరణమునందు రెండింటికి స్థితియే కలుగుటలేదు. కావున భేదసహితాభేదమను తాదాత్మ్యము కూడ సంభవింపదు. ఎందుకనగా, అభేద ప్రతీతికి విషయమైనది తాదాత్మ్యమనబడును. కేవలభేదముండు నెడల అభేదప్రతీతి సంభవింపనేరదు. గాన తాదాత్మ్యసంబంధమునందు అభేదము కావలసి యున్నది. మరియును కేవలము అభేద ముండినచో సంబంధమే సిద్ధింపదు. కాని రెండుపదంబులకు సంబంధము సంభవించును. తన స్వరూపముతోడ తనకు సంబంధము సంభవింపదు. గనుక సంబంధముండు స్థలమునందంతయు భేదము కావలసియున్నది. కాబట్టి తాదాత్మ్యసంబంధమునందు భేదము కావలసియున్నది. ఈవిధముగా భేదాభేదంబులు రెండును

లేక తాదాత్మ్యసంబంధము సంభవింపదు. భేదాభేదంబు లోకేచోట నుండుటయను విరుద్ధము అయినను పైనజెప్పి నట్లు కల్పితభేదసహిత వాస్తవాభేదమగు తాదాత్మ్యసంబంధము ఒకేస్థానమున సిద్ధించును. ఇదియే అనిర్వాచనీయ తాదాత్మ్యసంబంధము.

శిష్యుడు:– గురువర్యా! ఇక తాదాత్మ్యమను మాటకు లక్షణమేమి? అర్థమగునట్లు బోధింపుడు.

గురువు:– శిష్యా! 'తద్భిన్నత్వేసతి తదభిన్నసత్తాకత్వం తాదాత్మ్యమ్' ఏపదార్థముకన్న ఏవస్తువు భిన్నముగా ప్రతీతమగుచున్నను, పదార్థముయొక్క సత్తకన్నను వస్తువుయొక్క సత్త భిన్నముకాదో, ఆపదార్థమునకు ఆవస్తువుతో గల సంబంధము తాదాత్మ్య మనబడును.

ఉదా॥ కార్యరూపఘటమునకు ఉపాదానకారణరూప మృత్తికతోను, పటరూపకార్యమునకు తంతురూప ఉపాదానకారణముతోను తాదాత్మ్య మున్నది. 'అయం ఘటః అయం పటః' అను ప్రతీతి వలన ఆఘటపటాదులు తమ మృత్తికా తంత్వాద్యుపాదానకారణములకన్నను భిన్నములుగా నగుపడినను ఆయుపాదానకారణముల సత్తకన్నను ఆఘటపటాది కార్యములకు భిన్నసత్త లేదు. కావున ఆఘటపటాది కార్యములకు తమ మృత్తికాతంత్వాద్యుపాదాన కారణములయందు తాదాత్మ్యము సంభవించుచున్నది.

ఇట్లే కల్పితసర్పమునకు తన యధిష్ఠానరూపమగు రజ్జువుతో తాదాత్మ్యమున్నది.

ఎప్పుడు అంతఃకరణవృత్తి చక్షురాదింద్రియముల ద్వారమున బాహ్యమునకు పోయిఘటాద్యాకారమగుట లేదో అప్పుడు ఘటాదివిషయములు స్వావచ్ఛిన్నచైతన్యమునందు అనగా తమ ఉపహితచైతన్యమునందు అధ్యస్తములై యుండును.

ఎప్పుడావృత్తి బాహ్యమునకు నిర్గమించి ఘటాద్యాకారమగుచున్నదో అప్పుడావృత్తి విషయరూపోపాధులు ఏక దేశమందుండుట వలన తదుపహితచైతన్యములకును ఏకత్వమగుచున్నది. అనగా 1) ఘటాద్యవచ్ఛిన్న చైతన్యమును 2) వృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యమును 3) అంతఃకరణవిశిష్ట ప్రమాతృచైతన్యమును 4) అంతఃకరణోపహిత సాక్షి చైతన్యమును అను నీ సర్వమునకు ఒకే కాలమునందు ఏకత్వమగు చున్నది, ఆ కాలమునందు ఆఘటాదులు సాక్షి చైతన్యమునందు అధ్యస్తములై యున్నవి.

అధ్యస్తవస్తువునకు అధిష్ఠానమునకన్న భిన్నసత్త యుండుటకు వీలులేదు. కల్పితసర్పమునకు అధిష్ఠానరజ్జువు కన్నను భిన్నసత్త లేదు. అట్లే, కల్పితరజతమునకు అధిష్ఠానమగు శుక్తికన్నను భిన్నసత్త యుండుటకు వీలులేదు. ఈవిధమున ఆఘటపటాదులయందు ఆసాక్షిచైతన్యము

యొక్క సత్తకన్నను భిన్నసత్త వెదికినను లేదో, అదియే ఆఘటాదులకు సాక్షిచైతన్యముతోగల తాదాత్మ్యము. ఈ తాదాత్మ్యమే ఆఘటాదులయందుగల అపరోక్షత్వము.

శిష్యుడు.- దయామూర్తీ! ఏవాక్యమువలన శ్రోతకు అపరోక్షప్రమ కలుగుచున్నది?

గురువు:- పైజెప్పినట్టి అపరోక్షార్థప్రతిపాదకమగు వాక్యమువలన శ్రోతకు అపరోక్షప్రమ కలుగుచున్నది.

ఉదా॥ 'దశమస్త్వమసి' ఈ వాక్యమునందు దశమపురుషుడు త్వం పదార్థమునకన్న అభిన్నుడగుటవలన అపరోక్షుడే యగుచున్నాడు. అందువలన నాయపరోక్షార్థప్రతిపాదకత్వము చేత ఆవాక్యమువలన శ్రోతయగు పురుషునకు 'అహం దశమః' 'నేను దశముడనను అపరోక్షప్రమయే కలుగు చున్నది. కాని పరోక్షప్రమ కలుగుట లేదు.

శిష్యుడు;- అయ్యా! 'గామానయ, స్వర్గోస్తి' అనునిట్టి సకలలౌకిక, వైదిక వాక్యములకు పరోక్షప్రమను కలుగజేయుటయే స్వభావమై యున్నది. లోకమున వస్తువుయొక్క స్వభావమునకు మార్పు కలుగుటలేదు. కావున 'దశమస్త్వమసి' అను వాక్యమువలన దశమపురుషునకు మొదట తనయొక్క పరోక్షజ్ఞానమే కలుగుచున్నది. తరువాత మనస్సనెడి యింద్రియముచేత తనదశమత్వముయొక్క సాక్షాత్కార మగుచున్నదని చెప్పవలయును. ఎందుకనగా

ప్రత్యక్షజ్ఞానము యింద్రియముచేతనే కలుగునను నియమ మున్నది. అయినను బాహ్యచక్షురాది యింద్రియములకు అంతర ప్రత్యక్షప్రమను కలుగ జేయు సామర్థ్యము లేదు. కావున ఆత్మప్రత్యక్షమందును, సుఖదుఃఖాదులయొక్క ప్రత్యక్షమునందును మనస్సునకే ప్రత్యక్షజ్ఞానము యొక్క కరణత్వ మంగీకరింపవలయును. లేనిచో 'అహం సుఖీ, అహం దుఃఖీ' అను సుఖదుఃఖాదుల యొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానము నందు అప్రమాత్వమే ప్రాప్తమగును.

ఒకవేళ సుఖదుఃఖాదులయొక్క జ్ఞానము నిత్యసాక్షి రూపమని అంగీకరించినను, ఆ నిత్యసాక్షిరూప జ్ఞానమునకు ఉత్పత్తి వినాశములు కలుగకూడదు. నాకిపుడు 'సుఖ జ్ఞానము కలిగినది. దుఃఖజ్ఞానము నశించినది.' అను సర్వ లోకానుభవ వాక్యమున కపుడు విరోధ మేర్పడును కదా? మఱియు నీ పురుషునకు కాలాంతరమందు ఆ సుఖదుఃఖా దులయొక్క స్మృతియును కలుగక పోవలయును. ఏలనన? అనుభవజన్య సంస్కారమువలననే అస్మృతి కలుగుచున్నది కదా? కావున అదశమపురుషునకు మనస్సుచేతచే తన దశమత్వము సాక్షాత్కార మగుచున్నది. కాని వాక్యము చేత కాదు.

గురువు;— సుబుద్ధీ! అసలు మనస్సున కింద్రియత్వము సిద్ధించినచో సుఖదుఃఖాదుల యొక్క సాక్షాత్కారము

నందును, దశమపురుషునియొక్క సాక్షాత్కారమునందును మనస్సునకు కరణత్వము సంభవించును. మనస్సున కింద్రియత్వసిద్ధియే లేదని ముందే విపులముగా జెప్పటమైనది. ఇక సుఖదుఃఖాదులయొక్క జ్ఞానము నిత్యసాక్షి రూపమగుట వలన అది యేయొక కరణముచేతను కలుగునదికాదు. సాక్షి చైతన్యమునకు ఉత్పత్తివినాశములు లేకపోయినను దానికి విషయములైన సుఖదుఃఖాదులకు ఉత్పత్తివినాశములు కలుగుచున్నవి. అందువలన ఆ సాక్షిరూపానుభవమందు ఉత్పత్తినాశవ్యవహారము సంభవించుచున్నది. అట్లే, సంస్కారోత్పత్తిచేత కాలాంతరమునందు, ఆసుఖదుఃఖాదులయొక్క స్మృతియును కలుగుచున్నది. అంతమాత్రమున సుఖదుఃఖాదులయొక్క జ్ఞానమునందుగాని, ఆత్మసాక్షాత్కారమందుగాని మనస్సునకు కరణరూపత్వం సిద్ధింపదు. ఎందుకనగా, శ్రుతిచేత శుద్ధాత్మ మనోవాక్కుల కవిషయమని చెప్పబడియున్నది. అందువలన శుద్ధాత్మ సాక్షాత్కారమందును, అట్లే సోపాధికాత్మసాక్షాత్కారమందును మనస్సునకు కరణత్వము సంభవింపదు.

'కామః సంకల్పో విచికిత్సా' ఇత్యాది శ్రుతులయందు మనస్సు వృత్తిజ్ఞానమునకు ఉపాదానకారణమని చెప్పబడినది. ఘటమునకు ఉపాదానకారణమైన మృత్తిక ఘటమునకు కరణమగుటలేదు. నిమిత్తకారణమైన దండాదికమే కరణమగుచున్నది. అందువలన వృత్తిజ్ఞానమున ఉపాదానకారణ

మైన మనస్సు వృత్తిజ్ఞానమునకు కరణమగుట సంభవింపదు. చాక్షుష జ్ఞానోత్పత్తియందు సూర్యునియొక్క ప్రకాశము (ఎండ) చక్షురింద్రియమునకు సహకారియై యున్నట్లు, మనస్సుకూడ శబ్దాదిప్రమాణములకు సహకారియైయున్నది ఎట్లు సూర్యుని ప్రకాశము (ఎండ) ప్రత్యేకప్రమాణము కాదో, అట్లు మనస్సుకూడ ప్రత్యేక ప్రమాణము కాదు. నేత్రాదీంద్రియములు రూపాదికవిషయమునకు అసాధారణ కారణములైనట్లు, మనస్సునకొక అసాధారణవిషయమును లేదు. అందువలన అంతఃకరణమును, తద్ధర్మములైనసుఖ దుఃఖాదులును కేవలసాక్షిభాస్యములే యగుచున్నవి. కాని మనస్సునందు సుఖదుఃఖాదులయొక్క కరణత్వము సంభ వింపదు

శ్లో॥ ప్రమాణసహకారిత్వా ద్విషయస్యాప్య భావతః। నప్రమాణం మనోఽస్మాకం ప్రమాదే రాశ్రయ త్వతః॥ అనగా ప్రమాణమునకు సహకారియగుట వలనను అసాధారణవిషయము లేనందువలనను, ప్రమాజ్ఞానాదుల కాశ్రయమగుటవలనను మనస్సునకు ప్రమాణరూపత్వము సిద్ధాంతమునందు మేమంగీకరించుటలేదు అని ఆచార్యుల వారు కూడ చెప్పియున్నారు. కావున ప్రమాణజన్యమగు అపరోక్షజ్ఞానముచేతనే అపరోక్షభ్రమ నివర్తించుచుండుట వలన అహం దశమః అను దశమత్వ సాక్షాత్కారమందు

మనస్సునకు కరణత్వము సంభవింపదు. దశమ స్త్వమసి అను వాక్యమునకే కరణ రూపత్వము సిద్ధించుచున్నది.

ఈవిధముగానే 'తత్త్వమసి' అను వాక్యమునందును తత్పద లక్ష్యార్థమైన బ్రహ్మమునకు త్వంపదలక్ష్యార్థమైన సాక్షితో సర్వదా అభేదమున్నది. అందువలన అనావృత సాక్షితో తాదాత్మ్యముండుటవలన బ్రహ్మము నిత్యాపరోక్షమై యున్నది. శ్రుతి;- 'యత్సాక్షాదపరోక్షా ద్బ్రహ్మ' ఏ బ్రహ్మము సర్వాత్మరూపమగుటవలన సాక్షాదపరోక్షమై యున్నదో, అట్టి అపరోక్షబ్రహ్మమును ప్రతిపాదించునట్టి తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములచేత నీపురుషునకు 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను అపరోక్షప్రమయే కలుగుచున్నది ఇచ్చట 'అపరోక్షము; ప్రత్యక్షము, సాక్షాత్కారము' అను నీ త్రివిధశబ్దములును ఒకే అర్థము నిచ్చు వాచకములని తెలియవలయును.

శిష్యుడు;- స్వామీ! 'తత్త్వమసి' అనువాక్యము వలన 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను పరోక్షప్రమ కలుగుననిన యెడల సర్వలోకులకును ఆవాక్యశ్రవణముచేత అపరోక్ష ప్రమ కలుగవలయును కదా?

గురువు;- కుమారా! అందరికిని వాక్యశ్రవణముచేత అపరోక్షప్రమ కలుగదు. అందు వివేకాది సాధనచతుష్టయ సంపన్నుడును, తత్త్వంపదార్థశోధన చేసినవాడును, శ్రవణ

మనన నిదిధ్యాసనములచేత నివర్తితములైన అసంభావనా విపరీతభావనలు గలవాడును, అగునట్టి సాధనసంపన్నాధికారికిమాత్రమే 'తత్త్వమసి' అను వాక్యశ్రవణమువలన 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను అపరోక్షప్రమ కలుగుచున్నది. సాధనరహితపురుషులకు కలుగుటలేదు. అట్టిఅపరోక్షప్రమను కలిగించుటయందు 'తత్త్వమసి' అను వాక్యమే కరణమై యున్నది. మనస్సు కరణము కాదు. అయినను శ్రవణాది సంస్కృత శుద్ధమనస్సు సహకారి కారణమై యున్నది.

శిష్యుడు:— దేవా! 'యద్వాచాఽనభ్యుదితం, యతో వాచో నివర్తంతే' ఇత్యాది శ్రుతులు ఆత్మసాక్షాత్కారమునందు వాక్యప్రమాణమును కూడ నిషేధించుచున్నవి కదా?

గురువు:- పై జెప్పిన శ్రుతులు శబ్దము శక్తివృత్తిచే బ్రహ్మమును బోధింపజాలవు. కావున శబ్దమునందు గల శక్తి వృత్తిని నిషేధించుచున్నవి. కాని లక్షణావృత్తిని నిషేధించుట లేదు 'సర్వే వేదా యత్పద మామనంతి' సర్వవేదములు ఏ పరమాత్మ విషయక సాక్షాత్కారమును సాక్షాత్తుగా గాని, పరంపరగా గాని కలుగజేయుచున్నవో, మరియు 'నావేదవి న్మనుతే తం బృహంతమ్' వేదాంతవాక్యజ్ఞానము లేని పురుషులు ఆబ్రహ్మమునెఱుగ

జాలరు. ఇత్యాది శ్రుతులు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునందు వేదాంతవాక్యములకే ప్రమాణరూపత్వము చెప్పియున్నవి. కావున భాగత్యాగ (జహదజహత్) లక్షణచేత తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములు బ్రహ్మబోధకము లగుచున్నవి. అందువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునందు తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములకే కరణరూపత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఇందు సందేహము లేదు.

శిష్యుడు:– శిష్టాత్మగోచర ప్రత్యక్షప్రమ ఎన్నివిధములు ?

గురువు;– విశిష్టాత్మగోచర ప్రత్యక్షప్రమయందు అనేక భేదములు కలవు. 'అహం అజ్ఞః' అహం కర్తా ' అహం భోక్తా, అహం సుఖీ, అహం దుఃఖీ, అహం మనుష్యః అనునిటువంటి అనేక భేదములు కలవు.

శిష్యుడు;– స్వామీ! ఇక అనాత్మగోచర ఆంతర ప్రత్యక్ష ప్రమ యనగా నేమి ?

గురువు?– ' మయి సుఖం మయి దుఃఖం ' (నాయందు సుఖమున్నది. నాయందు దుఃఖ మున్నది) అనునట్టి సుఖాది గోచరజ్ఞానము అనాత్మగోచర ఆంతర ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును.

' అహం సుఖీ, అహం దుఃఖీ ' నేను సుఖిని ఇత్యాది ప్రమయందు అహంపదానికి అర్థమైన ఆత్మవిశేష్యమును

సుఖదుఃఖాదికము విశేషణములును అగును. 'మయి సుఖం మయి దుఃఖం నాయందు సుఖమున్నది. నాయందు దుఃఖమున్నది. ఇత్యాది ప్రమయందు సుఖదుఃఖాదికము విశేష్యము, ఆత్మవిశేషణమును అగును.

అందువలన మయి సుఖం మయి దుఃఖం అనునిట్టి జ్ఞానమును ఆత్మగోచర ప్రత్యక్షప్రమగా చెప్పలేదు. సుఖదుఃఖాదులు విశేష్యములుగా నుండుటవలన అనాత్మగోచర అంతరప్రత్యక్ష ప్రమయని చెప్పబడినది.

—బాహ్య ప్రత్యక్ష ప్రమ—

శిష్యుడు:- బాహ్యప్రత్యక్షప్రమ ఎన్నివిధములు ?

గురువు:- బాహ్యప్రత్యక్షప్రమ 1) శ్రోత్రజప్రత్యక్షప్రమ 2) త్వాచప్రత్యక్షప్రమ 3) చాక్షుషప్రత్యక్షప్రమ 4) రాసనప్రత్యక్షప్రమ 5) ఘ్రాణజప్రత్యక్షప్రమ అని అయిదు విధములు ?

శిష్యుడు:- ప్రభూ! ఈప్రమలకు కరణములు యేవేవి ?

1) శ్రోత్రజ ప్రత్యక్షప్రమకు అనగా శబ్దజ్ఞానమునకు శ్రోత్రేంద్రియము కరణము.

2) త్వాచప్రత్యక్షప్రమకు అనగా స్పర్శజ్ఞానమునకు త్వగింద్రియము కరణము.

3) చాక్షుషప్రత్యక్షప్రమకు అనగా రూపజ్ఞానమునకు చక్షురింద్రియము కరణము

4) రాసనప్రత్యక్ష ప్రమకు అనగా రసజ్ఞానమునకు జిహ్వేంద్రియము కరణము.

5) ఘ్రాణజప్రత్యక్షప్రమకు అనగా గంధజ్ఞానమునకు ఘ్రాణేంద్రియము కరణమగును.

శిష్యుడు;- ప్రత్యక్షప్రమాణములు యేవి? ప్రమలు యేవి?

గురువు:- పైజెప్పిన అయిదువిధములగు బాహ్యప్రత్యక్షప్రమలకు కరణములగు జ్ఞానేంద్రియములు అయిదును బాహ్యప్రత్యక్షప్రమాణము లనబడును. వీనివలన గలిగెడి శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధములనెడి యథార్థజ్ఞానము లైదును బాహ్యప్రత్యక్షప్రమ లనబడును.

శిష్యుడు:- దేవా! శబ్దజన్యజ్ఞానము ఎన్నివిధములు? దానికి కరణ మేది?

గురువు;- శబ్దజన్యజ్ఞానము 1) ప్రత్యక్షము 2) పరోక్షము అని రెండు విధములు. వానిలో శబ్దజన్యప్రత్యక్షజ్ఞానము ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును. అయితే శబ్దజన్యప్రత్యక్షప్రమయొక్క కరణము యింద్రియము కాదు. శబ్దమనబడును.

— శ్రోత్రజ ప్రత్యక్ష ప్రమ —

శిష్యుడు:- మహాత్మా! దేనిని శబ్దమందురు? అది ఎన్నివిధములు?

గురువు:- శ్రోత్రేంద్రియ గ్రాహ్యగుణమును శబ్ద మందురు. అది 1) ధ్వన్యాత్మకశబ్దమనియు, 2) వర్ణాత్మక శబ్దమనియు రెండువిధములు.

శిష్యుడు;- అందు ధ్వన్యాత్మకశబ్దమనగా నేమి? దానియందు ఏధర్మము లున్నవి?

గురువు:- భేర్యాది స్థానములయందు, దండాదుల సంయోగమువలన కలుగునది ధ్వన్యాత్మకశబ్ద మనబడును. ఈధ్వన్యాత్మకశబ్దమునందు తారత్వ (సుషిరవాద్యవిశేషము) మంద్రత్వ రూప ధర్మములున్నవి.

శిష్యుడు:- ఇక వర్ణాత్మక శబ్దమనగా నేమి? దానియందు ఏ ధర్మములున్నవి?

గురువు:- కంఠము, ఉపజిహ్వ, దవడలు, శిరస్సు దంతములు, పెదవులు, నాసిక, ఉదరము ఇవి అష్టస్థానములు. ఈ ఎనిమిదిస్థానములయందు వాయుసంయోగముచే కలుగు నది వర్ణాత్మక శబ్ద మనబడును. ఈవర్ణాత్మకశబ్దమునందు కత్వాదిరూపధర్మము లున్నవి.

శిష్యుడు:- గురుదేవా! ఈధ్వన్యాత్మక వర్ణాత్మక ములగు సమస్తశబ్దములతోను, శ్రోత్రేంద్రియమునకు ఏమి సంబంధమున్నది? అది ఎట్లు?

గురువు:- శిష్యా! శ్రోత్రేంద్రియము ఆకాశము

యొక్క సత్వగుణాంశమునుండి కలుగుచున్నది. కాబట్టి శ్రోత్రము కార్యరూపమగు ద్రవ్యమనబడును. అట్లే శ్రోత్రేంద్రియమునకు కారణమగు ఆకాశముకూడ ద్రవ్యమే యగును. కావున శ్రోత్రేంద్రియమునకు ఆకాశముతో సంయోగము సంభవించుచున్నది. సంయోగము గల ద్రవ్యము (పదార్థము) లు సంయుక్తములనబడును. కావున ఆకాశము శ్రోత్రసంయుక్తమగును. ఆశ్రోత్రసంయుక్తమగు ఆకాశముతో దానిగుణమగు శబ్దమునకు తాదాత్మ్యసంబంధమున్నది. కావున ధ్వన్యాత్మక వర్ణాత్మకములగు సమస్తశబ్దములతోను శ్రోత్రేంద్రియమునకు శ్రోత్ర సంయుక్త తాదాత్మ్యసంబంధము కలుగుచున్నది.

వేలనన సిద్ధాంతమందు 1) జాతివ్యక్తులకును 2) గుణగుణిలకును, 2) క్రియ, క్రియగలవానికిని 4) కార్య, (ఉపాదాన) కారణములకును తాదాత్మ్యసంబంధముకలదు.

శిష్యుడు:- జాతి అనగా నేమి ?

గురువు;- అనేకధర్మిలయందున్న ఏకధర్మమును జాతి యందురు.

ఉదా॥ మానవసమూహమందు మానవాకారమందరియందును ఒకే విధముగ నున్నందున ఒక మానవత్వము జాతి.

శిష్యుడు:- వ్యక్తి యనగా నేమి?

గురువు;- జాత్యాశ్రయమును వ్యక్తియని చెప్పు దురు.

ఉదా॥ జాతియొక్క ఆశ్రయమైన యేమానవులు కలరో, అందు ఒక్కొక్క మానవుని వ్యక్తి యందురు.

శిష్యుడు:- గుణమనగా నేమి?

గురువు;- కర్మేతరజాతిమాత్రాశ్రియము: లేక ద్రవ్య కర్మేతర జాత్యాశ్రయము గుణమనబడును.

శిష్యుడు;- గుణి యనగా నేమి?

గురువు;- గుణాశ్రయమును గుణియనియు ద్రవ్యమని యును చెప్పుదురు.

ఉదా॥ అగ్ని గుణి, రూపము గుణము, జలము గు రసము గుణము.

శిష్యుడు;- క్రియ యనగా నేమి?

గురువు;- చేష్ట (చేత)ను క్రియ యందురు. గమనా గమనాదులకు క్రియయని పేరు.

శిష్యుడు;- క్రియ గలవాడనగా నేమి?

గురువు;- క్రియాశ్రయమును క్రియావా నందురు. క్రియకు ఆశ్రయమైన వానిని కర్త అని అందురు.

శిష్యుడు:- కార్య మనగా నేమి?

గురువు;- ఉత్పన్నమైన (పుట్టిన) దానిని కార్యమందురు. (ఘటము)

శిష్యుడు:- ఉపాదానకారణ మనగా నేమి?

గురువు:- ఏపదార్థము కార్యోత్పత్తికి పూర్వము నియతముగా వర్తించుచున్నదో, ఆపదార్థము ఆకార్యమునకు కారణ మనబడును.

ఉదా॥ ఘటరూపకార్యమునకు మృత్తికాదులు కారణములు.

శిష్యుడు :- శబ్దత్వజాతితోను. దాని వ్యాప్యముతోను, శ్రోత్రమునకుగల తాదాత్మ్యసంబంధ మెట్టిది?

గురువు ;- పైజెప్పిన ద్వివిధ శబ్దములయందును గల శబ్దత్వజాతితోను, దానివ్యాప్యమగు 'క' త్వ, 'తార' త్వాదులతోను, శ్రోత్రేంద్రియమునకు శ్రోత్ర సంయుక్త తాదాత్మ్యవత్తాదాత్మ్యసంబంధమున్నది అనగా శ్రోత్రసంయుక్త తాదాత్మ్యాభిన్నమగు తాదాత్మ్యసంబంధమున్నది. కావున శ్రోత్రసంయుక్త తాదాత్మ్యాభిన్న తాదాత్మ్యమగు శబ్దముతో శబ్దత్వాదులకు తాదాత్మ్యము కలదు.

శిష్యుడు;- శ్రోత్ర, రసనా, ఘ్రాణములయందు గల సంయోగసంబంధ మెందులకు నిష్ఫల మగుచున్నది?

గురువు:- ఆకాశములో శ్రోత్రమునకు సంయోగ సంబంధ మున్నది అట్లే రసనాఘ్రాణములకు కూడ ద్రవ్యముతో సంయోగసంబంధ మున్నది. కావున నీమూడుఇంద్రియములతోను ద్రవ్యముయొక్క ప్రత్యక్షము కావలెను. కాని శ్రోత్రమందును రసనాఘ్రాణముల యందును ద్రవ్య ప్రత్యక్షములకు యోగ్యత లేదు కావున నాసంబంధములు సఫలము గావు నిష్ఫలములే యగుచున్నవి.

శిష్యుడు;- శ్రోత్రజప్రమకు కరణ మేది? దానిని కలిగించునవి యేవి ?

గురువు;- శ్రోత్రమువలన కలిగెడి ప్రమకు శ్రోత్రేంద్రియము కరణము. శ్రోత్రేంద్రియమునకు శబ్దముతోగల శ్రోత్రసంయుక్త తాదాత్మ్య సంబంధమును, శబ్దత్వజాతితోను, కత్వతారత్వాదులతోను గల శ్రోత్రసంయుక్త తాదాత్మ్యాభిన్న తాదాత్మ్యసంబంధమును నగు యీరెండు సంబంధములును తమకు కారణమైన శ్రోత్రేంద్రియమునందు పుట్టి తత్కారకమగు శ్రోత్రజప్రమను (శబ్దజ్ఞానమును) కలిగించుచున్నవి. కావున నవి వ్యాపారము లనబడును శ్రోత్రజప్రమ ఫలమనబడును.

— త్వాచ ప్రత్యక్ష ప్రమ —

శిష్యుడు;- దేనిని స్పర్శ మందురు ? అది ఎన్నివిధములు ?

గురువు;- త్వగింద్రియమువలన గ్రహింపబడు గుణము స్పర్శ మందురు. 1) శీతము 2) ఉష్ణము 3) శీతోష్ణాభావము 4) కఠినత్వము అని స్పర్శము నాలుగు విధములు.

శిష్యుడు;- త్వగింద్రియము వలన ఏయే జ్ఞానములు కలుగుచున్నది ?

గురువు.- త్వగింద్రియము వలన స్పర్శము, స్పర్శాశ్రయము, స్పర్శాశ్రితమగు స్పర్శత్వజాతి స్పర్శత్వవ్యాప్యమైన కఠినత్వాదులు మొదలగు వాని జ్ఞానము కలుగుచున్నది.

శిష్యుడు;- త్వగింద్రియమునకు! ద్రవ్యముతోను, ద్రవ్యాశ్రితమైన జాతితోను ఏయే సంబంధము లున్నవి ?

గురువు:- త్వగింద్రియము వాయుభూత సత్వ గుణాంశమ నుండి కలిగియుండుటవలన దానికి (త్వగింద్రియమునకు) కార్యరూపమగు ద్రవ్యత్వమున్నది. ద్రవ్యమగుటచే దానికి ఇతరద్రవ్యములతో సంయోగ మున్నది. కావున త్వగింద్రియముతో ద్రవ్యప్రత్యక్షప్రమ అనగా త్వాచప్రత్యక్షప్రమ (స్పర్శజ్ఞానము) కలుగునప్పుడు త్వగింద్రియమునకు ద్రవ్యముతో సంయోగసం బంధము కలుగుచున్నది.

అట్లే ద్రవ్యాశ్రితమైన జాతితోడను త్వాచప్రత్యక్ష యోగ్యములగు స్పర్శము, సంఖ్య, ప్రమాణము, పృథక్త్వము సంయోగము, విభాగము, పరత్వము, ద్రవ్యత్వము అను

నీ తొమ్మిదిగుణములుతోడను, త్వగింద్రియమునకు త్వక్సంయుక్త తాదాత్మ్యసంబంధ మున్నది.

శిష్యుడు:— ఉద్భూతమనగానేమి? అవి యేవి? అనుద్భూత మనగా నేమి? అవి యేవి?

గురువు:— ప్రత్యక్షయోగ్యము ఉద్భూత మనబడును. ప్రత్యక్షమునకు యోగ్యము కానిది అనుద్భూత మనబడును.

ఉద్భూత రూపస్పర్శములు గల భూమి, జలము అగ్ని అనెడి యీమూడు ద్రవ్యములును త్వాచప్రత్యక్షములు అవగా త్వగింద్రియముచే తెలియబడుచున్నవి. కాని అనుద్భూత స్పర్శగుణములుగల పృథివి, జలము, తేజోరూప ద్రవ్యములు మూడును త్వాచప్రత్యక్షములు (త్వగింద్రియముచే తెలియబడునవి) కావు, అట్లే వాయుగుణమగు స్పర్శము త్వగింద్రియమునకు ప్రత్యక్ష మగుచున్నది కాని వాయుద్రవ్యము ప్రత్యక్ష మగుటలేదు.

ఉద్భూత రూపస్పర్శాదులుగల ద్రవ్యము, ద్రవ్యత్వజాతి, తదాశ్రితమగు ప్రత్యక్షయోగ్యగుణములు మొదలగువాటి యొక్క త్వాచ ప్రత్యక్షము కలుగుచున్నది. తదితరములగు అనుద్భూతములు ప్రత్యక్ష మగుటలేదు.

ఎట్లనగా, ఘ్రాణరసననేత్రములందు రూపము

స్పర్శము అను నీ రెండును ఉన్నవి. కాని అవి ఉద్భూతములు కావు. ఘ్రాణాదీంద్రియములు పృథివి, జల, తేజోరూపములైనను ఆ యింద్రియములయందు త్వాచప్రత్యక్షమున్ను, చాక్షుష ప్రత్యక్షమున్న్ను కలుగుట లేదు. ఒకగుడిసె పైకప్పులో నుండు సూక్ష్మమైన ద్వారములగుండా ప్రసరించెడు సూర్యకిరణములలో అతిసూక్ష్మమైన అణువులు మనకంటికి కనబడుచున్నవి. అవి త్ర్యణుకస్వరూప పృథ్వీరూపము. వానిలో నుద్భూత రూపము కలదు. కావుననే త్ర్యణుకములకు చాక్షుషప్రత్యక్షము కలుగుచున్నది. అయితే వానిలో నుద్భూతస్పర్శము లేదు. కావున త్ర్యణుకములు త్వాచప్రత్యక్షమగుట లేదు. త్ర్యణుకములలో స్పర్శగుణమున్నది. అయితే ఆస్పర్శగుణము ఉద్భూతము కాదు. వాయువునందు ఉద్భూతస్పర్శ మున్నది. రూపము లేదు. కావున వాయువు త్వాచ చాక్షుష ప్రత్యక్షము లగుట లేదు. దీనివలన తెలియున దేమనగా చాక్షుష ప్రత్యక్ష మందు ఉద్భూతరూపమును, త్వాచప్రత్యక్షమందు ఉద్భూతరూప స్పర్శములును హేతువులుగా నున్నవి.

శిష్యుడు:— ఏయింద్రియమునకు ఏవిషయమున యోగ్యతయున్నది? ఏవిషయమున యోగ్యత లేదు?

గురువు:— 1) త్వగింద్రియమునకు స్పర్శవిషయమున మాత్రము యోగ్యత యున్నది. ఇతరత్ర లేదు. అనగా

త్వగింద్రియము స్పర్శమునుమాత్రము తెలియుచున్నది. తదితరమును తెలియుటలేదని అర్థము. అట్లే 2) నేత్రేంద్రియమునకు రూపవిషయమున 3) శ్రోత్రేంద్రియమునకు శబ్దవిషయమున 4) జిహ్వేంద్రియమునకు రసవిషయమున 5) ఘ్రాణేంద్రియమునకు గంధవిషయమున మాత్రము యోగ్యత, యున్నది. ఇతరత్ర లేదు. కాని త్వగింద్రియమునకును, నేత్రేంద్రియమునకును 'సంఖ్య, పరిమాణము, పృథక్త్వము, సంయోగము: విభాగము, పరత్వము, అపరత్వము, ద్రవ్యత్వము అను నీ యెనిమిది గుణములయందును యోగ్యత గలదు. అనగా తెలియుచున్నవని అర్థము.

శిష్యుడు:- త్వాచప్రత్యక్షప్రమకు కరణమేది? ఏయే సంబంధముల వలన అది కలుగుచున్నది? దాని వ్యాపార ఫలములు యేవి?

గురువు:- త్వక్సంయుక్త ద్రవ్యముతో ద్రవ్యత్వ జాతికిని ద్రవ్యగుణములకును, తాదాత్మ్యసంబంధము కలదు. స్పర్శము మొదలగు గుణములయందు గల స్పర్శత్వాదుల జాతులతో త్వక్కునకు త్వక్సంయుక్త తాదాత్మ్యాభిన్న తాదాత్మ్య సంబంధమున్నది. కావున త్వగింద్రియము వలన కలిగెడి స్పర్శజ్ఞానమునకు (త్వాచ ప్రత్యక్షప్రమకు) త్వగింద్రియము కరణమగును. త్వక్సంయోగము త్వక్సంయుక్త తాదాత్మ్యము, త్వక్సంయుక్త తాదాత్మ్యాభిన్న

తాదాత్మ్యము' అను నీమూడు సంబంధములును వ్యాపార ములగును. త్వాచప్రత్యక్షప్రమ ఫలమగును.

చాక్షుషప్రత్యక్షప్రమ

శిష్యుడు;- సద్గురుదేవా! దేనిని రూపమందురు? అది ఎన్ని విధములు?

గురువు;- నాయనా! నేత్రేంద్రియముచేత గ్రాహ్య మగు గుణము రూపమనబడును. 1) శుక్లము (తెలుపు) 2) నీలము 3) పీతము (పసుపువర్ణము) 4) రక్తము (ఎరుపు) 5) హరితము (ఆకుపచ్చవర్ణము) 6) కపిశము (పసుపు మీరిన ఎరుపు) 7) చిత్రము (నానావర్ణములు) అనిరూపము ఏడువిధములు.

శిష్యుడు;- నేత్రమునకు ప్రత్యక్షములగునవి యేవేవి?

గురువు:-చక్షురింద్రియము అగ్నియొక్క సత్త్వగుణాం శమువలన పుట్టినదగుటచే నేత్రము కార్యరూపమగు ద్రవ్యమగును. ద్రవ్యమగుటచే దానికితర ద్రవ్యములతో సంయోగము కలుగుచున్నది. కావున ఉద్భూతరూపము లైన పృథివి జల తేజోద్రవ్యములు మూడును, వానికా శ్రితమగు యోగ్యజాతియును 'రూపము, సంఖ్య, పరిమా ణము, పృథక్త్వము, సంయోగము, విభాగము, పరత్వము, అపరత్వము ద్రవత్వము' అను నీ తొమ్మిదియోగ్యగుణ ములును నేత్రమునకు ప్రత్యక్షము లగుచున్నవి.

శిష్యుడు ;— చాక్షుష ప్రమకు కరణ మేది? ఏయే సంబంధములవలన అది కలుగుచున్నది। దాని వ్యాపార ఫలములు యేవి?

గురువు:— ద్రవ్యముతో నేత్రమునకు గల సంబంధము సంయోగసంబంధ మనబడును. ద్రవ్యత్వ జాతితోడను. రూపాదిగుణములతోడను; నేత్రమునకు గల సంబంధము నేత్రసంయుక్తతాదాత్మ్యసంబంధ మనబడును. రూపాదిగుణముల కాశ్రితమైన రూపత్వాదిజాతితో నేత్రమునకు గల సంబంధము నేత్రసంయుక్త తాదాత్మ్యాభిన్న తాదాత్మ్య సంబంధ మనబడును కావునచాక్షుష ప్రమకు చక్షురింద్రియము కరణమగును. నేత్రసంయోగ సంబంధము, నేత్రసంయుక్తతాదాత్మ్యసంబంధము నేత్రసంయుక్త తాదాత్మ్యాభిన్న తాదాత్మ్యసంబంధము' అను నీ మూడు సంబంధములు వ్యాపారములగును. చాక్షుష ప్రమ (రూపజ్ఞానము) ఫలమగును.

— రాసన ప్రత్యక్ష ప్రమ —

శిష్యుడు:— గురువర్యా! దేనిని రసమందురు? అది ఎన్ని విధములు?

గురువు:— జిహ్వేంద్రియముచేత గ్రాహ్యమగు గుణము రసమనబడును. 1) మధురము (తీపు) 2) ఆమ్లము (పులుపు) 3) లవణము (ఉప్పు) 4) కటుకము (కారము)

6) కషాయము (ఒగరు) 6) తిక్తము (చేదు) అని రసములు ఆరు విధములు.

శిష్యుడు:- రసనేంద్రియ మనగా నేమి? అది దేనిని తెలియుచున్నది.

గురువు:- రసనేంద్రియమనగా జిహ్వేంద్రియము (నాలుక) అని అర్థము. ఇది జలముయొక్క సత్వగుణాంశము వలన పుట్టిన దగుటచే జిహ్వాకార్య రూపమగు ద్రవ్యమగును. ద్రవ్యమగుటచే దానికితరద్రవ్యములతో సంయోగము కలుగుచున్నది. ఈజిహ్వేంద్రియము రసమును దానికాశ్రిత మైన రసత్వజాతిని రసభేదములగు మధురము ఆమ్లము లవణము కటుకము కాషాయము తిక్తము అనెడి షడ్రసములను తెలియుచున్నది.

శిష్యుడు:- రాసనప్రమకు కరణమేది? ఏయే సంబంధములవలన అది కలుగుచున్నది? దాని వ్యాపారఫలములు యేవి?

గురువు;- ఈ రసనేంద్రియమునకు రసముతో రసనాసంయుక్త తాదాత్మ్య సంబంధమును, రసత్వజాతితోడను, దాని వ్యాప్యమగు మధురత్వాదులతోడను రసనాసంయుక్త తాదాత్మ్యభిన్న తాదాత్మ్యసంబంధమును కలుగుచున్నది. కావున రాసనప్రమకు రసనేంద్రియము (జిహ్వేంద్రియము)

కరణ మగును. 'రసనాసంయుక్త తాదాత్మ్యసంబంధము' రసనాసంయుక్త తాదాత్మ్యాభిన్న తాదాత్మ్య సంబంధము, అను నీరెండు సంబంధములును వ్యాపారములగును. రాసన ప్రమ ఫలమగును.

— ఘ్రాణజ ప్రత్యక్ష ప్రమ —

శిష్యుడు;- దేవా! దేనిని గంథ మందురు ? అదియెన్ని విధములు ?

గురువు:- నాయనా! ఘ్రాణేంద్రియము (ముక్కు) చేత గ్రాహ్యమగుగుణమును గంధమందురు. అది 1) సుగంధము 2) దుర్గంధము అని రెండు విధములు.

శిష్యుడు:- ఘ్రాణేంద్రియమునకు ప్రత్యక్షములగునవి యేవి ?

గురువు;- ఘ్రాణేంద్రియము పృథ్వి (భూమి)యొక్క సత్వ గుణాంశమువలన పుట్టిన దగుటచే, ఘ్రాణము కార్య రూప ద్రవ్యమగును. కావున దానికితర ద్రవ్యములతో సంయోగము కలుగుచున్నది. ఈ ఘ్రాణేంద్రియమునకు గంధగుణమును, దాని కాశ్రితమైన గంధత్వజాతియు, దానికి వ్యాప్యములయిన సుగంధ దుర్గంధత్వములును ప్రత్యక్షములగుచున్నవి. (తెలియబడుచున్నవి)

శిష్యుడు:- ఘ్రాణజప్రమకు కరణ మేది ? ఏయే సం

బంధములవలన అది కలుగుచున్నది? దాని వ్యాపారఫలములు యేవి?

గురువు:— ఘ్రాణేంద్రియమునకు గంధగుణముతో 'ఘ్రాణసంయుక్త తాదాత్మ్యసంబంధమును, గంధత్వజాతితో 'ఘ్రాణసంయుక్త తాదాత్మ్యాభిన్న తాదాత్మ్య సంబంధమును' అనెడి రెండుసంబంధములు కలుగుచున్నవి. ఈ ఘ్రాణజ ప్రమకు ఘ్రాణేంద్రియము కరణ మగును. 'ఘ్రాణసంయుక్త తాదాత్మ్యసంబంధము, ఘ్రాణసంయుక్త తాదాత్మ్యాభిన్న తాదాత్మ్యసంబంధము' అను నీ రెండు సంబంధములును వ్యాపారములగును. ఘ్రాణజప్రమ ఫలమగును.

శిష్యుడు;— ఆచార్యోత్తమా? బాహ్యప్రత్యక్షప్రమలకు సంగ్రహముగా నుపసంహారవాక్యమును వచింపుడు?

గురువు;— ప్రియశిష్యా! పంచవిధములైన బాహ్యప్రత్యక్ష ప్రమాఫలములకు శ్రోత్రాదిపంచేంద్రియములు కరణములు 'వానిసంయోగములు, సంయుక్తతాదాత్మ్యములు సంయుక్తతాదాత్మ్యాభిన్న తాదాత్మ్యములు' ఈమూడు సంబంధములు వ్యాపారములు.

ఇట్లు ప్రత్యక్షప్రమ సంగ్రహముగా
సమాప్తము చేయబడినది.

అనుమితి ప్రమ

శిష్యుడు;- మహాత్మా! అనుమితి యనగా నేమి? అనుమాన మనగా నేమి?

గురువు;- నాయనా! అనుమితిప్రమకు కరణము అనుమానప్రమాణము. 'లింగజ్ఞానజన్యజ్ఞాన మనుమితిః' లింగజ్ఞానమువలన కలిగెడి సాధ్యజ్ఞానము అనుమితి యనబడును.

ఉదా॥ 'అయం పర్వతః వహ్నిమాన్ ధూమవత్త్వాత్ యో యో ధూమవాన్ స వహ్నిమాన్ యథా మహానసః' అనగా 'ఈపర్వతము అగ్నిగలది ధూమవంత మగుటవలన. ఏది యేది ధూమవంతమై యున్నదో అది యది అగ్నిగలది యగుచున్నది. మహానసము (వంటయింటి) వలె' అనెడి ఈప్రసిద్ధమైన అనుమానమునందు అగ్నితోకూడిన పర్వతము పక్షమగును. వహ్ని (అగ్ని) సాధ్యమగును, ధూమము (పొగ) లింగమగును. మహానసము (వంటయిల్లు) దృష్టాంతమగును. పర్వతమున ధూమముయొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానము కలుగగా అగ్నిజ్ఞానము కలుగుచున్నది అందు ధూమముయొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానము లింగజ్ఞానము. దానివలన అగ్నిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. కావున పర్వతమునందు అగ్నిని గురించిన జ్ఞానము అనుమితి యగును. అనగా ఈపర్వతము ధూమవంతమను లింగజ్ఞానము కలిగిన మనుజునకు యిది

అగ్నివంతమను అనుమితిజ్ఞానము కలుగుచున్నది.

శిష్యుడు;- దేవా! ఈఅనుమితి లక్షణము వేదాంత సిద్ధాంతమునందు ఎట్లు సంభవించును? సంభవింపదు కదా?

గురువు;- సంభవించును. 'జీవః బ్రహ్మాఽభిన్నః, సచ్చిదానందలక్షణత్వాత్, యత్ర యత్ర సచ్చిదానందలక్షణత్వం, తత్ర తత్ర జీవబ్రహ్మాఽభేదః యథా బ్రహ్మణి' ఈ జీవుడు బ్రహ్మాఽభిన్నుడు. సచ్చిదానందరూపుడగుట వలన. ఏది ఏది సచ్చిదానందరూపమై యున్నదో, అది యది బ్రహ్మాఽభిన్నమే యగుచున్నది. ఎట్లు బ్రహ్మము సచ్చిదానందరూప మగుటవలన బ్రహ్మము కన్న అభిన్నమే యగునో, అట్లే జీవుడును సచ్చిదానందరూపుడగుట వలన. బ్రహ్మము కన్న అభిన్నమే యగును. ఈయనుమానమునందు జీవుడు పక్షము. బ్రహ్మాఽభేదము సాధ్యము సచ్చిదానందరూపత్వము లింగము. బ్రహ్మము దృష్టాంతము. ఈజీవుడు సచ్చిదానంద రూపుడను లింగజ్ఞానానంతరము యీ అధికారి పురుషునకు జీవుడు బ్రహ్మముకన్న అభిన్నుడను అనుమితి జ్ఞానము కలుగుచున్నది.

శిష్యుడు:- స్వామీ! అనుమానమునందు పక్షమనగా నేమి ?

గురువు:- అనుమితిజ్ఞానము కన్న పూర్వము, యీ పురుషునకు యేపదార్థము నందు సాధ్యముయొక్క సంశ

యము కలుగుచున్నదో, ఆపదార్థము పక్షమనబడును.

ఉదా॥ అనుమానమునందు 'పర్వతో వహ్నిమాన్' అను అనుమితికి పూర్వము యీపురుషునకు ఆపర్వతము నందు వహ్ని (అగ్ని) సంశయమున్నది. కావున ఆపర్వతము అనుమానమునందు పక్షమనబడును.

శిష్యుడు:— అనుమానమునందు సాధ్యమనగా నేమి ?

గురువు:— ఆపక్షమునందు యీపురుషునకు లింగ జ్ఞానము చేత ఏపదార్థముయొక్క జ్ఞానము కలుగుచున్నదో ఆపదార్థము సాధ్యమనబడును.

ఉదా॥ అనుమానమునందు యీపురుషునకు పర్వతరూప పక్షమునందు ధూమరూప లింగజ్ఞానముచేత వహ్ని (అగ్ని) అను జ్ఞానము కలుగుచున్నది. కావున యీఅనుమానము నందు వహ్ని సాధ్యమనబడును.

శిష్యుడు?— అనుమానమునందు దృష్టాంత మనగా నేమి ?

గురువు:— పురుషునకు సాధ్యలింగములు రెండును ఏపదార్థమునందు నిశ్చితములగుచున్నవో, ఆ పదార్థము దృష్టాంత మనబడును.

ఉదా॥ అనుమానమునందు యీపురుషునకు మహానసము

నందు వహ్నిరూప సాధ్యముయొక్కయు, ధూమ రూప లింగముయొక్కయు నిశ్చయమగుచున్నది. అందువలన ఆ మహానసము (వంటయిల్లు) అనుమానమునందు దృష్టాంత మనబడును.

శిష్యుడు:- అనుమానమునందు లింగ మనగా నేమి?

గురువు;- దేనిజ్ఞానమువలన సాధ్యముయొక్క జ్ఞానము కలుగునో, అది లింగ మనబడును. అనుమితిజ్ఞానమునకు విషయము అగ్ని గనుక నది సాధ్యము. ధూమ(పొగ) జ్ఞానమువలన అగ్నిరూప సాధ్యజ్ఞానము కలుగుచున్నందున ధూమము లింగము.

శిష్యుడు;- గురుదేవా! ఏలింగజ్ఞానముచేత అనుమితి కలుగుచున్నదో ఆలింగముయొక్క స్వరూపమేది? లక్షణ యుక్తముగా బోధింపుడు?

గురువు:- 'వ్యాప్త్యాశ్రయః లింగమ్' సాధ్యవ్యాప్తికి యేది ఆశ్రయమై యున్నదో అది లింగమనబడును, అనగా వ్యాప్యజ్ఞానమువలన వ్యాపకజ్ఞానము కలుగును. కావున వ్యాప్యము లింగము. వ్యాపకము సాధ్యము.

ఉదా॥ అనుమానమునందు అగ్నిరూపసాధ్యము యొక్క వ్యాప్తికి ఆశ్రయము ధూమమై యున్నది. కావున ఆ ధూమము లింగమనబడును.

శిష్యుడు:- ఏవ్యాప్తికి ఆశ్రయమగుటవలన ధూమము లింగమనబడుచున్నదో, ఆ వ్యాప్తియొక్క స్వరూప మేది?

గురువు:- 'సాధన సాధ్యయో ర్నియతసామానాధి కరణ్యం వ్యాప్తిః' సాధన సాధ్యముల రెంటికిని నియత మైన సామానాధికరణ్యము అనగా అవినాభావ రూప సంబంధము వ్యాప్తి యనబడును

ఉదా॥ అనుమానమునందు ధూమరూప సాధనము నకును, వహ్నిరూప సాధ్యమునకును నియమితమైన సామా నాధికరణ్యమున్నది. అనగా అవినాభావరూప సంబంధ మున్నది. ఏది లేకుండిన నేది యుండదో దానియందు అవినాభావరూపసంబంధము కలదు. ఎట్లనగా వహ్నిరూప సాధ్యమును విడిచి ధూమరూప సాధనము ఒకప్పుడైనను స్వతంత్రముగా వుండదు అగ్నిలో ధూమమునకు అవినా భావ రూపసంబంధము కలదు. అది ధూమముతో అగ్ని యొక్క వ్యాప్తియగును. ధూమమును విడిచి తప్త లోహము (కాలినయినుము) నందు కూడ అగ్నియుండును. గనుక అగ్నితో ధూమమునకు వ్యాప్తి లేదు. కావున ధూమమునకు వ్యాప్యము అగ్ని కాదు. అగ్నికి వ్యాప్యము ధూమము. వ్యాప్తికి ఆశ్రయమగుటవలన ధూమాదిసాధ నము వ్యాప్యమనబడును. వ్యాప్తి నిరూపక మగుటవలన వహ్న్యాదిసాధ్యము వ్యాపకమనబడును

శిష్యుడు:- అనుమితియందు ఒకే అర్ధవాచకములగు శబ్దములు యేవేవి?

గురువు:- అనుమితియందు 1) లింగము 2) సాధనము 3) హేతువు అను నీమూడు శబ్దములును ఒకే అర్ధవాచకము లగును.

శిష్యుడు;- దేవా! వ్యాప్తిజ్ఞానము పురుషున కెట్లు కలుగును? మరియు దానియొక్క కరణము, వ్యాపారము ఫలము అనునవి యేవేః?

గురువు;- కుమారా! వంటయింటియందు మాటి మాటికి ధూమాగ్నులు కూడి యుండుటను చూచి యుండుటవలన యీ పురుషునకు ధూమము వహ్ని వ్యాప్తి సహితము అను వ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. తదనంతర మొకకాలమున పర్వత సమీపమునకు బోయిన యీ పురుషునకు ఈపర్వతము ధూమవంతమను ధూమరూప లింగజ్ఞాన ముప్పతిల్లగా, అపుడు పూర్వానుభూత వ్యాప్తి యొక్క సంస్కార స్మృతి కలుగును. 'పిమ్మట 'పర్వతో వహ్నిమాన్' అనగా ఈపర్వతము అగ్నికలది అను అనుమితి జ్ఞానము కలుగు చున్నది.

అందు వ్యాప్తిజ్ఞానము అనుమితిప్రమకు కరణమగుట వలన అనుమానప్రమాణమై యున్నది. ఆవ్యాప్తియొక్క సంస్కారము (స్మృతి) కరణమునకు అవాంతరవ్యాపారము

క్షమందు సాధ్యజ్ఞానరూపమైన అనుమితిప్రమ ఫలము. లింగజ్ఞానము సంస్కారోద్బోధక మగుటవలన సహకారి కారణమైయున్నది.

ఇట్లు వాక్యప్రయోగము లేకుండ వ్యాప్తిజ్ఞానాదికముచేత గలుగునట్టి అనుమితి స్వార్థానుమితి యనబడును. దానికి కరణమగు వ్యాప్తి స్వార్థానుమాన మనబడును.

—అనుమితిప్రమా విభాగము—

శిష్యుడు:— అనుమితిప్రమ ఎన్నివిధములు?

గురువు:- అనుమితిప్రమ 1)స్వార్థానుమితి 2)పరార్థానుమితి అనుభేదముచేత రెండువిధములు.

శిష్యుడు:- అందు స్వార్థానుమితిప్రమ అనగా నేమి?

గురువు;- ముందు చెప్పినట్లు వేరొకని యుపదేశము లేకయే పురుషునకు వ్యాప్తిలింగజ్ఞానాదికములచేత ఏ అనుమితి కలుగుచున్నదో అదిస్వార్థానుమితి యనబడును. ఇదిపూర్వము నిరూపింపబడియున్నది.

శిష్యుడు:- ఇక ద్వితీయమగు పరార్థానుమితి ప్రమ అనగా నెట్టిది?

గురువు:— ముందు చెప్పినట్లు తాను పర్వతమునందు వహ్నినిశ్చయము చేసి యింకొకనికి వాక్యప్రయోగము

ద్వారా అగ్నియొక్క నిశ్చయము కలగించుట యేది కలదో అది పరార్థానుమితి యనబడును.

శిష్యుడు:-సద్గురుప్రభూ! అపరార్థానుమితి ఎట్లు కలుగుచున్నది? దానిని పదకృతిచేసి వివరింపుడు?

గురువు:- సుపుత్రా! ఆ పరార్థానుమితి న్యాయము చేత సిద్ధమగుచున్నది. అవయవ సముదాయమునకు న్యాయ మని పేరుకలదు. ఆ యనుమాన వాక్యమునందు ఏ ప్రతిజ్ఞాదివాక్యములున్నవో అవి అవయవములై యున్నవి. అందు నైయాయికులు 1) ప్రతిజ్ఞ 2) హేతువు 3) ఉదాహరణము 4) ఉపనయము 5) నిగమనము అను పంచావయవముల సముదాయమును న్యాయమందురు.

ఉదా॥ ప్రసిద్ధానుమానమునందు 'పర్వతోవహ్నిన్' అనునది ప్రతిజ్ఞావాక్యము. 'ధూమవత్త్వాత్' అనునది హేతువాక్యము. 'యో యో ధూమవాన్ స వహ్నిన్ యథామహానసః' అనునది ఉదాహరణవాక్యము. 'తథా చాఽయమ్' ఈ పర్వతము అమహానసమువలె ధూమవంతము అనునది ఉపనయవాక్యము. 'తస్మాత్తథా' అనగా ధూమవంతమగుట వలనయీపర్వతము ఆ మహానసమువలె అగ్ని కలదియేయగును అనునది నిగమనవాక్యము. ఈ ప్రకారముగా ప్రతిజ్ఞాది పంచావయవరూప సముదాయరూప న్యాయముచేత అన్యపురుషునకు (యింకొకనికి)

వ్యాప్తి లింగాదుల యొక్క జ్ఞానముకలిగి అగ్ని అనుమితి కలుగుచున్నది. దీనిని పరార్థానుమితి యందురు,

శిష్యుడు:- ఓదయామయా! ఇక వేదాంత మతమును బట్టి అట్టి వాక్యము ఎన్ని అవయవములుకలది? విపులముగా బోధింపుడు?

గురువు;- నాయనా! ఇక వేదాంత సిద్ధాంతమందు 1) ప్రతిజ్ఞ 2) హేతువు 3) ఉదాహరణము అను మూడవయవముల సముదాయవాక్యమునకు న్యాయమని పేరు. లేక 1) ఉదాహరణము 2) ఉపనయము 3) నిగమనము అను మూడవయవముల సముదాయమునకు న్యాయమని పేరు. ఎట్లనగా 'పర్వతో వహ్నిమాన్ ధూమాత్ యో యోధూమవాన్ సోఽగ్నిమాన్ యథామహానసః' అనగా పర్వతము అగ్నికలది పొగయుండుటవలన, ఏదేది పొగ గలదియో అది యది అగ్నికలది, వంటయింటివలె, ఇది పూర్ణవాక్యము. ఇందుమూడు అవాంతర వాక్యములు కలవు. వాటికి వరుసగా ప్రతిజ్ఞాదులని పేర్లు కలవు,

ఎట్లనగా 'పర్వతోఽహ్నిమాన్' పర్వతము అగ్నిగలది యను వాక్యము సాధ్యవిశిష్టమగు పక్షమును బోధించుప్రతిజ్ఞా వాక్యము. అగ్ని సాధ్యము. పర్వతము అగ్ని విశిష్టము కావున పర్వతము పక్షము. ఈవాక్యమువలన 'వహ్నివిశిష్టము పర్వతము' అను బోధయగుచున్నది. గనుక నిది ప్రతిజ్ఞావాక్య

మనబడును.

ఇక 'ధూమా త్' పొగయుండుటవలన అనువాక్యము ప్రతిజ్ఞావాక్యమునకు తర్వాత నున్నలింగ బోధక మయిన మాటకావున హేతువాక్య మనబడును.

హేతుసాధ్యముల అవినాభావమును ప్రతిపాదించు నది ఉదాహరణవాక్యము, 'యోయోధూమవాన్' సో౽గ్ని మాన్ యథామహానసః' (ఏదిఏదిపొగగలదియగునో, అది యదినిప్పు గలదియగును. వంటయింటివలె) అనునది ఉదా హరణవాక్య మనబడును.

ఇట్లు మూడువాక్యముల సముదాయరూపమైన మహా వాక్యము పరార్థాను మానమనబడును. దీనిచేతను, అన్య పురుషునకు వ్యాప్తిలింగాదులయొక్క జ్ఞానము కలిగి అగ్ని అనుమితి కలుగుచున్నది. ఈఅనుమితి జ్ఞానము పరార్థాను మితి యనబడును. కావున పంచావయవముల నంగీకరించుట నిష్ఫలమని వేదాంతుల అభిప్రాయమై యున్నది.

శిష్యుడు:— స్వామీ! అట్లే జీవబ్రహ్మా౽భేద సాధక మగు వైదికానుమాన వాక్యమునందును ఆప్రతిజ్ఞాద్యవయవ నిరూపణముచేసి చూపింపుడు ?

గురువు:- శిష్యా! శ్రద్ధగావినుము. జీవఃపరస్మాత్ న భి ద్యతే, సచ్చిదానంద లక్షణత్వాత్, యః సచ్చిదానంద లక్షణః స పరస్మాన్నభిద్యతే, యథాపరమాత్మా తథాచా

యమ్, తస్మాత్తథా' ఈజీవుడుబ్రహ్మముకంటె భిన్నుడు కాడు. అనునది ప్రతిజ్ఞావాక్యము. సచ్చిదానందరూపుడగుటవలన అనునది హేతువాక్యము. ఏదిసచ్చిదానంద రూపమైయున్నదో అది బ్రహ్మముకంటె భిన్నము కాదు. పరమాత్మవలె అనునది ఉదాహరణవాక్యము. జీవుడు పరమాత్మవలె సచ్చిదానంద రూపుడు అనునది ఉపనయవాక్యము. సచ్చిదానంద రూపుడగుటవలన నీజీవుడు బ్రహ్మముకంటె అభిన్నుడేయగును. అనునది నిగమనవాక్యము. ఈప్రకారముగా ప్రతిజ్ఞాది మూడవయవముల యొక్క, లేక, ఉదాహరణాది మూడవయవములయొక్క సముదాయరూప న్యాయముచేత నీయధికారి పురుషునకు వ్యాప్తి లింగాదులయొక్క జ్ఞానము కలిగి జీవబ్రహ్మాఽభేదవిషయక అనుమితి ప్రమ కలుగుచున్నది.

శిష్యుడు;- దేవా! ఇక మూడవయవములుగల మహావాక్యానుమానప్రమాణముచేత వేదాంత వాక్యములకు జీవబ్రహ్మైక్యము ఎట్లుసిద్ధించును ?

గురువు;- వైదికానుమాన ప్రమాణమునందు 'జీవో బ్రహ్మాభిన్నః' సచ్చిదానంద లక్షణత్వాత్, యత్రయత్ర సచ్చిదానంద లక్షణత్వం, తత్రతత్ర జీవబ్రహ్మాఽభేదః, యథాబ్రహ్మణి" (జీవుడు బ్రహ్మమునకంటె వేఱుకాదు. సచ్చిదానంద లక్షణముకగుట వలన, ఎక్కడెక్కడ సచ్చిదానంద లక్షణము కలదో, అక్కడక్కడ జీవబ్రహ్మ భేదము

గలదు. (బ్రహ్మమునందువలె) ఇందు 'జీవో బ్రహ్మాఽభిన్నః' (జీవుడు బ్రహ్మమునకంటె వేఱుగాదు) అనునది ప్రతిజ్ఞా వాక్యమనబడును. 'సచ్చిదానంద లక్షణత్వాత్' (సచ్చిదానంద లక్షణుడగుటవలన) అనునది హేతువాక్య మనబడును. యత్రయత్ర సచ్చిదానందలక్షణత్వం తత్రతత్ర జీవబ్రహ్మాభేదః' యథాబ్రహ్మణి' ఎక్కడెక్కడ సచ్చిదానంద లక్షణముగలదో అక్కడక్కడ జీవబ్రహ్మాఽభేదము కలదు. (బ్రహ్మమునందువలె) అనునది ఉదాహరణవాక్య మగును. ఇందు జీవుడు పక్షము. జీవబ్రహ్మాఽభేదము సాధ్యము, సచ్చిదానంద లక్షణత్వము హేతువు. ఇట్లు మూడవయవములు గల, మహావాక్యము వైదిక పరార్థానుమానమనబడును.

శిష్యుడు:- సద్గురూ! జీవాత్మయందొక ప్రమాణము చేతనైనను, సచ్చిదానంద రూపత్వము సిద్ధించినచో, ఆ సచ్చిదానంద రూపత్వ హేతువువలన, జీవునియందు బ్రహ్మాఽభేదముచెప్పవచ్చును. కాని జీవునియొక్క సచ్చిదానంద రూపత్వమందు యేఒక్క ప్రమాణమును లేదు కదా?

గురువు;- కుమారా! లేకేమి, అనేకశ్రుతి, స్మృతి, యుక్తి, అనుభవము లను యీనాలుగు ప్రమాణముల చేత గూడ, జీవునియందు సచ్చిదానంద లక్షణమునిరూపింతును. శ్రద్ధగా వినుము. 'అవినాశీవా అరేఽయమాత్మా' సన్మాత్రో నిత్యః శుద్ధోబుద్ధః' ఓమైత్రేయీ! ఈయాత్మ నాశరహితము

సత్తామాత్రము, నిత్యము, శుద్ధము, బుద్ధము (జ్ఞానస్వరూపము) ను అగును. ఇత్యాది శ్రుతిప్రమాణముచేతను, 'నిత్యస్సర్వగతః స్థాణు రచలోఽయం సనాతనః' ఈఆత్మనిత్యము సర్వవ్యాపకము, కూటస్థము, అచలము, సనాతనమును అగును. ఇత్యాది గీతాస్మృతి వచనముల చేతను జీవాత్మ యొక్క సత్యత్వము సిద్ధించుచున్నది.

ఈజీవాత్మ సత్యముకానిచో 'కృతప్రణాశదోషము' అకృతాభ్యాగమదోషము' అను రెండుదోషములు ప్రాప్తములగును. (అందు చేయబడిన పుణ్యపాప కర్మములు ఫలభోగము లేకనే నాశమొందుటను కృతప్రణాశదోషమందురు. పూర్వము చేయబడని కర్మములు ఫలభోగమునకు వచ్చుటను అకృతాభ్యాగమదోషమందురు) అనునిట్టియుక్తి ప్రమాణములచేతను, మరియు 'అహమస్మి' (నేనున్నాను) అను అనుభవ ప్రమాణముచేతను ఆత్మయొక్క సత్యత్వము సిద్ధించుచున్నది. కావున యీజీవాత్మ సత్యస్వరూపుడగును.

'అత్రాయంపురుషః స్వయంజ్యోతిర్భవతి, ఆత్మైవాస్య జ్యోతిర్భవతి, యోఽయం విజ్ఞానమయః, త్రిషుధామసు యద్భోగ్యంభోక్తా భోగశ్చయద్భవేత్, తేభ్యోవిలక్షణస్సాక్షీ చిన్మాత్రోఽహం సదాశివః' స్వప్నావస్థలో ఈ ఆత్మయే స్వయం జ్యోతియగును. ఆస్వప్నావస్థయందు సూర్యచం

ద్రాది బాహ్యజ్యోతులు లేక పోయినను ఆత్మజ్యోతిచేతనే స్వప్నపదార్థము లన్నియు ప్రకాశింపబడుచున్నవి. ఈసంఘాతమునకు ఆత్మయేజ్యోతి. ఈఆత్మ విజ్ఞాన రూపమైనది. జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులను అవస్థాత్రయమునందు వరుసగా తెలియబడుచుండెడి విశ్వతైజసప్రాజ్ఞు లనెడి త్రివిధభోక్తలును. వారియొక్క స్థూలసూక్ష్మాది భోగ్యపదార్థములును అంతఃకరణయొక్క లేక అజ్ఞానముయొక్క వృత్తిరూప భోగమును, అనువీనికన్నిటికిని విలక్షణమైనసాక్షిచైతన్యమే నేను, ఇత్యాది శ్రుతుల చేతను, జీవునియొక్క చిద్రూపలక్షణము సిద్ధించుచున్నది మరియు 'యథాప్రకాశయత్యేకః కృత్స్నం లోక మిమం రవిః, క్షేత్రం క్షేత్రీ తథాకృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత '! భారతా! సూర్యుడొక్కడే సమస్త లోకములను ప్రకాశింపజేయు విధమున, ఆత్మయొక్కడే సర్వ సంఘాతమును ప్రకాశింప జేయుచున్నాడు. అనెడి స్మృతుల చేతను, ఈ ఆత్మ చేతనరూపము కానిచో ప్రకాశము లేమిచే, జగత్తునకు అంధత్వము ప్రాప్తించును. అనునిట్టి యుక్తి ప్రమాణముల చేతను, 'అహం అనుభవామి' (నేననుభవించుచున్నాను) అనెడి అనుభవ ప్రమాణము చేతను జీవాత్మయొక్క చైతన్య రూపత్వము అనగా చిద్రూప లక్షణము సిద్ధించు చున్నది. కావున యీ జీవాత్మ చైతన్య స్వరూపుడగును

మరియు 'యో వై భూమా తత్సుఖం, కో హ్యేవా న్యాత్క। ప్రాణ్యాత్ యదేష ఆకాశ ఆనందో నస్యాత్, ఏష హ్యేవానందయతి' దేశ కాల వస్తు పరిచ్ఛేదములు లేని ఆత్మ సుఖరూపము కాని యెడల ప్రాణాపాన దేహేంద్రి యాదులయొక్క వ్యాపారముల జరుపువాడెవడు? ఎవడును లేడు. కావున లోకులయొక్క జీవనము ఆనందపూర్వకమే యగుచున్నది. అతి దుఃఖము ప్రాప్తించి నప్పుడు ప్రాణ వియోగము చూడబడుచున్నది. ఇత్యాది శ్రుతుల చేత ఆత్మయొక్క ఆనంద లక్షణము సిద్ధించుచున్నది 'యోఽంత స్సుఖోఽంతరారామ, స్తథాఽంతర్జ్యోతి రేవ యః' ఇత్యాది గీతా స్మృతి వచనముల చేతను, ఈ ఆత్మ ఆనందరూపుడు కానిచో సర్వమానవులకు తన ఆత్మయందు పరమ ప్రీతి కలుగకూడదు. తనయందు తనకు ప్రతివానికిని పరమ ప్రీతి కలుగుచునేయున్నది. సుషుప్తినుండి మేల్కొనిన పురుషు నకు నేను సుఖముగా నిద్రించితి నను స్మరణ కలుగు చున్నది. ఆస్మరణ అనుభవము లేక కలుగదు. దీని వలన సుషుప్తి యందు సుఖానుభవమున్నట్లు తెలియబడుచున్నది. సుషుప్తిలో విషయజన్యమైన ఆనందమేదియు లేశమపి లేక పోవుటచే అచట తన స్వరూపానందమే అనుభవింప బడు చున్నది. అనెడి యుక్తుల చేతను, నాకు నా యందెప్పు డును అప్రియత్వము కలుగదనెడి అనుభవము చేతను,

జీవాత్మయందు ఆనంద లక్షణము సిద్ధించుచున్నది, కావున జీవుడు ఆనంద స్వరూపుడగును.

ఈ ప్రకారముగా శ్రుతి స్మృతి యుక్తి అనుభవముల చేత జీవాత్మయందు సచ్చిదానంద లక్షణములు సిద్ధించుచున్నవి. కావున జీవునియందు బ్రహ్మాఽభేదము చెప్పవచ్చును. బ్రహ్మమునందు సచ్చిదానంద లక్షణము లున్నవని వేరుగా చెప్పనక్కరలేదు. 'సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ ఆనందో బ్రహ్మ' బ్రహ్మము సత్యరూపము, జ్ఞానరూపము అనంతరూపము, ఆనందరూపము, ఇత్యాది శ్రుతిప్రమాణముల చేత బ్రహ్మమునందు సచ్చిదానంద లక్షణములు సిద్ధించుచున్నవి. అందువలన వైదిక అనుమానమునందును జీవబ్రహ్మములకు అభేదము స్వతస్సిద్ధముగా నున్నదనుటలో సందేహము లేదు.

శిష్యుడు:- ఆచార్యోత్తమా! 'నేను బ్రహ్మరూపుడనై యున్నాను.' అనెడి అనుమితి సర్వపురుషులకు కలుగుచున్నదా! లేక ఒకానొక పురుషునకు కలుగుచున్నదా?

గురువు:- ఏపురుషుడు శ్రోత్రియు బ్రహ్మనిష్ఠాగరిష్ఠుడగు సద్గురువు యొక్క ముఖమునందుండి శ్రద్ధాభక్తి పూర్వకముగా వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణము చేసి, తత్త్వం పదార్థ శోధన చేసియున్నాడో, అతనికిమాత్రమే తన ఆత్మయందు సచ్చిదానంద రూపత్వ హేతుజ్ఞానము చేత

'అహం బ్రహ్మాస్మి' నేను (బ్రహ్మరూపుడనై యున్నాను) అనెడి జీవ బ్రహ్మాఽభేదవిషయక అనుమితి కలుగుచున్నది. కాని, వేదాంత శాస్త్రము శ్రవణము చేయనిపురుషునకు జీవబ్రహ్మాభేదవిషయక అనుమితి కలుగుట లేదు.

శిష్యుడు:- 'తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి' (కేవల ఉపనిషద్రూపశబ్ద ప్రమాణముచేత తెలియుటకు యోగ్యుడైన యేపరమాత్మ పురుషుడున్నాడో, వాని యొక్క స్వరూపమును నేను మిము నడుగుచున్నాను) అనుశ్రుతి చేత ఆ బ్రహ్మము కేవల ఉపనిషద్రూప శబ్ద ప్రమాణమునకు విషయముగా జెప్పబడియున్నది. ఒక వేళ ఆ బ్రహ్మమునందు అనుమాన ప్రమాణవిషయత నంగీకరించిన యెడల పై జెప్పిన శ్రుతిరూప శబ్దప్రమాణమునకు విరోధ మగునుకదా!

గురువు:- అట్లు విరోధమగుటలేదు. అతీంద్రియ బ్రహ్మమందు పురుషుని యొక్క కల్పనారూప అనుమాన ప్రమాణము స్వతః ప్రమాణమని చెప్పుటలేదు. సహకారి ప్రమాణముగా నంగీకరింప బడినది. ఎందుకనగా, 'ఆత్మా వాఽరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యః' శ్రోతవ్యః శ్రుతివాక్యేభ్యో మంతవ్య ఉపపత్తిభిః' అనుస్మృతి చేతను ఆత్మసాక్షాత్కారమునకు మననము విధింపబడియున్నది. అను

మానాది యుక్తులచేత చేయబడు ఆత్మ విచారము మనన మనబడును. ఇట్లు ఆత్మసాక్షాత్కారము కొఱకు మననమున కుపకరించుటచే అనుమానమునకు వేదాంత శాస్త్రముయొక్క సహకారిత్వము చేత ప్రమాణరూపత్వము అంగీకరింపవలయును. అంగీకరింపకున్నచో శ్రుతిస్మృతులయందు చెప్పబడిన మననవిధి వ్యర్థమగును. కావున 'అహం బ్రహ్మాస్మి' 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' ఇత్యాది శ్రుతులచేత బోధింపబడు జీవబ్రహ్మైక్యభేదము పైజెప్పిన అనుమానముచేతకూడ సిద్ధించుట వలన, ఆ యనుమానము వేదాంత శాస్త్రమునకు సహకారి యనబడును.

శిష్యుడు:— దేవా! ఎట్లు 'నేహ నానాస్తి కించన వాచారంభణం వికారో నామధేయం, మాయామాత్రమిదం ద్వైతమ్' ఇత్యాది శ్రుతులచేత ప్రపంచ మిథ్యాత్వము సిద్ధమగుచున్నదో అట్లే అనుమానప్రమాణము చేత కూడ ప్రపంచమిథ్యాత్వము నిరూపింపుడు?

గురువు:— మంచిది. ఏకాగ్ర చిత్తవృత్తితో వినుము. 'వ్యావహారిక ప్రపంచః మిథ్యా దృశ్యత్వాత్ శుక్తిరూప్యవత్' (ఈ ఆకాశాదికమగు వ్యావహారిక ప్రపంచము మిథ్యయగును. దృశ్యమగుటవలన ఏయే పదార్థములు దృశ్యములగునో, ఆయా పదార్థములు మిథ్యలే యగును. శుక్తిరజతమువలె) అను యీ అనుమానప్రమాణము

చేత అధికారికి బ్రహ్మముకంటె భిన్నమైన సమస్తప్రపంచము నందును మిథ్యాత్వానుమితి జ్ఞానము కలుగుచున్నది.

ఇందు 'వ్యావహారిక ప్రపంచః మిథ్యా (వ్యావహారికమగు ప్రపంచముమిథ్య)అనువాక్యముప్రతిజ్ఞావాక్యము అనబడును. 'దృశ్యత్వాత్' (దృశ్యమగుటవలన) అనునది హేతు వాక్యమగును. 'శుక్తిరూప్యవత్' (ముత్యపు చిప్పయందు తోచెడి వెండివలె) అనునది ఉదాహరణ వాక్యమనబడును. దీనియందు అవినాభావ రూపమగు సంబంధము వ్యాప్తియనబడును. ధూమముతో అగ్నికి అవినాభావ సంబంధమున్నట్లు బ్రహ్మముతో సచ్చిదానంద లక్షణములకు అవినాభావసంబంధమున్నది. ఇందు అవినాభావ సంబంధ రూపమగు వ్యాప్తియొక్క అనుభవము కరణమగును. ఆవ్యాప్తియొక్క స్మృతి వ్యాపారమనబడును. ఆస్మృతివలన పక్షమందుగల సాధ్యజ్ఞానరూపమగు అనుమితిప్రమ కలుగుచున్నది.

శిష్యుడు:- అయ్యా! ఈప్రపంచమునందు మిథ్యాత్వమనునది యెట్టిది?

గురువు;- శిష్యా! సద సద్విలక్షణత్వరూపమగు అనిర్వచనీయత్వమే ప్రపంచమిథ్యాత్వమగును. ప్రపంచము సత్యమైనచో బ్రహ్మమువలె ప్రపంచమునకు బాధ లేక

పోవలయును. బ్రహ్మసాక్షాత్కార జ్ఞానముచేత ప్రపంచము బాధింపబడుచున్నది. కావున ఈప్రపంచముసత్తుకంటె విలక్షణమగును. ప్రపంచము అసత్యమని అంగీకరించినచో నరశృంగ, వంధ్యా పుత్రులవలె ప్రత్యక్షము కాకూడదు. సర్వులకును ప్రత్యక్షమగుచున్నది. కావున యీప్రపంచము అసత్తునకంటెను విలక్షణమగును. ఇక సదసత్తుల రెంటికిని పరస్పర విరోధమగుటవలన యీప్రపంచమునందు ఉభయ రూపత్వము కూడ సంభవించుటలేదు. కావున నిది అనిర్వచనీయ మన బడెను. ఈవిధమైన అనిర్వచనీయత్వమే శుక్తిరజతమువలె ప్రపంచమందును మిథ్యాత్వమైయున్నది.

ఉపమితిప్రమ

శిష్యుడు:- స్వామీ! ఉపమితిప్రమ అనగా నేమి ?

గురువు:— 'సాదృశ్యప్రమితిః ఉపమితిః' సాదృశ్యమును విషయము చేయు ప్రమ ఉపమితి ప్రమ. ఇందు భేద సహితమైన సమానధర్మము సాదృశ్యమనబడును.

ఉదా॥ ఒక పట్టణవాసియగు యొకపురుషుడు తానుండు నగరమున గోవు (ఆవు)ను చూచియుండెను. ఒకప్పుడతడు వన (అరణ్య)వాసియగు పురుషునిజూచి 'గవయముగ

మెట్టిదని అడుగగా, నతడు గోసదృశమని అనగా గోవు వలె నుండునని జవాబుచెప్పెను. ఆ వాక్యము (మాట)ను వినిన వాడొకసమయమున అడవికి పోయి అక్కడ గవయ మృగమును జూచినపుడు 'ఇది' గోసదృశమైయున్నది' అను జ్ఞానము వానికి కలుగుచున్నది.

ఎట్లనగా, గోవునకు భేదసహితమైన సమాన అవయవ ములు గవయ మృగమునందున్నవి. అదిగోవునకు సాదృశ్యము. గోవునకు సమానధర్మములు గోవునందున్నవి. గాని భేదములేదు. గోవుతో భేదము గుఱ్ఱమునందున్నది గాని సమానధర్మములు దానియందు లేవు గనుక గుఱ్ఱముతో సాదృశ్యములేదు. ఇక్కడ గోవునందు గలిగిన గవయ మృగ సాదృశ్యజ్ఞానము ఉపమానప్రమాణమునకు ఫలమై నందున ఉపమితి ప్రమ యనబడును.

ఇంకొక ఉదాహరణము;— ముఖము చంద్రుని వలె ఉన్నది. అన్నపుడు చంద్రునితో ముఖమునకు భేదమును ఆహ్లాద జనకతారూపమైన సమానధర్మమును ముఖము నం దున్నవి. గనుక ముఖమందు చంద్రునితో సాదృశ్యమున్నది.

శిష్యుడు:— ఉపమానమనగా నేమి? అదిఎన్నివిధములు

గురువు:— ఉపమితిప్రమకు కరణము ఉపమాన ప్రమా

ణము. అది 1) సాదృశ్యము, 2) వైధర్మ్యము అని రెండు విధములు.

శిష్యుడు:– అందు సాదృశ్యమనగా నేమి ?

గురువు;– గవయమృగము గోసదృశమై యున్నది. ఇచట గవయమృగమందు కలిగిన గోసాదృశ్యజ్ఞానము ఉపమితి ప్రమకు కరణమగుటవలన నిది ఉపమాన ప్రమాణమగును. గోవునందు గలిగిన గవయమృగసాదృశ్యజ్ఞానము ఉపమాన ప్రమాణమునకు ఫలమైన ఉపమితి ప్రమయగును.

శిష్యుడు:– దయామయా! ఇంతవఱకును ఉపమితి ప్రమకు లౌకికోదాహరణము చూపించితిరి. అట్లే శ్రుతి స్మృతి రూప వైదిక ప్రమాణములున్నచో నిరూపింపుడు ?

గురువు:– నాయనా! 'ఆకాశవత్సర్వగతశ్చనిత్యః' ఆత్మఆకాశమువలె సర్వత్రవ్యాపకమును, నిత్యమును, అని శ్రుతిచేతను, 'యథా సర్వగతం సౌక్ష్మ్యా దాకాశం నోపలిప్యతే. సర్వత్రావస్థితో దేహే తథాత్మా నోపలిప్యతే' ఆకాశమంతట వ్యాపించియు సూక్ష్మరూప మగుటచే, తన అసంగస్వభావముచేత దేనిని గాని అంటనట్లు సకల దేహముల యందును నిండి నిబిడీకృతమై అనగా వ్యాపకమై యుండు ఆత్మకూడ అసంగస్వభావము గలదగుటచే, దేనిని కూడ (ఆకాశమువలె) అంటుట లేదని గీతాస్మృతిచేతను 'దృశిస్వరూపం గగనోపమం పరమ్' ఆత్మఆకాశమువలె సర్వవ్యాపకమని ఆచార్యుల వచనముచేతను తెలియబడుచున్నది.

శిష్యుడు;- మహాత్మా! గురువాక్యము వలన జిజ్ఞాసువునకు 'బ్రహ్మైవాహమస్మి' అను బ్రహ్మసాక్షాత్కార జ్ఞానము దృఢముగా కలిగినప్పుడు, ఆకాశాది సకల ప్రపంచము గంధర్వనగరమువలె దృష్టనష్ట స్వభావము కలదగుటచే బాధింపబడుచున్నది. ఆత్మ నిత్య సత్య స్వభావము కలదగుటచే త్రికాలములయందును బాధింపబడునది కాదు. గనుక ఆకాశాది ప్రపంచమునకంటె విలక్షణమైన స్వభావము గలది ఆత్మయగుటచే ఆకాశాదుల యందాత్మతో లేశమయినను సాదృశ్యము లేదుకదా? అప్పుడాకాశమునకును ఆత్మకును సాదృశ్యజ్ఞాన మెట్లుకలుగును?

గురువు;- కుమారా! నిజమునకు ఆత్మయందు ఏ సాదృశ్యముగాని లేకున్నప్పటికిని, జిజ్ఞాసువుల కనుకూలమైన ఉదాహరణము లభించుటకై అసంగత్వాది ధర్మములను బట్టి ఆకాశముతో ఆత్మ సదృశ మగునని శ్రుతి స్మృతుల యందు చెప్పబడినది. కావున ఆకాశమందు ఆత్మతో సాదృశ్య జ్ఞానము ఉపమాన ప్రమాణ మగును, ఆత్మ యందు ఆకసముతోడి సాదృశ్యజ్ఞానము ఉపమితి ప్రమ యగును.

శిష్యుడు:- దేవా! సాదృశ్యోపమానమునకు యింకొక విధమైన ఉదాహరణము చూపింపుడు?

గురువు:- ఆకాశాది ప్రపంచము యొక్క స్వరూపము శుక్తిరజతము (ముత్యపు చిప్ప యందు తోచెడి వెండి) వలె, లేక, స్వప్న కల్పితపదార్థముల వలె మిథ్యయై యున్నది' అను గురువచనమును విని అధికారి యగు శిష్యుడు ఏకాంత ప్రదేశమునందు గూర్చుండి విచారించి యీ ప్రపంచమునందు శుక్తి రజతాదికముతో మిథ్యాత్వ రూప సాదృశము ననుభవించుచున్నాడు. అనగా యీ ప్రపంచము శుక్తి రజతాదికమువలె మిథ్యయేయని స్వానుభవమున తెలియుచున్నాడు. ఇచట ప్రపంచమునందు గలిగిన శుక్తి రజతాదిక మిథ్యాత్వరూప సాదృశ్య జ్ఞానము ఉపమితి ప్రమకు కరణమగుటవలన నిది సాదృశ్యోపమాన ప్రమాణ మగును. శుక్తిరజతాదికమందు గలిగిన ప్రపంచ మిథ్యాత్వరూప సాదృశ్య జ్ఞానము సాదృశ్యోపమాన ప్రమాణమునకు ఫలమైన ఉపమితి ప్రమయగును.

శిష్యుడు:- గురుదేవా! వైధర్మ్యమనగా నేమి?

గురువు :- నాయనా! విధర్మమనగా విరుద్ధము. వైధర్మ్యమనగా విరుద్ధ ధర్మములతో కూడినదని అర్థమగును. పై దెల్పిన సాదృశ్యజన్య జ్ఞానమెట్లు ఉపమితి ప్రమయో, అట్లే, వైధర్మ్యజన్య జ్ఞానముకూడ 'ఉపమితి' యగును.

ఉదా॥ ఒకప్పు డొకచోట ఒంటెను జూచినవాడు, మరియొకనితో ఖడ్గమృగ మెట్లుండునని ప్రశ్నించెను. అప్పుడతడు ఒంటెయొక్క ధర్మములకంటె విరుద్ధ ధర్మములు కలిగి యుండునది ఖడ్గమృగమని జవాబు చెప్పెను. ఈ వాక్యమును వినినవాడొక సమయమున అరణ్యమునకు పోయెను. అక్కడ ఒంటె కంటె విరుద్ధధర్మములు కలిగిన హ్రస్వగ్రీవము (కురుచమెడ) శృంగసంహిత నాసికము (కొమ్ముతోకూడిన ముక్కు) గల మృగమును జూచినపుడతనికి 'ఇది ఖడ్గమృగము' అను నిశ్చయము కలిగెను. ఇందు ఖడ్గమృగమునందు గల్గు ఒంటెయొక్క వైధర్మ్య జ్ఞానము ఉపమితి ప్రమకు కరణమగుటవలన నిది వైధర్మ్యోపమాన ప్రమాణ మగును. ఒంటెయందు కలుగు ఖడ్గ మృగ వైధర్మ్యజ్ఞానము ఉపమాన ప్రమాణమునకు ఫలమైన వైధర్మ్యోపమితి యగును. ఇచట ఉపమానజ్ఞానము ప్రమాణమనబడును. ఉపమేయ జ్ఞానము ప్రమయనబడును.

శిష్యుడు;- ఈ వైధర్మ్య ఉపమానముచేత ఆత్మను తెలియుటెట్లు?

గురువు;- నీయట్టి సాధనచతుష్టయ సంపత్తికల సచ్ఛిష్యుడొకడు సద్గురువును సమీపించి ఆత్మ ఎట్లుండునని ప్రశ్నించెననుకొనుము. అంతనాసద్గురువు 'దేహాది వైధర్మ్య

వాన్ ఆత్మా' అసజ్జడ దుఃఖాత్మకంబైన దేహాద్యనాత్మ కంటె విధర్మయుక్తమైన (విరుద్ధధర్మములుగల) సచ్చిదానంద స్వరూపము ఆత్మయని జవాబుచెప్పినచో అప్పుడా శిష్యుడు యేకాంతప్రదేశమున ఏకాగ్రమనస్సులో విచారించి అనృత జడదుఃఖ పరిచ్ఛిన్నాది ధర్మములుగల దేహాద్యనాత్మకంటె విరుద్ధములైన ధర్మములుగల సచ్చిదానందాఽపరిచ్ఛిన్నాది ధర్మములుగల ఆత్మను తానుగా తన అనుభవమున తెలిసికొనుచున్నాడు. ఇక్కడ ఆత్మయందు గలుగు దేహాద్యనాత్మ యొక్క వైధర్మ్యజ్ఞానము ఉపమితి ప్రమకు కరణమగుటవలన నిది వైధర్మ్యోపమానమగును. దేహాద్యనాత్మయందు గలుగు ఆత్మయొక్క వైధర్మ్యజ్ఞానము ఉపమానప్రమాణమునకు ఫలమైన వైధర్మ్యోపమితియగును.

